

İLHAN SELÇUK / DUVARIN ÜSTÜNDEKİ TİLKI

İLHAN
SELÇUK

DUVARIN ÜSTÜNDEKİ TİLKI

Cumhuriyet
Kitapları

Cumhuriyet
Kitapları

Deneme

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

5. BASKI

İLHAN
SELÇUK

DUVARIN ÜSTÜNDEKİ TILKI

Bir kadeh rakı içtiğim zaman
Bir başka adam olurum
○ bir başka adam
Bir kadeh rakı ister

Bir kadını sevdiğim zaman
Bir başka adam olurum
○ bir başka adam
Bir kadın sevmek ister

Bir kitap okuduğum zaman
Bir başka adam olurum
○ bir başka adam
Bir kitap okumak ister

Bir yazı yazdığım zaman
Bir başka adam olurum
○ bir başka adam
Bir yazı yazmak ister

ISBN 978-975-6747-73-5

9 789756 747735

08.34.Y.0298.052

**Cumhuriyet
Kitapları**

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

İLHAN SELÇUK

DUVARIN ÜSTÜNDEKİ TİLKI

YAYIN KURULU

Doğın HIZLAN (Başkan), Turhan GÜNAY, EmreKONGAR, Egemen BERKÖZ,
Ataol BEHRAMOĞLU, Deniz SOM, Erdal ATABEK, Fazilet KUZA

YAYIN YÖNETMENİ

Zeynep ATAYMAN

DÜZELTİ

Mine ŞİRİN

KAPAK/GÖRSEL DÜZENLEME

Haydar BEY

GRAFİK TASARIM

Ahmet SUNGUR

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ

Serpil ÜNAY

BASKI

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

DAĞITIM

Cumhuriyet
Kitapları

5. Baskı: Mayıs 2008

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Prof. Nurettin Mazhar Öktek Sk.

No:2 34381 Şişli - İstanbul

Tel : (0212) 343 72 74

Faks: (0212) 343 72 65

ckk@cumhuriyet.com.tr

www.cumhuriyetkitaplari.com

Yayın Hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.

Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İshan Selçuk

Duvarın
Üstündeki
Tilki

İçindekiler

Mum	9
“Küçük Adam”ın Büyüklüğü!	12
Nâzım’ın Yayımlanmamış Bir Mektubu	15
Yeni Kapı!	18
Güz Gülü	21
Devinim.....	25
Revnak!	28
Kitap ve İnsan	31
Günümüzün Romeo ve Juliet’leri	34
50 Yıl Daha Bekleyecek miyiz?	37
Eşşegin Boynuzu	40
Cadı Yasası!	43
Bir Süvari Zabiti Öldü	46
Yazı ve Isı	49
Hoca ve Eşek	52
Ne Türkçü Ne de Kürtçü	55
Ak ve Kara	58
Güzel Bir Yaşam.....	61
Uçara... Kaçara.....	64

İnsanlaşma ve İlkelleşme	67
Ve İnsan Dili Yarattı.....	70
Hasan Deniz.....	73
Bir Yürek Durdu	76
Dikine Tıraş	79
Turan ve Devrim.....	82
Dal!.....	85
“Mazi” Bir Tangodur.....	88
Zaman Yaşlanmaz.....	91
Duvarın Üstündeki Tilki	94
İncelik ve Kabalık	97
Dalga	100
Değişende Değişmeyen.....	103
Yeni Dünya Düzeni	106
Eskimo	109
Martel.....	112
Köşedeki Yazar	115
Günyol İçin	118
Hattın Öteki Ucu.....	121
Agop Ağacı.....	124
Sevginin Tümelliği	127
Mum ve Pervane	130
Osmanlı ve Cumhuriyet.....	134
Düşünmenin Kuralları.....	137
Kral Hieron’un Tacı	140
Hayyam’dan Humeyni’ye	143
Mahalle Karısı	146
Resmi Tarih, Özel Tarih!.....	149

Berkes'in Ölümü.....	152
Gel ve Git!..	155
Maganda ile Yupi.....	158
Bir Simyager Öldü	161
Marjinal Bir Yazı.....	164
Lumpen	167
Don.....	170
Sandalda İki Kişi.....	173
Dik Yaşadı, Ayakta Öldü	176
Tepede ve Eteklerde.....	179
Ödünç	182
Beyaz ve Kırmızı	185
Ara Yazı!	188
Vakvak Ağacı	191
Güneş Herkesi Aydınlatır.....	194
Bildiğim Tek Şey.....	197
İleriye Yürümek.....	200
Hasan Efendi	203
İnsan Duyarlığı.....	206
“Yeni Dünya Düzeni”ne Yeni “Ortak Düşman”?	209
Bir Otuyum Diyebilmek, Bu Toprağın	213
Nesimi Çimen Niçin Diri Diri Yakıldı?	216
Türk Düşmanlığına Yatırım	219
Dokuzda Dokuz.....	222
Patriot'un Gölgesi.....	225
Devlet Laik Olur da Kişi Olamaz mı?.....	228
Banka Kredi Kartıyla Prezervatif	231
Immanuel Kant'la Rıza Tevfik.....	234

Mum...

Gece evde çalışırken elektrik kesildi. Zifiri karanlık. Önce kıpırda madım. Doğa yasası işledi. Uyum süreci geçti. Gözlerim karanlığa alışınca kalktım. Elektrik sık sık kesildiği için önlem alınmıştı. El yordamıyla kibriti mumu buldum.

Yaktım.

Mum ışığı ortamı değiştiriyor; insanı geçmişe götürüyor; biraz önce elektrikle aydınlanan sedir, sehpa, masa, kitaplık, koltuk değiştiler; yüz yıl öncesine kaydılar, düşüncelerimi de geçmişe sürükleyerek...

Çok uzak bir geçmiş değil bu.

Evde gaz lambası, sokakta havagazı feneri dün gibidir. Çocukluğumuzun anıları arasında gaz lambaları da var; aynalı lamba, büyük lamba, orta lamba, idare lambası, sırayla dizilmişler; Anadolu'da akşam karanlığı kasabaya inerken yakılmayı bekliyorlar. Ders kitabının yazıları seçilemeyince lamba aydınlığı aranıyor.

Lambadan önce mum vardı.

Gaz lambasından, elektrik ampulünden, neon ışıklarından sonra da mum var...

Türbeye dikilmek için.

Mum yanıyor.

Ermişlere, velilere, ululara mum yakmak; ateşe tapanlardan kalma bir töreymiş...

İslam demiş ki:

— Günahtır!..

Baş edememiş.

Ateşe tapınmanın inancı, insan yüreğine öylesine işlemiş ki hiçbir yeni din üstesinden gelememiş; mum, bütün dinlerde törelere sızmış, gönüllere yansımış.

Şeyh Sadi-i Şirazi diyor ki:

— Ateşe tapan, bin yıl ateş yaksa, içine düştüğünde ateş yine onu yakar.

Mum yanıyor.

Elektrik kesildiği için evde, odada yanıyor; ama, şimdi bir ermişin mezarında, bir evliyanın türbesinde, bir velinin tekkesinde yanabilirdi; kimbilir hangi adak uğruna...

Oysa sehpanın üstündeki mum, sığ bir işlev uğruna yanıyor; hiçbir adak tutulmamış. Elektrik kesintisi yüzünden yakılmış bir mumun gizemi olur mu? Bir adak uğruna yanan mumla şu karşımda yanan mum bir tutulur mu?

Elektrik birden geldi...

Ortalık aydınlandı...

Eski ozanlar ve bilgeler “Gün ışığında mum ışığının ne değeri kalır?” diye sormuşlardı. O günlerde elektrik olmadığı için başka biçimde soramazlardı. Ortalık aydınlanınca, sedir, sehpa, masa, kitaplık yüzyıl öncesinden bugüne geldiler; mumun etkisi kalmadı.

Eğildim mumu söndürecekdim.

Tam üflerken dile geldi mum:

— Söndürme beni!.. Eğer beş on dakika daha yanmama izin verirsen sana bir öykü anlatırım.

— Anlat!..

— Eskiden bir pervane bana âşıktı. Ayın dünya çevresinde dolandığı gibi çevremde dönenirdi. Bir gün aşkımdan bıkip yaktım onu. Pervane ölmeden önce dedi ki: Ey sevgili!.. Sen yalnız beni değil, kendi kendini de yaktığının bilincinde misin? Hayır, dedim. Bak, dedi pervane, fitilindeki alev, seni yavaş yavaş eritiyor, bir gün yok olacaksın sen de!..

— Eee, ne olmuş?

— O günden beri ikileme düştüm; insanoğlu beni ne zaman yaksa, bir yandan seviniyorum, bir yandan üzülüyorum. Yanmasam değerim yok, çevremi aydınlatamıyorum; yansam kendi kendimi eritiyorum, tüketiyorum; ne yapacağımı şaşırdım.

Eğilip üfledim...

Mum söndü.

Baktım, zaten dibine yaklaşmış, bitip tükenmesine az bir şey kalmış...

Alevini söndürüp, mumu kurtardım.

Seviyor muydum onu?..

“Küçük Adam”ın Büyüklüğü!..

Şarlo 16 Nisan 1889’da dünyaya gelmiş.

Gerçekte dünyaya gelen Şarlo değil; Charlie Chaplin, çok acılı çocukluk ve bunalımlı gençlik yaşamından sonra 25 yaşında Şarlo’yu yaratmış.

Timarhanelik bir anne, alkolik bir baba, yoksunlukların çukurunda geçen bir çocukluktan ortaya ne çıkar?

Milyonda bir dâhi!..

Şarlo, milyonda ya da yüz milyonda bir türeyen dâhinin beyazperdeye yansıyan kimliğidir.

Sinemada “yıldız” (star) sistemi nedir? Kadın ya da erkek bir kalıba dökülerek izleyiciye sunuluyor. Kimi “sert erkek”, kimi “sarışın budala”, kimi “aslan kovboy”, kimi “romantik âşık” rollerinde göz kamaştırıyor. Sinemada “yıldız düzeni” parasal açıdan kârlı bir iş-tir; Holivut’un icadıdır; milyonları uyutur; masal dünyasına sürükler; sanatla ilişkisi kopuk bir tezgâhtır.

Yıldız, “oyuncu” değildir. Oyuncu her kimliğe bürünebilen büyük ustadır.

Peki, Şarlo –sesli olarak çevirdiği üç film dışında– hiç değişmeyen

tipiyle ün yapmadı mı? Hep aynı kişiyi oynamadı mı? Chaplin, yalnız Şarlo kimliğiyle bütün dünyayı büyülemedi mi?

Şarlo kimdir, nedir?

Bir ortak yargı var: Chaplin, hep “küçük adam”ı oynamıştır; ezik, yenik, yoksul, sıradan kişiyi Şarlo’da buluruz; filmlerde giysilerini bile değiştirmemiştir; melon şapkası, kocaman eski pabuçları, şalvar pantolonu, kolları tırfillenmiş dar ceketi, derbeder kravatıyla hem serseriliği ve düşkünlüğü, hem centilmenliğe ve kibarlığa özentiyi bağdaştırmıştır.

Şarlo bütün filmlerinde Şarlo’dur.

Şarlo bir yıldızdır, ama bildiğimiz türden değil; Samanuğrusunda uçuşan ya da daha uzaktaki gezegenler arasında dolaşan en parlak yıldızdan daha çok göz kamaştıran bir yıldız ki, ona dev bir teleskopla bakmaya gerek yok; çünkü aramızdadır, yanı başımızdadır.

Şarlo öyle bir yıldız ki, milyarlarca insanı kişiliğinde tekleştir-miş.

Ancak Şarlo’nun kimliğini “küçük adam” boyutuna sığdırmak da çok güç...

Küçük adam, Şarlo’nun filmlerinde izlediğimiz gibi, görünüşte eziktir, yoksuldur, sersemidir, beceriksizdir, güçsüzdür, zavalıdır; ama, bir anda devleşebilir; kahramanlaşıp tozu dumana katabilir.

“Büyük adam” sanılanların da bir anda küçülmesi yaşamın doğal cilvesi değil mi?

Şarlo, insan yapısındaki çelişkilerin sarmalını çelimsiz bedeninde taşıyor. Büyük adamın küçüklüğüyle, küçük adamın büyüklüğünü devinimin mizahında sinemalaştırıyor.

Şarlo, insanı çevresiyle birlikte ele alır; ilişkilerinin bağıntısında irdeler.

Modern Zamanlar filmi bu açıdan çok çarpıcı. Sanayileşen toplumda makineleşen insanı izliyoruz; kendine yabancılaşan ve zavallılaşan insanı...

20'nci yüzyılın son çeyreğinde ise insanlık daha çarpıcı bir tragedyayı yaşıyor.

Bilimsel ve teknolojik devrimle ivmesi artan sanayileşme doğayı yok ediyor; dağlar, nehirler, ormanlar, denizler, kuşlar, balıklar ölüyor; çevre kirlenmesi yoğunlaştıkça, çanlar insan için çalıyor.

Her çağın bir tragedyası var.

Şarlo, güldürülerinde bu tükenmez sürecin yasalarını yakalamıştır.

Chaplin'in filmlerinde kimi zaman su yüzüne vuran aşırı duyarlılık ve duygusallık, belki de hüznün dışavurumudur; çünkü kahkahalarla gülen insan gözyaşlarını tutamaz.

Gözyaşı, insan yaşamında acıyla sevinci süzen bir mercekten başka nedir ki?..

Nâzım'ın Yayınlanmamış Bir Mektubu...

12 Mart'ın fırtınalı günleri...

Evler aranıyor, yollar taranıyor, kitaplıklar talan ediliyor, ürkü kol geziyor.

Elinde bir tomar mektupla bir dost çıkageldi.

— O ne?..

— Nâzım'ın Zeki Baştımar'a mektupları. Ortalık çok karışık, güvenilir ellerde olmalı...

Mektupları aldım, düşündüm:

— Benim evim güvenli mi?

Aradan kaç yıl geçti?

Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishanesi'ndeyken Zeki Baştımar'a gönderdiği mektupların zarflarında iki adres yazılı: Birisi "Başve-kâlet Yüksek Murakabe Heyeti, Kütüphane Memuru" öteki "Konur Sokağı, Abat Apartmanı No:4, Yenışehir, Ankara." İlki, Zeki Baştımar'ın iş, ikincisi ev adresi.

Öyle bir dönem ki Zeki Baştımar Başbakanlık'ta memur; Nâzım Hikmet hapishaneci şair; ama, devletin Tercüme Bürosu he-

sabına Tolstoy'un *Harp ve Sulh*'unu Türkçeye çeviriyor; karşılığında para alıyor.

Nâzım Hikmet'in 8 Şubat 1946'da Baştımar'a yazdığı mektuptan bir bölümü birlikte okuyalım.

“Aziz kardeşim,

Bir yandan tercümeyle çalışıyorum, bir yandan hâlâ adını takmadığım, ama vaktiyle *Memleketimden İnsan Manzaraları* diye bir isim koymuş olduğum kitapla uğraşıyorum –bitip tükenmiyor bir türlü, gemi azıya almış bir at gibi beni sürükleyip duruyor, bu hal de başıma ilk defa geliyor– bir yandan da küçük şeyleri yazıyorum. Şimdi bir iki deneme yapmak üzereyim, belki size tuhaf gelir, ama rubai yazıyorum. Size bu mektubumda bir iki örnek de onlardan yolluyorum. Bunları dörde ayırdım, bir kısmı felsefi, bir kısmı sosyal-kritik, bir kısmı satir, bir kısmı sırf lirik. Lakin henüz deneme devresindeyim. Benim küçükler için gösterdiğiniz ilgiye seviniyorum, o şiirleri beğenmeniz hoşuma gitmiyor desem yalan söylemiş olurum, bunun sebebini bir başka mektubumda yazmıştım sanır-sam.”

Nâzım Hikmet'in 8 Şubat 1946 günlü mektubunda yazılı “küçük” şiirlerinden ikisi:

24 Eylül 1945

En güzel deniz:

henüz gidilmemiş olanıdır...

En güzel çocuk:

henüz büyümedi.

En güzel günlerimiz:

henüz yaşamadıklarımız.

Ve sana söylemek istediğim en güzel söz:

henüz söylememiş olduğum sözdür...

25 Eylül 1945

Saat 21.

Meydan yerinde kampana vurdu.

nerdeyse koğuşların kapıları kapanır.

Bu sefer hapislik uzun sürdü biraz:

8 yıl...

Yaşamak ümitli bir iştir, sevgilim.

Yaşamak:

seni sevmek gibi ciddi bir iştir...

1946'dan bu yana kaç yıl geçti?

2000'e yaklaşıyoruz...

Türkiye, koskoca 20'nci yüzyılı Nâzım Hikmet'le uğraşarak geçirdi.

En büyük Türk şairini, edebiyatımızdan, tarihimizden, belleğimizden, bilincimizden, estetiğimizden silmek için çabalayıp durduk.

Çılgınlık bu...

Devlet zoruyla kimse şair olamaz, kimsenin şairliği de elinden alınamaz. Biz istesek de, istemesek de Nâzım Hikmet Türkiye'nin ve dünyanın şairidir.

Yeni Kapı!..

Geçenlerde çok sevdiğim bir dostumla konuşuyorduk, nasıl tanıştığımızı anımsadık:

— Rastlantı, dedi.

Ne biliyorsun rastlantı olduğunu? Belki de yazgıydı, kaçınılmazdı, değil mi?

— Sanmam.

Ne demek yazgı? Alın yazısı, kader gibi sözcüklerle de vurgulanan yazgıda, doğaüstü güçler dile getiriliyor. Diyelim, bir suyu ısıtıyorsun; 100 derecede kaynayacağını biliyorsun. Bu yazgı mı? Hayır. İşin içine “bilinmeyen”, gizemli bir biçimde girecek ki yazgı olsun.

Ya rastlantı?

Yazgının dışında kalan olaylara rastlantı diyebilir miyiz? Söz gelimi sokakta bir tanıdığına rastladın mı, ilk aklına gelen deyiş bellidir:

— Oooo!.. Seni gökte ararken yerde buldum; bu ne güzel rastlantı.

Ne var ki rastlantı her zaman güzel olmayabilir; bir taşıt kazası hem rastlantı hem yazgı sayılır; ama sürücülerin aptallığı ve kusu-

ru yüzünden çarpışan otomobillerin birbirine girmesi neden yazgı sayılsın? Görüldüğü gibi, konuyu kurcaladıkça, rastlantıyla yazgıyı birbirinden ayırmanın pek kolay olmadığı anlaşıyor.

Dördüncü Murat kıyıcı bir padişahtı; içkiyi, tütünü, uyuşturucuyu yasaklamıştı; tebdil gezer, emirlere ters davrananları cezalandırmaktan özel bir keyif duyardı. Bir yaz günü yanına adamını alıp Üsküdar'a geçmek için dolmuş kayığına binmiş. Denizin ortalarına geldiklerinde işareti çıkmış. Padişahın adamı tütün kesesini çıkarıp çubuğuna tütün bastıkça kayıktakilerin gözleri faltaşı gibi açılmış:

— Aman bre... diye feryada başlamışlar.

Bir yolcu:

— Merak etmeyin, demiş, padişahımız bu vakitte hareminde mışıl mışıl uyumaktadır.

— Vallahi mi?

Kayıкта ünü dünyayı tutmuş bir Mağribi varmış; remil atmaya başlamış, ama birden saçları diken diken olup felaket haberini vermiş:

— Ey ahali!.. Padişah hareminde uyumuyor, derya üzerindedir, bize pek yakındır.

Yolculur tir tir titrerlerken Murat kendini belli edip gürelemiş:

— Tez kayığı İstanbul'a çevirin!..

Herkes ecel teri dökerken kürekçiler binbir pişmanlıkla küreklere asılmışlar, ama meraka düşmüş padişah:

— Bre Mağrib!.. Bil bakayım ben şimdi İstanbul'a vardığımda şehrin hangi kapısından içeri gireceğim? Eğer bilersen kelleni bağışlarım.

Mağribi:

— Emret sultanım...

Koynundan bir kâğıt çıkaran Mağribi, remili attıktan sonra sultanın şehre hangi kapıdan gireceğini yazarak katlamış; Dördüncü Murat’a vermiş. Padişah açmadan kuşağına sokmuş; çünkü ne yapacağını biliyormuş, kayıkçılara epey kürek çektiirdikten sonra surların bir yerinden kıyıya çıkmış; herkesin yüreğine inen bir nara atarak nöbetçilere seslenmiş; hemen oradan bir kapı açılmasını ferman buyurmuş. Dördüncü Murat bu!.. Adamlar tez koşup, üşüşüp, bir yeni kapıyı surlara açmışlar. Gaddar padişah, yeni kapıdan şehre girdikten sonra kuşağından kâğıdı alıp açmış, okumuş:

“Padişahım, açtırdığın yeni kapı hayırlı olsun!..”

Tarihsel bir söylentiye göre bugünkü Yenikapı semti adını bu olaydan almış.

İnsanoğlu, nedenlerini anlayamadığı, bilemediği olaylara rastlantı adını takıyor veya yazgı diyor.

Bilim bizi bu belirsizlikten kurtarıyor, rahatlatıyor; doğaüstü güçlerin yaşamımızda egemenleşmesini engelliyor.

Güz Gülü

Sıradan biri olmadığı daha ilk bakışta göze çarpardı. Delimti-
rak bakışlıydı Tahsin Saraç. Anadolu yontularına benzeyen tunç yü-
zünde gözleri alev alev yanar, yüreğindeki volkanın ateşini dışavur-
rurdu. Muş ile Sorbonne arasında pekişen kişiliğinde ödünsüz bir
aydın, yetkin bir edebiyatçı, duyarlı bir şair bütünleşmişti. Anado-
lu'da doğmuş, Batı'da okumuş çoğu aydınımızda görülen kültür çat-
laması, Tahsin Saraç'ta yoktu. Ne istediğini, ne yaptığını, nereden
geldiğini, nereye gittiğini bilen Saraç, gücünü bilincinden alıyordu:

Gün daraldı

Ozan, sesine tünemiş bir kuş.

Çiçeklerde

Yürek hop hop.

Gece atmacasının pençesinde

Ak tüyler

didik didik.

Tarih sakallı bir bilge

Burnunu tıkamış geçiyor

Dikensiz gül bahçesinden.

Ölümün tarlasında
Tırpan yasası egemen.

Muş'tan yola çıkan, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Fransızca Bölümü'nü bitiren, Sorbonne'dan geçen bu Anadolu çocuğunda inceliklerle sağlamlığın, duyarlılıkla direncin, uzmanlıkla geniş ufukluluğun, güncelle kalıcılığın değerli bir kilimdeki gibi ustalıkla dokunması, az rastlanır bir kişiliği ortaya çıkarmıştı.

Ne var ki:

Ölümün tarlasında
Tırpan yasası egemen.

Telefon etti:

— Görüşelim.

— Salı günü öğleden sonra, gazetede...

— Hem özledim, hem yeni basılan kitaplarımı getireceğim...

27 Haziran Salı. Yunus Nadi Yarışması Armağanları açıklanacak. Tahsin Saraç toplantıya çağrılı. Gazeteye geldi. Yanında Oralp Basım. Gözleri yine kor gibi. Yüzü yine tunç gibi. Yüreğinde gizliden gizliye bir volkan taşıyan bu adamın bedenine ölümün yumurtasını koyduğunu hiç kimse söyleyemez.

— Nasılsın?

— İyiyim...

Sarıldık; kucaklaştık, kitaplarını verdi. İlki *Toplu Şiirleri – 1986 Lotus Edebiyat Ödülü*. Tahsin Saraç'a neden verilmiş bu ödül?

Açıklaması şöyle:

Tahsin Saraç, “üstün estetik düzeydeki yapıtları yanında emperyalizme, ırkçılığa ve sömürüye karşı yaşamı boyu vermiş oldu-

ğu ödünsüz savaşım gerekçesiyle” Asya-Afrika Yazarlar Birliği’nin 1986 Lotus Edebiyat Ödülü’nü aldı.

İkinci kitabın adı; *Çıplak Kayada Çimlenmek*. Açıp bakıyorum, üç dizeye takılıyor gözüm; okumaktan kendimi alamıyorum, ayrılamıyorum şiirden:

*Ben gecikmiş güz gülü
Arkamda ertelemelerle
Yaşanmamışlığın çölü.*

Sonra Tahsin Saraç’a bir daha bakıp soruyorum:

— İyi misin?

Saraç, kitabı karıştırdığımı görüyor; ama “gecikmiş güz gülü”-nün üç dizesini o anda okuduğumu bilmiyor. Ben de ölümün bu ateş gözlü dostun yüreğine yumurtasını bıraktığını bilmiyorum.

Bir gün sonra o yumurta çatlayacak...

*Ben gecikmiş güz gülü
Yaşıyorum fırtınalarında
Artık ölümsüzlüğümü.*

Bir “sakıncalı” daha öldü.

12 Mart’ta “siyasal düşüncelerinden ötürü” iki kez gözaltına alınmıştı. Arkasında neler bıraktı? Altı şiir kitabı, beş sözlük, Fransızcadan Türkçeye on yedi çeviri kitabı, Türkçeden Fransızcaya da on beş çeviri kitabı... Hem Batı ile kültür alışverişi, hem bu alışveriş sürecinde yaratıcılığın türetimi ve üretimi...

Ancak belki tümünden de değerli olan, Türkiye’nin bunca gel-

gitinde ödün vermeyen bir kişiliğin Tahsin Saraç adında tunçlaşmasıydı.

Evet, Türkiye bir değer yitirdi...

Bir insan dünyaya gözlerini kapadı.

Bir sakıncalı daha öldü.

Devinim...

Ağustosun yapışkan sıcağı bunaltıyordu.

Yaprak kımıldamıyordu.

Küf yeşili yaprağın üzerinde koyu benekler vardı. Adam yaprağa bakıyor, beneklerini sayıyordu. Birden yaprağın üstündeki beneklerden biri kımıldadı. İrkildi adam. Önce gözlerine inanamadı. Böcekmiş. Koyu kestane sırtıyla minicik bir böcek. Sonra böceğin sırtındaki koyu kestane kabuk yarıldı; altından tül gibi yarı saydam kanatlar çıktı.

Uçuverdi böcek...

Güneşin kızdırdığı kayanın kertiğine sinmiş toprak rengi ker-tenkele kımıldadı...

Daha önce kayadan bir parçaydı; devinmese, varlığını duyum-samak olanaksızdı; daha derin bir çatlağa süzüldü, koyulukta silindi gitti.

Bir kuş kanat çırpıtı...

Ağaç dallarında çam kozalağı gibi duran bütün kuşlar uyarıldılar. Hepsi pırr diye havalanınca durağan çevre dalgalandı; sanki bir komutan ateş emri vermişti.

Çalılar arasında sıcaktan mayışmış bir kara yılan hışırdayarak süzüldü.

Adam korktu...

Daha önce ne yapraktaki böceği, ne kayadaki kertenkeleyi, ne ağaçtaki kuşları ne de çalılıktaki yılanı duyumsuyordu. Yaratıklar, devinmeden önce de vardılar; ama, yok gibiydiler.

Kadın, telefonu kapatırken:

— Gözlerinden öperim... dedi.

Sesin tınısı, adamın kulağında dalgalandı; sıradan sözcükler bir anda gelişigüzel bir tümce oluşturmaktan sıyrıldılar, yeni bir anlama büründüler.

Sesteki titreşim, belleğin dipsizliğinde unutulmuş eski olayların katılmış duvarına çarparak boşlukta yansıdı; nitelik değiştirerek acı anıları dürttü, canlandırdı. Adam, sözcükler ile ses, ses ile yankısı arasındaki değişimi ayırımsadı.

Kimi sıradan sözcük, kendisine yüklenen anlamın musikisini yansıtırken özelleşir ve özgünleşir; milyonlarca ışık yılı kadar uzak-taki bir yıldıza atılmış uzay aracı gibi yörüngesine oturur, hedefine ulaşır.

Adam duygulandı.

Eğer sözcükler, hep aynı anlamı taşısalardı, dünya bu kadar güzelleşebilir miydi?

O sabah aynaya bakmıştı kadın.

Ayna kadını uyarmıştı.

Güzel değilim, diye acı çeken pek çok güzel kadın vardır; ama, kendini güzel gören kadın, yaşlanırken daha çok acı çeker. Ayna o

sabah kadını içine çekmiş, yüzünü kendisine göstermiş; gözlerinin çevresindeki birkaç yatay, dudaklarının kenarındaki iki dikey çizgiyi derinleştirmişti. Aynanın uyarısı kadının yüreğinde sızıya dönüşmüştü.

Gece toplantıda herkesin içinde otururken herkes gibiydi kadın; durağandı; elindeki kadehi yudumlarken doğallığının dışında bir devinim görülmüyordu; ancak bir ara erkeğe bakarken gözünün içinde bir ışık yandı söndü.

Adam o an gördü ışığı...

Çakıp sönen neydi?

Göz açıp kapayınca kadar kertenkele kayadan aşağıya mı kaymıştı? Yılan kara çalılıklar arasından mı süzölmüştü? Yoksa ürken kuş kanat mı çırpırmıştı?

Her kibrit alevi bir an'ı aydınlatır. Gözün seyirdi mi, iki elin kanada olsa düşünceni çeler. Perde hışırdadı mı, eskiden duyduğun seslerin çağrışımları belleğinde dalgalanır. Bir romanı ikinci kez okurken şaşırırsın. Bir resim hiç değişmeyecekmiş gibi görünür; ama, beş yüzüncü kez baktığında değiştiğini anlarsın. Bir sabah bakarsın ki, sevdiğin saçını başka biçimde taramıştır. Yüz kez dinlediğin bir ezgi, her dinlediğinde eşdeğerde ve eşanlamda kalsaydı, yeniden dinlemek isteği yüreğini yakıp kavurabilir miydi?

Yaşam budur işte...

Devinim gizeminde saklı evrenin güzelliği sürekli uyarır seni; bakıp da göremediğin, işitip de duyumsayamadığın her şey yaşamından eksikliklerdir.

Revnak!

Şirazlı Şeyh Sadi anlatıyor:

“Kötü sesli bir hafız durmadan yüksek sesle Kuran okurdu. Bir arif (bilge) ona rastladı, sordu:

— Aylığın kaçtır?

Hafız:

— Aylığım yok...

— Öyleyse niçin kendine zahmet veriyorsun?

— Allah için okuyorum.

Bilge rica etti:

— Allah için okuma!

Ve ekledi:

— Sen Kuranıkerim’i böyle okudukça Müslümanlığın revnakını (güzelliğini) giderirsin.”

Şeyh Sadi, bu öyküyü *Gülistan*’da anlatıyor. Demek ki İsa’dan sonra 1258’de İslamın yaşamına eleştirel bir bakışla yaklaşabiliyor. Şairin şu dörtlüğü ne güzel:

*Bütün insanlar birbirinin eli kolu
Bir özden yaratılmış tüm insanoğlu
Ağrı başlarsa bir yerinde kişinin
Bütün gövdesinde belirir bir acı duygu.*

Eskiden İslamda softalığı, yobazlığı, çirkinliği eleştiren çok bilgi var. Bugünkü Türkiye’de sözde laiklik geçerli; ama dinsel bir eleştiri yok; dinsel çevrelerde de özeleştiriye bulamazsın. Bugünkü Türkiye’de yükselticilerle (hoparlörlerle) yansıtılan ezan güzel okunuyor mu? Yükseltici kötü icranın kusurlarını da yükseltir. Güzelim ezanı, insanın kulağını tırmalayan bir bağırtıya dönüştüren müezzinleri kim denetleyecek, kim eleştirecek? Bir Şeyh Sadi de yok ki uyarısın:

— Ey müezzin efendi, Allah için “hoparlörle” okuma! Sen ezanın revnakını kaçırıyorsun.

Ya yeni yapılan camilerdeki mimarlık yetersizliklerini kim eleştirecek?

Çok partili rejimden sonra Türkiye’nin her yanında cami yaptırma seferberliği başladı. Neden? Bu seferberliğin ne kadarı gerçekten inanç? İşin içinde ne oranda ticaret ve siyaset var? Günahı vebali; geçimini, konumunu, çıkarını, yükselişini bu seferberlikten sağlayanların boynuna!

Ancak bu camilerin yüzde 90’ında mimarlıktan nasibi olmayanların imzası var.

Bizde yeni yapılan camiler gördüğünde sanırsın ki bu ülkede Mimar Sinan hiç yaşamamış. Dört yüzyıl önce Türkiye’de mimarlık sanatının güzelliğini anıtlıştırmış bu mübarek insandan hiç mi

utanmıyoruz? Bunca yıl sonra nasıl oluyor da estetikten yoksun cami inşaatını yurdun her yanına serpebiliyoruz? İslamın estetiğe, güzelliğe, dengeye, sanata uzak olduğunu kimse söyleyemez. Peki, günümüzde Müslüman hepsinden vaz mı geçti?

Elektriği gâvur buldu...

Betonarmeyi de...

“Yükseltici” Batı’da icat edildi; “betonarme” tekniği 20’nci yüzyıla beş yıl kala yürürlüğe girdi; şimdi camilerde ikisini de kullanıyoruz...

Ama nasıl?

Bugün Türkiye’de her 800 kişiye bir cami düşüyor; İslamın tapınaklarını bir siyasal partinin şubeleri gibi kullanmaya kalkışanların ağırlığı ülkenin her yanında duyuluyor. Müslümanlık, laikliğin tam karşısı bir politikanın savaşım aracına dönüştürüldü; “hoparlör” ve “betonarme” bu savaşımın hizmetinde...

Atatürk, Ayasofya’yı 1934’te müze yaptı.

Bugünkü yobazlar, sözde İslam uğruna, Ayasofya’yı cami yapmak istiyorlar.

Gazi, Anadolu’da Sevr’i uygulamak isteyen Hristiyanlık dünyasını dize getirdikten sonra Ayasofya’yı müze yaptı. Eğer Atatürk olmasaydı, Müslümanlar minare dikmek için Türkiye’de Konya Ovası’ndan başka il bulamayacaklardı.

Şimdi bir yandan Amerika’nın avucundaki Suudilere dayanarak, öte yandan Vaşington’un uşaklığını yaparak gününü gün etmeye bakanların, Ayasofya’yı cami yapmaya kalkışmaları, Müslümanlığın revnakını kaçırmaktan başka nedir?

Kitap ve İnsan...

İlk gençliğimde elimden düşürmediğim bir kitabı yeniden okuyayım dedim; demez olsaydım.

Daha ilk sayfalarda düşkünlüğüne uğradım.

Sevdiğim kitap bu muydu?

Beni alıp bilmediğim ufuklara götüren, benliğimi saran, yüreğimle özdeşleşen kitap bu kez bana hiçbir şey söylemedi, sus pus kaldı; gülünç geldi. İnsan on yedi yaşında sevdiği kıızı kırk yıl sonra gördüğünde nasıl bozulursa, öylesine çarpıldım.

Dedim ki:

— Sen o kitap değilsin, kocamışsın, eskimişsin, çekiciliğin uçmuş gitmiş...

Kitap dile geldi:

— Sen aynaya baksana!..

Ne demek istiyordu?

Kitap tutkusu ateşli aşklar gibidir.

Kimi zaman vurulursun bir kitaba, hem elinden bırakmak istemezsin, hem içinde ince bir kaygı:

— Aman bitmesin.

Ağır ağır okursun; yudum yudum içeyim, tadını çıkarayım dersin; ama kitap inadına çabuk biter.

Her sevdanın bir sonu yok mu?

Ne var ki kapatıp bir yana koyduğun kitap içine işlemiştir, aklını çelmiştir, benliğine sinmiştir.

Ancak yıllar sonra o kitabı bir kez daha okumak istediğinde yanılığa düşme!..

Eline aldığın kitap, okuduğun kitap değildir.

Peki, değişen ne?

Yaşamın gizemini içeren kaynakta kitapla sen yunmuşsun, değişmişsiniz; insanı yenileyen, dünyayı değiştirip dönüştüren gizilgücün çekiminde yaşamışsınız.

Aklın sırmaz gücü, ne yapıp etmiş, yıllar sonra okuyacağın kitabı sanki yeniden yazmış; tümceleri yeniden düzenlemiş, anlatımından içeriğine dek bir başka kitap gibi karşına çıkarmış...

Vaktiyle sevdiğin bir kitap, ikinci kez okuyuşunda sana yabancı gelebilir; ilk okuyuşunda önem vermediğin biri de seni elinden tutup yeni ufuklara götürebilir, bilmediğin kapıları açabilir, başını döndürüp soluğunu kesebilir.

Sorarsın kendine:

— Peki, ben bu kitabı daha önce okumadım mı?

— Okudun?

— Neden sevmedim?

— Anlayabilecek düzeyde değildin.

— Nasıl?

— Ne bugünkü kadar olgundun, ne kültür birikimin yeterliydi, ne estetik uygun geliştirdi.

— Peki, yarın ne olacak?

— İnsan her geçen gün yeni değerleri ayırımsayacak gelişmeyle çeşitliliği yaşamıyorsa, mutluluktan uzak kalmaz mıydı? O zaman hayata katlanmak güçleşirdi...

Çünkü dünya tekdüzeleşirdi.

Bir adam gördüm, ak sakalı göğsüne dek uzamış, bir rahlenin üstündeki kalın kitaba yumulmuş...

— Kolay gele...

— Sağolasın...

— Ne okuyorsun?

— Kitap...

— Ne kitabı?

— Kutsal kitap...

— Kaç kez okudun?

— Bin bir kez...

Şaşırdım, sordum:

— Adını bağışlar mısın?

— Sofu.

Binbir kez okusa da ne sofunun okuduğu kitap değişir ne de sofunun kendisi, benliği düşüncesi...

Din işleriyle dünya işlerini işte bu yüzden ayırmak gerekmiyor mu? Kutsal kitap insan için değildir, insan kutsal kitap içindir.

Biz ise kitapla insanı birbirinden ayırmıyoruz; eşdeğerli ve anlamdaş sayıyoruz.

Günümüzün Romeo ve Juliet'leri...

Romeo ve Juliet çok eski bir söylenceden kaynaklanıyor; Efesli Ksenofon'dan Boccacio'ya değin birçok yazar konuyu işlemiş; Şekspir, İtalyan öykücü Bandello'dan esinlenmiş; ama, iki sevdalının ölüm-süzlüğü, hep İngiliz oyun yazarının adıyla anılır, anlatılır, yinelenir:

Verona'da birbirinin kanına susamış iki aile yaşamaktadır. Montague'lerin oğlu Romeo, Capulet'lerin kızı Juliet'i görür görmez yüreğinden vurulur. İşte o an, ölümün yazgısı gençlerin alınına işlenmiştir. Çünkü iki aile arasındaki derin düşmanlık iki âşığın kavuşmasını olunaksızlaştırır.

Romeo, Juliet'i sınırsız bir aşkla sevmektedir; Juliet, dipsiz bir sevdayla Romeo'ya tutkundur. İki genç töreleri hiçe sayarlar; aşkın körgüdüsünde ölüme sürüklenirler. Birbirlerine kavuşamazlar; kuşaktan kuşağa aktarılan ölümsüz bir aşkın simgelerine dönüşürler.

Peki, Montague'lerle Capulet'ler arasındaki düşmanlığın kökeni nereden kaynaklanıyor? Hiç kuşkusuz böyle işlerin temelinde mal mülk kavgası yatar; kan davalarının nedenleri çoğu zaman top-rak paylaşımından doğmaz mı?

Sanatın yüce doruklarına ulaşan soluklar çoğu zaman somut gerçeklerin körüğüyle üflenir.

Çağımızda eski dönemlerin düşmanlıkları aşıyor, töreler etkisini yitiriyor, özgür aşkların yaşanmasına yemyeşil ışıklar yakılıyor; ama, günümüzde de kadınla erkek ölümsüz bir sevdanın bilincinde bütünleşebiliyorlar mı?

Ne yazık ki bu soruya “evet” diyebilmek çok güç; kadınla erkek arasında dengeli, tutarlı, bilinçli ve bütüncül bir ilişkiye geçilmesi çok zor...

Neden?

Çünkü insan, geçmişten geleceğe uzanan yolda eski kalıtları uzun süre sırtında taşır. Derebeylik çağlarından kalma töreler, soy-ağacımızın köklerinden benliğimizin damarlarına yürümüştür; eski zamanlardan kalma değer yargıları, beynimizi koşullandırmış duygularımızı yönlendirmiştir. Aşk, günümüzde ne denli özgür olsa da erkekle kadın arasında yükselen tarihsel duvarların engellerine çarpar.

Şekspir, *Romeo ile Juliet* söylencesini oyunlaştırırken, dramı dış çelişki üstüne oturttu.

İki gencin birbirine kavuşmasını engelleyen dış koşullar öylesine katıydı ki genç âşıklar birlikte yaşayamadılar, aşkın iç çelişkileri gündeme hiç girmede.

Oysa her aşkın iç çelişkisi var.

Günümüzde kadın ile erkek arasındaki ilişkide her kaynana biraz Capulet, her kayınbaba biraz Montague'dür. Aralarında kan davası olmasa da bir evlilikle bütünleşen aileler arasındaki çelişki birazcık düşmanlık üretir.

Ne var ki bu da önemli değil.

Temel sorun, günümüzdeki en özgür aşklarda bile çiftlerin

omuzlarına yüklenen geçmişin ağırlığı altında ezilmeleridir. Kadının erkeği biraz düşman ve saldırgan; erkeğin kadını hem av, hem tuzak gibi görmesindeki nedenleri tarihte aramak gerekmiyor mu?

Bilinçaltına işlemiş kuşkularla çağdaşlık görüntüsünün birbirine karışması ortaya karmaşık bir sorun çıkarıyor. İlk bakışta iki insanın birbiriyle kaynaşması ya da bütünleşmesi için hiçbir yasak veya engel yoktur; toplumsal konumları yeterlidir, aileler geri çekilmiştir.

Ama sorunlar bitmez, iki âşık bütünleşmeye çabaladıkça aralarında boşluklar büyür.

Bu kez erkeği Romeo, kadını Juliet yapan, dış çelişki değil, aşkın iç çelişkisidir. İki insan bir türlü buluşamazlar. Oysa ilk günler ne güzeldi!.. İlk bakışta birbirlerine vurulmuşlardı. Sonra ne oldu? Kim girdi bu aşkın kanına?

Çağımızın Romeo ile Juliet'ini bir başka biçimde oyunlaştırmalı, sahneye koymalı...

Gelecekteki mutlu insan, benliğindeki derebeyini silmiş erkek ile ruhundaki köleliği silmiş kadından oluşacak. Belki de gerçek aşkı insanlar o zaman yaşayabilecekler.

Şimdilik Âşık Veysel'in dediği gibi kavuşamazsan aşk oluşuyor; bütünleşmeden doğan sevda gündeme girmedi.

50 Yıl Daha Bekleyecek miyiz?

1789'un 200'üncü yılındayız; Türkiye'de insan hakları birincil sorundur.

“Matbaa”yı Gutenberg'den 250 yıl sonra yurda sokabildik; İbrahim Müteferrika'ya gelinceye kadar Batı'da atı alan Üsküdar'ı çoktan geçmişti.

1989'un bitimine iki hafta kaldı; 2000'e 10 var; ama ülkemizde insan hakları var mı?

1798 ilkbaharı...

Fransız Devrimi'nin patladığı günden beri dokuz yıl geçmiş. Osmanlı Devleti uyuyor mu? Hayır. Reis ül-küttab Ahmet Atıf Efendi Babiâli'ye bu konuda bir “muhtıra” sunuyor:

“Fransa'da birkaç yıldır baş göstermiş olan, çevreye kıvılcımlar saçıp her yönde düşmanlık ve karışıklık alevleri tutuşturan başkaldırı ve vahşet seli, dünyadan haberdar herkesin bildiği şeylerden biri olarak, kimi lanetli sapığın yıllar önce kafalara ektiklerinin ürünüdür. Şöyle ki: Voltaire ve Rousseau ve onların tıynetindeki öteki materyalistler gibi ünlü Allahsızlar, çeşitli eserler bastırıp yayımlamışlardı.

Bu eserler –Allah bizi korusun!– tertemiz peygamberlere ve büyük hükümdarlara karşı sövgü ve iftira ile doludurlar; her türlü dini ortadan kaldırıp atmaya yöneliktirler; eşitlik ve cumhuriyetçiliğin tatlılığına imada bulunurlar ve bütün anlattıkları, sıradan insanların dilindeki o alaycı havayla, anlaşılması kolay kelime ve cümleler haline getirilmiştir. Bu yazılarda yenilik zevkini bulup, çoğu insan, yeniyetmelerle kadınlar da içinde olmak üzere, onlara meyledip dikkat kesilmiştir; öyle ki sapıklık ve iğrençlik, frengi illeti gibi, beyin damarlarına yayılmış ve inançlarını bozmuştur. Devrim daha da yoğunlaştığında, hiç kimse, kiliselerin kapatılmasından, rahiplerin öldürülüp sürülmesinden, dinin ve öğretinin kaldırılmasından kırılıp gücenmedi; bu dünyada tam mutluluğa götürecekleri ümit edilen eşitlik ve özgürlük istendi ne bahasına olursa olsun; bencillik ya da kişisel çıkar amacıyla, başkaldırıyı ve kötülüğü körükleyen tehlikeli bir çetenin sıradan insanlar arasında yaydıkları yalancı bilgilerle uyuşarak oldu bütün bunlar. Şu bilinen bir gerçektir: Her devletin düzen ve tutarlılığının asıl temeli, kutsal kanunu, din ve öğretiyi oluşturan şeyleri sağlam ve bütün olarak kavramaktır. (...) Fransa’da ortaya çıkmış başkaldırı ve kötülük elebaşları, hain amaçlarına ulaşmak için (...) sıradan insanlardan Allah korkusunu uzaklaştırmışlardır; her türden iğrenç eylemi yasallaştırmışlardır; her türlü utanç ve havayı bütününü silip atmışlardır ve böylece Fransız halkını hayvan sürüsüne indirgeyen yolu hazırlamışlardır. Bu bile yetmemiştir onlara; işgal ettikleri başka devletlerde kendi rejimlerini korumak ve saldırıya uğramayı önlemek amacıyla, kendilerine yandaşlar bularak ‘İnsan Hakları’ adını verdikleri ayaklanma bildirisini bütün dillere çevirtip her yanda yaymışlardır ve milletlerin ve dinlerin sıra-

dan insanlarını, uyuğu oldukları hükümdarlara karşı başkaldırma-
ları için kışkırtmaya çabalamışlardır.” (Server Tanilli, *Dünyayı De-
ğiştiren On Yıl*)

Ahmet Atıf Efendi “tehlikeyi” çok iyi görmüştür. Yalnız o mu?
1802-1806 arasında Paris’te elçi olan Halet Efendi de raporunda şöy-
le yazıyor:

“Fransızlar cumhuriyetçiliğin ve özgürlüğün yararlarını savu-
nan kimi kitapları Yunancaya, Ermeniceye, Türkçeye çevirttiler ve
onları Osmanlı topraklarında yaymaya gayret ettiler.”

Sonuçta cumhuriyet, demokrasi, insan haklarına ilişkin fikir-
ler “frenge illeti” gibi her yanı sardı. Genç Osmanlılar, Jön Türk-
ler türedi; Rousseau, Diderot, Voltaire gibi “sapık yazarlar”ın etkisi
altında kaldılar. “Ulu Hakan Abdülhamit Han” bu illeti yasaklamaya
kalkıştı; ama eninde sonunda bir Atatürk çıktı; padişahlığı yıktı, cum-
huriyeti kurdu, laikliği temel ilkeye dönüştürdü.

Bir devrim patladığı gün, dünya artık eski dünya değildir. Ne
var ki yeni dünyanın kurulması zaman alır. İnsanlığın yenilikleri içi-
ne sindirmesi kolay olmamış. Tarih bunun örnekleriyle dolu. An-
cak Türkiye’de 1789’dan 200 yıl sonra insan haklarına direniş sü-
rüyor; laiklik devrimini tersine çevirmek isteyenler de gün geçtik-
çe çoğalıyor.

Matbaayı Gutenberg’den 250 yıl sonra ülkeye sokabildik;
1789’un 200’üncü yılında olduğumuza göre insan haklarını be-
nimsemek için yarım yüzyıl daha beklemek mi gerekiyor?

Eşşegin Boynuzu

Eşek güzel hayvandır, gözleri sürmelidir, bakışı hüznölüdür, doğası yumuşaktır.

Ne yük vursan çeker eşek...

Sırtına vurulan yüke karşı çıksa, eşek hiç eşek olur muydu? Eşegin eşekliğı efendisine bağılsız koşulsuz hizmet aşkından doğar. Efendisi eşegini istediğı gibi çekip çevirir; yemini verir, vermez; suyunu içirir, içirmez; eşek hepsine katlanır; başını eğer, boynunu bükerek, içinden bir kez anırmak bile gelmez.

Eşek bunun için eşektir, ama ben size bu yazımda bir başka tür eşekten söz açacağım.

Bir varmış bir yokmuş, uzak bir ülkede eşek çokmuş, her şey bokmuş, her yan kokmuş...

O ülkede yaşayan eşekler yönetimi ele geçirmişler; bunlar bizim bildiğimiz gözleri sürmeli, bakışı hüznölü eşeklerden değil, şeddeli olanlardanmış...

Şeddeli eşek ne demek?

Eşek sözcüğündeki ş'yi iki kez okursan, eşek eşşek olur ki şed-

deli eşşek, eşekten beterdir. Nitekim bunlardan birisi günlerden bir gün ortaya atılmış:

— Ey eşşekler!.. diye söze başlamış, bizim düşmanımız çoktur; önlem almalıyız.

Şeddeliler sormuşlar:

— Düşmanımız kim?

Eşşeoğlu eşşek:

— Ohooo... demiş, herkes düşmanımız; kurt, çakal, yılan, sırtlan, domuz, köpek, aslan, kaplan, gergedan, timsah, kartal, atmaca; her yanda düşman var...

Ortalığı korku sarmış; sağdan bir düşman çıkacak, soldan bir başkası salacak...

— Peki ne yapalım?

Şeddeli, hem eşşekliğini, hem eşşeoğlu eşşekliğini kanıtlamak için:

— Geyiklerden boynuz alalım...

— Boynuzu ne yapacağız?

— Herkes güvenlik için boynuz taksın...

Bütün eşşekler kuyruklarını sallamaya, kulaklarını oynatmaya, çifte atmaya, anırmaya başlamışlar:

— Yaşşa, varol, işkembene bereket, çok doğru söyledin, boynuz takalım.

Eşşekler yemeyip içmeyip biriktirdikleriyle geyiklerden eski boynuzları toplayıp kafalarına takmışlar; kendilerini boynuzla donatmışlar...

Ancak gel zaman git zaman, eşşeklerin ülkesinde işler bozulmuş, boynuzlar pahalandıkça pahalaniyormuş; yakınmalar başlamış; bu

kez bir başka eşşek kendini meydana atıp ortalıkta anırmaya başlamış; herkesi birbirine katmış:

— Ey eşşekler, kardeşlerim...

Eşşekler toplanmışlar...

— Ülkede ahlak kalmadı...

— Neden?

— Neden olacak? Elinize birer ayna alıp baksanıza! Hepimiz boynuzlu olduk...

Eşşekler doğru yakındaki göle koşmuşlar, durgun suya bakınca anırmaya başlamışlar:

— Eyvah, bizi boynuzladılar!

— Rezil olduk...

Ancak eşşeklerden birisi, daha aşağılık ve kurnaz bir yaklaşımla edepsizlenmiş:

— Eğer boynuzlarımızdan vazgeçersek, düşmanlarımız bizi yok ederler.

Tartışma başlamış, ama eşşeklerin yüreğine kurt düşmüş; doluya koyuyorlar almıyor, boşa koyuyorlar dolmuyor; boynuzlanmayı da içlerine sindiremiyorlar:

— Biz dededen babadan eşşeoğlu eşşek iken nasıl da birer boynuzlu geyik olduk?

Sonunda eşşekler ata başvurmuşlar.

At demiş ki:

— Kendi çiftesine güvenmeyip de geyiğin boynuzuna özenen eşşek, geyik olmaz, olsa olsa boynuzlu merkep olur.

Cadı Yasası!..

Geçmiş zamanlarda çok uzun süre “kadın” ile “günah” özdeşti. Önyargı Havva’dan mı başlıyordu? Kutsal Kitap bayanlar için iyi şeyler söylemiyordu. İnsanlık düşe kalka ortaçağa ulaştığında cadı avı başladı.

Cadı kimdi?

Kadın!..

Büyücülük suçu yalnız kadınlar için geçerliydi 15’inci yüzyılda; Papa 8’inci Innocent, 1484’te yazılı bir buyruk çıkardı ve engizisyon mahkemesine büyücülük suçlarına bakmakla görevli iki yargıç atadı; daha başka deyişle çağına uygun bir devlet güvenlik mahkemesi kurdu.

Yargıç baylar oturup bir hukuk kitabı yazdılar; Papa’nın güvenini boşa çıkarmamak için bayanların ruhuna sinmiş suç işleme eğilimini vurguladılar; büyücülükten sanık kadınlara sorulmak üzere bir dizi soru hazırlayarak zamane adaletine katkılarda bulundular.

Eldeki verilere göre yalnız Almanya’da 1450 ile 1550 arasında yüz bin “cadı” ölüm cezasına çarptırılmıştır.

İngiltere’de de Protestanlar cadı avında kara Avrupası’ndan geri kalmıyorlardı; Kral 1’inci James cadı avı sorgulamalarına özel bir ilgi duyuyordu; sanıkların bacak kemikleri parça parça kırılırken kim gerçeği gizleyebilirdi? 1’inci James bu yöntemi yetersiz saydığından işkencecilere yol gösterdi: Tırnak sökmek daha etkili olmaz mıydı?

Her nedense biz yalnız Osmanlı padişahlarını kan dökücü sanırız; oysa 16’ncı yüzyılda bile İngiltere Kralı bizimkilere taş çıkaracak kadar yetkin...

Avrupa’da cadı kovuşturmaları 18’inci yüzyılın ikinci çeyreğine kadar sürdü.

Peki, bu sırada toplumun saygın kişileri ve sıradan insanları ne yapıyorlardı? Bertrand Russell *Din ile Bilim* adlı kitabında bu soruya bilinen yanıtı veriyor: Tarihte çoğu zaman olduğu gibi kimileri işkenceleri destekliyordu; kimileri görmezlikten geliyordu; kimileri de “büyücüdür” diye zavallı kadınları öldürmenin akla aykırı düştüğünü söyleyecek kadar yürek taşıyordu; ama, cadı kadını korumaya kalkan erkeğin “sen ruhunu şeytana sattın,” suçlamasıyla okkanın altına gitmesi işten bile değildi. Ancak ne olursa olsun tartışma başlamıştı; cadı avını savunanlar Kutsal Kitap’tan kanıtlar getiriyorlardı; “ilericiler” ise Kutsal Kitap’ın her yazdığının doğru olmadığını söylemekten çekiniyorlardı. Kalıbına kıyafetine bakıldığında adam sanılan kişiler, kör inançlara karşı çıkmaktan kaçınıyorlardı; hem kendilerine göre daha önemli uğraşları da vardı.

Gericiler bağıryorlardı:

— Yalnız dansın ve tiyatrunun gelişmesine göz yummakla kalınmıyor; büyücülüğü cezalandıran yasalar da kaldırılıyor; oysa Kut-

sal Kitap’a göre yüce Tanrı’nın emri kesindir: Büyücü kadını ya-
şatmayacaksın!..

İngiltere ve İskoçya’da büyücülüğü suç sayan yasa 1736 yılında
kaldırıldı.

Kara Avrupası’nda da bu iş kolay olmadı; son cadı Fransa’da
1718’de yakıldı.

18’inci yüzyıl “Aydınlıklar Çağı” değil mi? Avrupa’nın aklın
ışığına yöneldiği zamanı vurgulayan yüzyılın başlangıcında bile or-
taçağın karanlığı kıtanın kimi köşelerini örtüyordu. Ünlü Michelet
18’inci yüzyıl için “büyük yüzyıl” demişti.

Demek ki çağlar, süreçler, zamanlar, dönemler iç içe ya-
şanıyor; bir zamanda çeşitli mekânlar, bir mekânda çeşitli zaman-
lar birbirine eklemleniyor.

Fransa’da “büyücüdür” diye suçlanan son “cadı” yakılırken Vol-
taire 24 yaşındaydı.

Bugünkü Türkiye’de İngiltere Kralı 1’inci James döneminde-
ki gibi devlet gözetiminde işkence yapılıyor; kimisi bu düzeni des-
tekliyor; kimisinin umurunda değil; kimileri görmezlikten geliyor;
kimileri de ne diyorlar:

— Bizim daha önemli işlerimiz var; politikayla uğraşmak iste-
miyoruz.

Oysa bir ülkede işkenceler sürüyorsa, herkes sorumludur.

Bir Süvari Zabiti Öldü...

Zaman göz açıp kapayıncaya kadar geçiyor; Sabahattin Selek öleli bir hafta olmuş.

Geçen pazarı dün gibi anımsıyorum. Selek'i son yolculuğuna uğurlamak için gelenler öğle vakti cami avlusuna toplanmışlardı. Soğuk ve güneşli bir gündü. İçimde tuhaf bir duygu pırpırlanıyordu. Yaşarken arayıp sormadığım çok yakın bir dostumun cenazesine gelmek tedirginliği içimi yiyordu. Kendi kendimi aklamak için gerekçeler arayıp duruyordum.

Oysa Selek, hasta yatağındayken görölmekten hoşlanacak bir adam değildi. Gerçi insan canlısı bir kişiydi; yaşamı dostluklar, arkadaşlıklar, sofralar üzerine kuruluydu; ama, bir süvari zabitanın ya-
tağa düşmesi can sıkıcıdır.

Süvari üsteğmeniyken bir onur sorunu yüzünden üstüyle kavgaya ederek ordudan ayrılmak zorunda kalan Selek, “at üstündeki adam” kimliğini hep korudu.

Süvari zabiti soyu tükenmiş bir yaratıktır; dünün dünyasında kalmıştır.

Son süvari birliği otuz yıl önce ordudan kaldırıldı; atın yerini

motorlu taşıt almış, delikli demir icat olunmuş, mertlik bozulmuştu. Oysa eskiden ne güzeldi!.. Süvari zabiti yürüyünce parlak mahmuzları şakırdar, kurşuni pelerini dalgalanırdı. Çocuklar zabite bayılır, kadınlar kaçamak bakışlar atarlardı. Hele atına bindiğinde zabitin seyrine doyum olmazdı; süvari dizginleri hafifçe kasar, hayvanı sağa sola oynatır; kılıç, mızrak, bayrak üzerine bir söylencenin mirasını taşıdığını sağa sola duyumsatırdı.

Eskiden taşrada, köy ve kasabalarda, rahvan at pek geçerliydi. At pazarında hayvanın yürüyüşü sınanır; rahvansa değeri artardı. Çünkü rahvanın “konforu” vardı; koşarken her bir yandaki iki ayağını eşzamanlı olarak atan hayvan, binicisini hiç sarsmadan istediği yere götürürdü; ama, süvari zabitinin atı rahvan olamazdı; ya ayakta tırıs ya da dörtnala...

Sabahattin Selek, ordudan ayrıldıktan sonra da rahvan ata hiç binmedi.

1960’ın mayısından sonra toplumda devrim özlemleri ve umutları rüzgârlanmıştı.

Oysa 1950-1960 arasında yaprak bile kımıldamıyordu; sanki bu ülkede 20’inci yüzyılın ilk yarısı hiç yaşanmamış gibiydi; yakın tarihimiz unutulmuştu; kimse ağzını açıp devrimden, emperyalizmden, bağımsızlıktan söz açamaz; açarsa o saat defteri dürülürdü. Sol, sosyal, sosyalizm sözcüklerini de hiç kimse ağzına alamazdı. Sola kapalı rejimde tek geçerli edebiyat “27 yıllık CHP zulmü” idi.

On yıl sonra bir askeri ayaklanma toplumsal patlamayla bütünleşince duvarlar yıkıldı, diller çözüldü, kitaplar yayımlandı; 1963 yılında Sabahattin Selek’in *Anadolu İhtilali* ortalığı birbirine kattı.

Selek’in başarısı nereden kaynaklanıyordu? O dönemde kitabın ilk oluşundan mı?

Bir gün bana demişti ki:

— Anadolu ihtilalinde rol alanları, en yakın akrabam gibi tanırım, tek tek bilirim.

Yapıtını hazırlamak için dokuz yıl çalışmıştı Selek; Anadolu ihtilaline katılanların çoğu 1950’lerde hayatta oldukları için hepsiyle tek tek konuşabilmişti; hasadı yapılan yalnız kitap değildi; sofraya söylesilerine kalan anılar öylesine zengin ve renkliydi ki geçmişin güzelliklerini, acılarını, gülünç çizgilerini bütün sıcaklığıyla taşıyordu.

Sabahattin Selek, 1973’te Halk Partisi’nden milletvekili oldu; ama, uyum sağlayamadı.

O dönemde siyaset yapanların çoğu karağaçana biniyor, kimisi de son model otomobili yeğliyordu; süvari zabiti politikadan çabuk ayrıldı; sıtkı sıyrılmıştı.

Selek’i son yolculuğuna uğurladık; cami avlusundaki topluluk dağıldı; kimi mezarlığa yöneldi; ben eve geldim; baktım her zamanki gibi karşımda; arkaya taranmış gri saçları, hafif ıslak gözleriyle eskisi gibi; Yenice paketini çıkardı, yassı bir sigara yaktı, dedi ki:

— Üzülme!.. Her şeyin bir sonu var. Ben dünün dünyasındanım, yapacağımı yaptım, yazacağımı yazdım, çok insan tanıdım, çok ata bindim...

Güle güle Sabahattin Selek...

Yazı ve Isı

Küçüğün yüzü kızarmış, yanakları al al, alnında ter tanecikleri, gözleri buğulu...

Anne telaşlanıyor:

— Gel bakayım...

Annenin eli, küçüğün alnında dolaşüyor: Ateşi mi var? Termometre nerede? Her evde bir ısıölçer bulunur. Çocuğun bednindeki ısyı ölçmek gerekiyor. Koltuğun altına yerleştirilen termometre ile insan teni arasındaki temasın sonucunda ısı göstergesi durumu saptayacak.

— Kaç?

— 36.5...

— Çok şükür...

Küçüğün teniyle termometre arasındaki iletişim, bir canlıyla bir cansızın temasıdır; ama, anneciğinin eli çocuğunun alnında dolaştı mı, işin içine ‘insan sıcağı’ karışır; sevgiyle sevecenliğin tenselliğinde ana-çocuk bütünleşir.

Ya canlı bir insanla ölmüş insan arasındaki temasın boyutları nereye kadar ufuklanabilir?

Sevgili ölülerimizin sıcaklığını bir ömür boyu ruhumuzda duyumsamıyor muyuz; anne öteki dünyaya göçse de belleğimizin gözeneklerine sinmiştir, bilinçaltının dürtüsüyle sıralı sırasız hayatımıza karışır; bir şarkı söylenirken, bir gölge toprağa vururken, bir kuş kanat çırparken, bir söz düşüncemizde uçuşurken, bizi alır, ölmüş sevgiliye kavuşturur.

Gözlerini çoktan kapamış dostlarımız, soframızdan hiç eksilmezler; uzakları yakın ederler, zamanı aşarlar, varlıklarını yüzlerce yıl öncesinden bugüne taşırlar. *Dostum Mozart*'ın bir parçasını dinlerken Nadir Nadi'yi nasıl anımsamazsınız? Başyazarımız bir kahkaha atar, sonra da bilmediğini bilen bir bilgenin yaklaşımıyla çocuksu bakışının harmanından türeyen ünlü sorusunu patlatır:

— Ya... öyle mi?

Sevgili ölülerimiz olmasa, bilmem ki bu hayata katlanabilir miydik? Yaşamı güzelleştiren onlardır. Onlar, eski bir bakır mangalın soğumuş külleri altındaki kor taneleri gibi toprağın altında yatarlar. Anılarımızı eşeleyip kor tanelerini aramaya gerek de yoktur; “insan sıcaklığı” zaman ve mekân içinde takvime ve kilometre taşlarına gereksinme duymadan yayılır.

Mapusaneci Ali Mirza anlatıyor:

“Sorgudan gelmişti, bitkindi, çok bitkindi. Ovduk. Omuzlarını, kollarını, sırtını, göğsünü, bacaklarını... Çay vardı, verdik. Çayı bile içemedi. Şöyle ağzını ıslattı o kadar... Sonra bir Aspirin içirdik, yatırdık. Bakıyorum, uyudu mu? Hayır uyumadı. Uyuyamadı. Ne yap-sak? Biraz daha ovmalı mı? Arkadaşımızı omuzlarından biraz daha çekiyorum. Baş göğsüme dayanıyor. O gergin, huzursuz bedeninde bir yumuşama oldu. Baş göğsümde, soluğu hafifledi. Biraz din-

ginleşti. Soluğu düzenli. Dalıyor, uyuyacak galiba, uyudu, evet... Başının altına yastık koymalı şimdi. Rahat etsin, omzundan yavaş-
a tuttum. Hemen tedirginleşti. Sakın, uyanacak mı yoksa? Birden
anladım. Onu uyutan insan omzuydu. Artık hiç kıpırdamadım. Bi-
lemiyorum, yedi saat mi, sekiz saat mi, öyle uyudu. Hiç unutamadım
bunu. Demek bir insan istiyormuş uyumak için. Omzumda saatlerce
uyurken, ben onu düşündüm; çektiklerini, başını omzuma koyup
uyuyuşunu..." (*İnsan Sıcağı*, Erdal Atabek.)

Rahmetli hocam Prof. Tarık Zafer Tunaya'nın bir kitabının adı
İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa'dır. İnsan derisinin işlevi zamandan
zamana değişir; derinin tenleşmesi ya da tenselleşmesi işlevine bağlıdır.
Gazete ya da kitap kâğıdı da böyledir; kimi zaman yalnız kâğıttır,
kimi zaman insan tenine dönüşür, insan teni kadar sıcaklaşır.

Yazıların sıcaklığını da termometre ile ölçmekte yarar bulu-
nabilir.

Okuduğunuz bu yazının sıcaklığı bilmem ki kaç derece?

Ama bu yazım, insan sıcağından yoksunsa, demek ki becere-
memişim, amacıma ulaşamamışım, eksik kalmış.

Eğer  yleyse, beni bağışlayın.

Hoca ve Eşek...

Galileo Galilei muzip bir kişiymiş, afacan bir çocuk ruhuna sahipmiş...

Aristoteles fiziğinde 10 kilo ağırlığında bir cismin, 1 kilo ağırlığında bir cisimden 10 kez daha çabuk düşeceği kuralı geçerliymiş. Bir güzel bahar sabahı, Galileo, biri 10, öteki 1 kilo ağırlığında iki gülle alıyor, ünlü Piza Kulesi'nin tepesine çıkıyor, üniversitenin ağır ve oturaklı profesörleriyle öğrencileri kulenin yanından geçerlerken ikisini birden aşağı koyveriyor.

Her iki ağırlık aşağı yukarı aynı zamanda toprağa varıyorlar; ama profesörler ne yapıyorlar?

“Üstadlar” başlarını öteki yana çevirip olayı görmezlikten geliyorlar; uzun cübbelerini dalgalandırarak salına salına geçip gidiyorlar.

Niçin?

Çünkü Aristoteles'in yanlıgısı olanaksızdır; olsa olsa profesörlerin gözleri aldanmıştır, ağır ve oturaklılar, akli bir yana bırakıyorlar; her zamanki gibi “nakilcilik”te direniyorlar.

Komşusu, Nasrettin Hoca'nın kapısını çalmış. Amacı ne? Bir iş için Hoca'nın eşeğini birkaç saatliğine istemek. Komşuluk bu; olur böyle şeyler. Hoca kapıyı açınca adamcağız derdini anlatmış, ama bizimki:

— Eşek evde değil, demiş, amcamın oğlunun bir işi vardı, hayvanı aldı götürdü.

Tam o sırada eşek ahırdan anırmasın mı? İyi niyetli komşu bozulmuş:

— Hoca utan!.. Eşek içerde, anırıyor.

Hoca öfkelenmiş:

— Bre adam!.. Sen şu ak sakalımla bana inanmıyorsun da eşeğe mi inanıyorsun?

Nasrettin Hoca'nın bu ünlü öyküsü de felsefeye ve tarihe dönük bir gerçeği yalınlaştırır. “Üstad”ların, uluların, büyüklerin, “otorite”lerin sözlerini akıldan üstün tutmak kuralı çok uzun süre insanlığın yazgısını belirlemiştir.

Günümüzde de dünyanın çoğu yerinde ve geniş toplumsal katmanlarda “nakilcilik” aşılmış sayılamaz. Günlük tartışmalarda bile birbirimizi mat etmek için inandığımız ve bildiğimiz büyüklerin “otorite”sine sığınırız:

— Hoca Efendi dedi ki...

Eh, kara cübbeli, ak sakallı hoca işin içine girdi mi akan sular durur; ama iş bu kertede kalsa yine iyi; sosyalizmde bile “nakilcilik” sayrılığından arınmak güçtür. Çok uzun sürede sol kesimdeki tartışmalarda Marx, Engels ya da Lenin'in “otorite”sini silah gibi kullanarak ötekini berikini susturanlar başarı kazandılar. İnsan aklının

ve bilimin bu büyük savunucuları “nakilcilerin” elinde özgür tartışma ortamının yok edilmesi için kötüye kullanıldılar.

Yalnız Doğu’da değil, Batı’da da komünist partilerin “şablonculuğu” nereden kaynaklandı?

Ne var ki “nakilcilik” sayrılığından sıyrılmak güçtür; hele Türkiye’de, ya Batı’dan ya Doğu’dan bir “otorite”ye sığınarak dediğim dedik, öttürdüğüm düdüğü eğilimini benimseyenler çoğu zaman ağır basar.

Kimi insanda bu eğilim bir karakter yapısına dönüşüyor; zayıf, telaşlı, dengesiz tiplerde üstelik öne çıkmak ve kendini göstermek hırsı da filizlenmişse, kişi rüzgâr horozu gibi bir o yana bir bu yana dönmekten kurtulamaz. Geçmişte hızlı Marksist, aşırı Leninist; bugün de liberalizmin kulu kölesi olmak için hiç vakit yitirmeyen kişilere dikkat etmek gerekiyor.

Yarın öbür gün dünyadaki rüzgârlar başka yönden eserse yine bunlar öne atılacaklar...

Durun bakalım; daha dün bir bugün iki; dünyada olan bitenleri anlamak, değerlendirmek, kuramlaştırmak için neden bu kadar telaş ve acele?

İnsanlığın özgürlüğe açılışı, sömürüye karşı durmasıyla eşzamanlı ve eşanlıdır. Türkiye’de, Moskova’nın şablonlarına ve kapitalizmin emperyalizmine “hayır” diyenler, bu gerçeği benliklerine sindirmişlerdir.

Ne Türkçü Ne de Kürtçü...

1908 Meşrutiyeti Türkçülüğün yükseliş noktası oldu; önceden başlamıştı akım; ama, birden canlandı. Osmanlıcılar, İslamcılar; Türkçülere kızıyorlardı.

Süleyman Nazif alay ediyordu:

— Kavuncu kavun; karpuzcu karpuz; üzümcü üzüm satar; Türkçü de Türk mü satar?

Ne var ki alay bir yana, Türkçülük toplumda güçlü rüzgârlar estiriyordu; Turancılık ve Pantürkizm ile eşanlamlıydı; gençliği birdenbire sarmıştı; Ziya Gökalp'in adı bayrak gibiydi; her yanda coşku vardı. *Türk Ocağı Marşı* o günlerin havasını yansıtıyor:

*Türk'üz, ederiz daim iftihar,
Hilkatla başlar tarihimiz var.*

.....

*Önde bayrak, elde süngü, kalpte Tanrı, biz,
Dünyaya hâkim olmak isteriz,
Mabedimiz Türkocağı, Kâbemiz de yüce parlak,
Turan'dır hep ancak...*

Aşağısı idare etmiyordu, Osmanlı İmparatorluğu yerine Turan İmparatorluğu kurulacaktı. *İhtiyat Zabitleri* (yedek subaylar) *Marşı* da çok ilginç:

*İhtiyat zabitleri! Yol göründü kalkın,
Gidiyoruz işte, Turan bizi bekliyor...
Bir taraftan Kahire, bir taraftan Batum, Kars,
Bir taraftan Hint, Afgan,
Bir taraftan Farisistan
Bizi bekliyor.*

Birinci Dünya Savaşı'yla Turancılık yıkıldı. Türkçülüğün düşün lideri Ziya Gökalp de değişen gerçeklere göre yeni yorumlar yapmak zorunda kaldı. Mütareke'de İngilizler, Gökalp'i Malta'ya sürdüler. Döndükten sonra da yaşamı kısa sürdü; 1924'te öldü Gökalp, gözlerini yaşama kapamadan önce Diyarbakır mebusuydu.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkçülük yine canlanır gibi oldu. Hitler Almanyası'nın "Yeni Nizam"ında Orta Asya'ya dönük Turancılık hevesleri başladı; ama, bu dönem de çok kısa sürdü.

Türkçülük, bir tür şövenliktir; Türk olmakla, Türkçü olmak arasında bir ayrım var.

Atatürk Cumhuriyeti kurulurken Türkçülük defteri kapatıldı, çağdaş milliyetçiliğin sınırları çizildi; önce CHP'nin programına, sonra da tek partili devletin anayasasına yazılan milliyetçilik, 'altı ok'tan birisini oluşturuyordu; ama, daha çok kültürel içeriği ağır basan bir ilkedir.

Sovyetler Birliği yıkılınca Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler bağımsızlıklarını kazandılar.

Anadolu ile Turan arasındaki duvarlar da yıkıldı. Kimileri Turancılık düşlemlerinin canlanacağını umuyor; kimileri İslamcılık akımlarının Orta Asya'yı saracağını ileri sürüyor; kimileri de yeni oluşumlar içinde Osmanlı görkemini yeniden yaşamının özlemlerini dile getiriyor. Sanki Birinci Dünya Savaşı öncesine dönmüş gibidir.

Peki, Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlerle eşit ilişkiler içinde kültürel, ekonomik, bilimsel alışverişin geliştirilmesi yetmiyor mu? İlle de büyüklük meraklısı mıyız? Çağımız dünyasında 'süper' olmak felsefesi nereden kaynaklanıyor? *Türkocağı Marşı*'nın nağmeleri artık geride kalmadı mı?

*Önde bayrak, elde süngü, kalpte Tanrı, biz,
Dünyaya hâkim olmak isteriz.*

Hayır...

Biz Türkçü değiliz, Turancı olamayız; Lozan sınırları içinde insan haklarını sonuna dek uygulayabilen bir uygarlık anlayışını yeğlemek güzeldir.

Ne var ki biz Kürtçü de olamayız.

Kürt olmakla, Kürtçü olmak arasında da altı çizilmesi gereken bir ayrım var.

Anadolu halkı, ne Türkçülüğün ardından koşacaktır, ne Kürtçülüğün! Çünkü bu toprakları mezbahaya çevirmek için, şovenlik üstüne yükselen bir etnik çatışmanın tohumlarını ekmek isteyenlerin ardına yuvalanmış emperyalizmi yakın tarihinde tanımıştır.

Ak ve Kara

Memet askere alınır. Güneşte kavrulmuş. Sıksası çıkmış. Ayağında çarık. Üstü başı partal. Yamalı. Dökülüyor. Saç sakal birbirine karışmış. Görüntüsü korkunç. Kapkara. Berberde sıfır numara tıraş. Hamamda kese. Ne bit kalır ne pire. İç çamaşırı. Çorap, postal. Hâki er giysilerini de çekti mi, ortaya çıkar çekingen, kabak kafalı, bir mazlum...

İlk ders:

Subayın elinde beyaz bir kâğıt. Memetlere gösteriyor, kimine soruyor:

— Bu renk ne?

— Beyaz!..

Subay:

— Hayır, beyaz değil kara!.. Şimdi ben soracağım, hep bir ağızdan yanıt vereceksiniz. Bu renk ne?

Hep bir ağızdan:

— Kara!..

— Hah!.. İşte askerlik budur. Komutan aka kara dedi mi, ak karadır!.. Bunu böyle belleyin!..

Anlattığım öykü yarım yüzyıl öncesine ilişkindir. Bu dersi as-

kere veren subay çok başarılıydı. O dönemlerde asker-subay ilişkisi, ancak 19'uncu yüzyılın Rus romanlarına renk veren feodal duygu- larla bulanıktı; sevecenlik acımasızlıkla harmanlanırdı; bir başka yön- temle orduda disiplini kurmak belki de olanaksızdı.

Ne var ki askerlikte geçerli ak-kara örneği, binlerce yıl insanlığın mantığına lök gibi oturmuş, kişinin aklını yalvacın komutasına bağ- lamıştır.

İnakçılık budur.

İnakçılık (dogmacılık) değişmez, tartışılmaz, irdelenemez bir düşünceyi kalıp gibi benimsemek, değil mi!.. Hıristiyan, İsa'dan önce 4004 yılında, ekim ayının 26'ncı günü sabahı saat 9'da dünyanın ya- ratıldığına inanıyorsa, gel de tartış!.. Bütün ortaçağda geçerli düşünce budur. İnakçılık, eytişimin insan aklında oluşturduğu değişim ve dö- nüşüm mantığına taban tabana ters düşer; inancı kaynağında to- humlar, besler.

Ama biz, Kutsal Kitap'ta öyle yazıyor diye akla ters düşen bir yargıya bağlanabilir miyiz? Hayır. Aka kara diyemeyiz, karaya ak de- mek de insanın kendi kendisini aldatmasıdır. Peki, iş burada biter mi? Dünyada her şeyi ak ile kara diye ikiye ayırmak da çağdaş in- sana yakışmaz; evreni, dünyayı, çevreyi, toplumu kavramaktan ki- şiyi yoksun bırakır. Hem kara ile ak arasında yalnız bir tek kurşu- ni (ya da gri) yoktur; sayısız geçişleri oluşturan tonları kavramak, an- cak çok duyarlı bir yaklaşımla olanak kazanabilir. Sanatsal yetkin- liğin zenginleşmesi, bilimsel kesinliğin ustura ağzından da keskin- leşmesi, ak ile kara arasındaki evrensel yelpazeyi kucaklamak için gereklidir.

Ancak bu kadar ayrıntılı, tonlamalı ve değişken bir yelpaze, insanı hep ikircikli bırakmayacak mıdır?

Siyah nerede biter?

Beyaz nerede başlar?

İsterseniz önemini kavramak için soruyu başka biçimlerde ortaya koyabiliriz:

Yalancılık nerede başlar?

Namus nerede biter?

Alçaklık nerede başlar?

Doğruluk nerede biter?

Korkaklık nerede başlar?

Satılmışlık nerede biter?

Ahlaksızlık nerede başlar?

Ve nerede biter?

Hiçbirini ak ya da kara gibi kesinlikle yanıtlayamazsınız; işin içine grinin tonları girer; yelpazenin nerede koyulaştığını, nerede açılmaya başladığını ayımsamak o kadar güçtür ki insan ruhunun gizemi belki buradan kaynaklanıyor.

Yaşam, bayağı bir kovboy filmi kadar kötü-iyi üzerine kurulsaydı, ak ile kara arasında seçim yapmak kolaydı. Belki insanın sanata gereksinmesi, beyaz ile siyah arasındaki tükenmez alanın yaşamın ta kendisi olmasından kaynaklanıyor.

Güzel Bir Yaşam...

İlhami Soysal çok konuşmazdı.

Çok konuşmaya meraklı olanlar, aynı şeyleri durmadan yinelerler, gevezelerin belli bir ‘repertuvar’ı vardır, on beş yirmi fıkra, bir o kadar anı...

Dinlemekten bıcarsın; ama, gevezeyle konuşmanın bir kolaylığı da yok değildir; o öter, sen susarsın, dinler gibi yaparsın, ha ya da hı diye geçirirsin, dostluk bozulmaz, tartışma çıkmaz; kırk yıllık ahabın, kırk yıldan beri söylene söylene hışırı çıkmış lafları bir daha citiledikten sonra çeker gider.

İlhami çoğunlukla susardı; kimi zaman açıldığı da olurdu; ama, kalabalıkta değil, baş başa kalınca, içinden gelince, söyleyeceği yeni bir şey varsa...

O aşamaya gelince, İlhami’nin içli insan kimliği, kitap gibi sayfa sayfa açılırdı.

Son görüşmemizde söylediğini hiç unutamadım; geçmişten gelecekte, bugünden dünden, şundan bundan laflarken birdenbire hiç umulmadık biçimde:

— İlhan, dedi, ben çok güzel yaşadım.

Yüzüne baktım; ama o yine kapanmıştı; gözlüklerinin ardına

sıgınmış bakışları, gönlünden bir ipucu vermiyordu; pos bıyıklarının gerisinde kalan dudaklarının gülümseyip gülümsemedikleri de belli değildi.

İlhami güzel mi yaşamıştı?

Oysa kendisini en aşağı kırk yıldan beri tanırdım, başı dertten hiç kurtulmadı.

1960'larda, İlhami, sert yazılar yazıyordu; *Akşam* gazetesinde yayımlanan bu köşe yazıları zamanın Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ı kızdırmıştı. Bir gün İlhami, Çankaya'da otobüs beklerken kaçırıldı, dövüldü, hastanelik edildi.

Olaydan sonra tabanca taşımaya başladı...

Tetikte duruyordu...

Ardından 12 Mart geldi...

İlhami gözaltına alındı...

Tutuklandı...

Yargılandı...

Aklandı...

Ancak bu davalar sonuçlanıncaya kadar Ziverbey İşkence Köşkü'nün tezgâhından geçirilmişti.

Davutpaşa Askeri Tutukevi'ndeki günlerimizi anımsıyorum. Koskoca ve bomboş bir koğuşta üç kişiydik: İlhami, Doğan ve ben. Ortada yalnız iki demir ranza vardı.

İlhami birinin üstünde sessiz yatıyordu...

Bekliyordu...

Bir gece görevliler, beklenmedik bir saatte çıkageldiler, haber verdiler:

— Tahliye ediliyorsunuz...

Kaçıncı tahliye idi bu?

Ama son değildi.

12 Eylül geldi...

İlhami'yi gözaltına aldılar; tutukevlerinin, sorguların, işkence-hanelerin yolu yine açılmıştı...

İlhami konuşmuyordu...

Yakınmıyordu...

Yetmedi; İlhami'nin kızını, damadını da gözaltına aldılar, aile boyu tutuklama gerçekleşti.

İlhami yine yakınmadı; yine suçsuz olduğu anlaşıldı, yine aklanıldı...

Kaçıncı aklanış bu?

Bir ömür böyle geçti...

İlhami, hep dımdık, ödünsüzdü. Ne sürüngenleşti, ne hamamböceğine dönüştü ne de yağdanlık oldu.

Ölümünü duyunca tarifsiz bir keder duydum; sanki benden bir şeyler eksilmişti; içimdeki acıyı hafifletmek için bir şeyler aradım; sonra İlhami'nin sözünü anımsadım:

— İlhan, ben çok güzel yaşadım...

Kimbilir, belki teselli için bu sözü bana bırakıp gitmişti.

Uçara... Kaçara...

Askerlikte kişiye silah kullanmasını öğretirler. Bir hedefi vurmanın genel yasaları vardır. Acemi atıcı, mavzeri omuzlayıp nişan alıyor. Nasıl alacak? Göz-gezin üst kenarı ortası-arpacığın tepesi... ve hedefin göbeğini şavullayıp nefesini kesecek; tetiğe basacak. Herkese öğretilir bu kural; ama, kimi er iyi nişancı olur, kimi er boyuna karavana sallar.

Niçin?

Çünkü kuralları ezberlemek başka, uygulamak başka iştir. Soyutla somut arasına binbir şey girer. Ne bileyim; kiminin gözü keskindir; kimi uzağı iyi görmez; kimi soğukkanlıdır; kimi silahı eline alınca titremeye başlar; kimi ayrıntılara özen gösterir, sözgelişi güneşli havada arpacığın tepesinin parlayıp büyüyeceğini hesaplar; kimi özgül durumları atlar. Bir dizi koşul; kimini iyi, kimini kötü nişancı yapar. Yasaları, kuralları, ilkeleri bilmek yetmiyor; uygulamada işin içinden iş çıkıyor.

Dahası var...

Duran bir hedefe atmak başkadır; yürüyen bir hedefe atmak başka... Uçar, kaçır, vurmak için ayrı bir yetenek gerek. Zaman içinde yer değiştiren, koşan, sıçrayan, çeşitli görüntüler alan bir hedefi vurmak, büyük ustalık ister.

Yaşamın her kesiminde benzeri olaylarla karşılaşırız. Okulda çarpım cetvelini, matematiğin kurallarını, geometrinin teoremlerini her çocuğa öğretirler. Sıra problemlere gelince ne olur? Kimi öğrenci bildiklerini kullanarak problemleri şakır şakır çözer; kimisi zorlanır, zorlanır, elindeki anahtarları kullanamaz. Çevremizdeki insanların kimi iyi şofördür, kimi kötü. Yönetim ve trafik kurallarını ezbere bilen nice insan, arabasını doğru dürüst süremez; yasaları ezbere bilen ve hukuk teorilerini yutmuş nice uzman, iyi avukatlık yapamaz; kafasındaki soyut bilgilerle hasta ve hastalık arasında gerçek ilişkileri kuramayan nice profesörün kötü doktor olduğu da çok görülmüştür.

Yaşamın her kesiminde izlenen bu gerçeğe, sosyalist kesimde sık sık rastlamak olasıdır. Bilimsel sosyalizmin genel ilke, kural ve yasalarını öğrenmek başka şey; bunları birer anahtar gibi olaylara uygulamak başka şey. Öğrencilik döneminde sosyalizmle ilk kez tanışan çocuk, ilk kez âşık olan genç gibi birden sarsılır. Doğal bir sonuçtur bu. Ama bu sarsıntı, tehlikeli oluşumlara da yol açabilir. Elindeki bilgilerle devrimin kapısını açmak tutkusuna kapılan kişi, acaba doğru yolda mı? Nasıl denetleyecek düşündüklerinin doğru olup olmadığını? Sayfaların üzerinde kara harflerle dizili duran bilgileri yaşantıya nasıl geçirecek? Yazı, sessiz, değişmez ve duragan; çünkü değişen evrende değişmeyeni ya da değişimin yasalarını aramış kitap...

Kitaplardaki yasaları kullanacak olan kişi, uçara ve kaçara nişan alan atıcı gibidir.

Uçar ne, kaçar ne?

Hiç durmadan değişen çevre... dünya olayları... toplumsal ko-

şullar... bilim... üretim güçleri... üretim ilişkileri... renkten renge giren dünya haritası... dalgalanan koşullar...

Bir kişinin tüm evreni kapsayıp sosyalizm allameliğine çıkması, uçarı kaçarı kaçırmadan vurması olası mı? Yanlış yapamaz mı çevresini ve olayları değerlendirirken? “Her şeyi ben bilirim,” şişinmesi içinde, hem Türkiye’ye tepeden bakarak hem tüm dünya problemlerini hallaç pamuğu gibi atarak gözü kapalı mı yürümeli? Yoksa daha alçakgönüllü bir yaklaşım içinde, sağını solunu gözeterek mi olayları ele almalı?

Örgütsel bir bütünlük içinde olaylara bakmak zorunda bulunanları bir yana ayırıyorum. O kişilerin fikirleri, örgüt disiplini içinde oluşup gelişir, benimsenir; ama tek başına kararlara varmak durumunda bulunan aydınlarımızın ve gençlerimizin kişisel tutkular ve şişinmeler içinde büyük yanlışlar yapmaları olası değil mi?

Bilgece bir alçakgönüllülük içinde olaylara yaklaşmak, hem bir erdemdir hem kişiler ve saflar arasında yakınlaşmayı sağlamanın gereğidir.

İnsanlaşma ve İlkelleşme...

Puşkin demiş ki:

“Kürt ozanının şiirleri değil mi!.. Sonuçta Doğu edebiyatıdır; pek basit özellikler taşır.” (*Kürtler*, V. Minorski, Komal Yayınları.)

Puşkin’e kızmayalım.

Çoğu Batılı yazar ve şair Doğu’yu azımsar, Kürt’ü de Türk’ü de küçümser; bu eğilimi düşmanlık düzeyine tırmandıran önyargıları da eksik değildir.

Ancak tümünü hoşgörüyü karşılamalıyız. Kişi, büyük yazar ya da şair olmakla yanılığlardan soyutlanmaz. Batı’nın öğretim çarından geçmiş bir edebiyatçı, genelde Doğu halklarına soğuk bakıyor, yüreğinde kuşku tohumlanıyor, İslama az çok korkuyla yaklaşıyor; Grek-Hıristiyan kültürüne Yudaizmin büyüsü de eklenince kafalar koşullanıyor.

İnsanlar ve halklar arasında korkunun ve düşmanlığın ekini bitip tükenmiyor.

Çağdaş insan, düşmanlığın kaynağını, kökenini, gerekçesini, nedenlerini araştırıp bulan, körgüdülerine ve önyargılarına benliğini kaptırmayan kişidir.

Düşmanlığın kölesi olan, ilkelleşir.

Son günlerde televizyonumuzu izledikçe ve gazetelerimizi okudukça düşünüyorum:

— Ya Kürt olsaydım?

Doğru düşünebilmek için bu tür zihin cımnası yararlıdır; kendini bir başkasının yerine koyacaksın, onun gibi düşünmeye çalışacaksın. Kimdir o başkası? Eşindir, çocuğundur, annendir, Türkiye’de yaşayan Rumdur, Araptır, Ermenidir, Kürttür, patronundur, karşıt partinin lideridir, apartıman kapıcısıdır, evinde çalışan gündelikçidir, ya da bir başkasıdır.

Evet, ya Kürt olsaydım?

Ne yapardım?

Çok yakınım, canım ciğerim, kafa yoldaşım Kürt dostlarım var; ama insan bir başka insana ne kadar yakın ve sıcak olursa olsun, yüreğinde küllenen ateşi bilebilir mi? Bağnazlık ve şovenizm, herkesin benliğinin bir köşesinde közlenir; sonra bir gün eşelenince ortaya çıkar. Ben de çarkından geçtiğim eğitimin mantığında, kimi zaman geniş ufuklu insanlık gerçeğini atlıyor muyum, görmezlikten geliyor muyum?

Düşünüyorum:

— Ya Kürt olsaydım?

1991 yılında, Anadolu’da Kürt’ün yüreğini incitecek laftan sakınmalıyız.

Kimi zaman insan bilmeden bu işi yapar, bir söz, bir bakış, bir deyim, bir tutum, bilinç dışına taşmış bir eğilim, yaralı bir yüreği bütününe dağlar.

Kendisini feleğin çarkından geçmiş sanan politikacıya bu sorun belki romantik gelebilir; siyasette duyguya yer olmadığı söylenir; insancılığa bıyık altından gülünür...

Yanılığdır...

Üstelik Anadolu'da köyde, kasabada, mahallede, kapı komşu, yan yana, iç içe yaşayan Türk ile Kürt arasına her gün taş üstüne taş koyarak duvar örmeye çabalayanlar var; bu işi yurtseverlik uğruna yaptıklarını sanıyorlar...

Çok yanlış...

Anadolu'yu yurt belleyen insanların benliklerine düşmanlık tohumlarını serpmek, emperyalizmin oyununa gelmek demektir; bunun için herkes lafını söylerken dokuz kez yutkunmalı, düşünmeli, düşüncesini tartmalı.

Ortadoğu'da halkların birbirinin boğazına sarılmasıyla akacak kandan büyük yarar sağlayacak uluslararası tekeller, holdingler, şirketler gözlerini açmış bekliyorlar; Anadolu'da her çatışma, onların bilançolarına kâr diye yazılacak.

Çağdaş insan, düşmanlığın nedenlerini araştırıp bulan, körgüdülerine ve önyargılarına benliğini kaptırmayan kişidir; düşmanlık duygusunun kölesi olan, ilkelleşir.

Anadolu'da ne Türk ilkelleşmeli...

Ne de Kürt.

Çünkü ilkelleşmenin bedelini çoluk çocuğumuzla hepimiz birden öderiz.

Ve İnsan Dili Yarattı...

Telefondaki:

— Peki, dedi, öyle olsun...

Ne demek istemişti?

Kapattım telefonu, dilin yaşama ayak uydurması için musikiye gereksinimi olduğunu düşünmeye başladım. “Peki, öyle olsun,” tümcesi, söyleniş biçimine, bağlamına, tınlamasına, vurgulanmasına göre binbir anlam kazanabilirdi. En yalın bir sözcük için bile anlam değişkenliği yerine ve zamanına göre çarpıcılaştırabilir; sözgelimi su-bay birliğine komut verdi:

— Yat!..

Anne çocuğuna:

— Yat!..

Hekim hastasına:

— Yat!...

Erkek kadına:

— Yat!..

Davranış biçimi bakımından her birinde ortak payda bulunsa da ayrılık, çarpıcıdır. Asker yatarak düşman ateşine karşı korunmaya geçer; anne çocuğu için uyku vaktiğinin geldiğini düşünmektedir;

hekim hastasını muayene edecektir; erkek cinsel isteğini dile getirmektedir. Üç harflik bir sözcük yineleniyor; ama, söyleyen ve dinleyen için niteliği değişiyor.

Tutukluya işkence yapan bir görevli, “Nasılsın?” sözcüğünü zulmün dışavurumuna dönüştürebilir. Falakaya yatırılmış birine işkenceci başı sorabilir:

— Nasılsın?..

Sözcüğün sonundaki ‘N’ harfinin tınısını işkencenin pedalına basarak uzattın mı, anlam çeşitlemesinin yelpazesi açılır; acımasızlık, alay, merak, kin, nefret, küçümseme, aşağılama, yumaklaşıp dokuşabilir. İnsanın ruh hali eczane terazisinde tartılamaz, her bir duygunun ağırlığı sayısallığa dönüştürülemez; ama, tek sözcüğe neler sığmaz ki... Bir işkenceciyle kurbanı arasındaki tek sözcük bile karmaşık bir ilişkinin kapısını açabilir.

Dilin musikisi, ikinci bir dil yaratmaktadır.

İnsanlar arasındaki konuşmalarda anlaşma, duygularla örülmemiş konuşmalarda kolaylaşır; çünkü kesin, açık, saydamdır. Kadın ya da erkek çarşıda esnafla rahat iletişim kurar:

— Peynir kaç?

— On bin!..

— Tart yarım kilo...

— Peki.

Oysa insanın yakınlarıyla anlaşması kimi zaman çok güçtür; di-yelim erkek, burnundan soluyan kadınla konuşmaya çabılıyor:

— Cicim...

— Seni ciciler götürsün...

— Hayatım...

— Bayatladı bu laflar...

— Bana bak...

— Sana belediye baksın!..

— Fesuphanallah!.. Yahu, beni bir parçacık dinlesen ne kaybedersin?..

— Ne kazanırım?

— Artık hiç konuşamayacak mıyız?

— Konuşacak şey kaldı mı?

— Soluğum tükeniyor...

— Ben çoktan tükendim...

Sözcükler bu tür konuşmalarda birdenbire huysuzlaşır başkaldırırlar, kendilerine yüklenmek istenen anlamları taşımak istemezler, sırtlarından atarlar, ağızdan çıkan her sözcük, karşıdakinin kulağına yansıdığı anda başkalaşmıştır. Dil insanların duygu ve düşüncelerini birbirlerine iletmeleri ve anlaşmaları için oluşturuldu; ama, anlaşmazlık da sonuçta bir anlaşma değil midir? İnsanların anlaşamadıkları konusunda anlaşmaları da dil aracılığıyla gerçekleşir.

Ancak benim en çok şaştığım, insanlık 2000 yılına yaklaşırken Türkiye’de kimi insanın, söylediği ya da yazdığı üç beş tümce yüzünden cezaevine yollanmasıdır.

İnsan, böyle ilkelikler yaşansın diye mi dili yarattı?

Hasan Deniz...

1950'lerin ikinci yarısındayız. Osman Kermen, Turhan Selçuk, ben, *Dolmuş* mizah dergisini yayımlıyoruz. Aşağı yukarı bütün ünlü karikatürcüler çiziyorlar. Yazarlarımız arasında kimler yok ki!.. Melih Cevdet, Selami İzzet Sedes, Bülent Oran, Rıfat Ilgaz, Suavi Süalp, Aziz Nesin, Fikret Adil, Çetin Altan vb... Bir de "Hasan Bey"imiz var. Bizden büyük. Sessiz. Her zaman düşünceli. Hafif bir sesle konuşuyor. Temkinli. Saygı uyandırıyor. "Hasan Bey", her hafta işlek el yazısıyla yazılmış bir tomar getiriyor, çeviriler yapıyor, dünya mizahından öyküleri Türkçeye kazandırıyor. "Hasan Bey"i dergiye kazandıran Rıfat Ilgaz:

— Bir arkadaşım var, demişti, çeşitli diller bilir, edebiyatçıdır, mizahtan anlar...

"Hasan Bey"i böyle tanıdık, kim olduğunu bilmiyoruz; geçmişine ilişkin bilgimiz yok; ama, sormuyoruz, aramıyoruz, kurcalamıyoruz; o da çok konuşmuyor. Hepimiz Hasan Bey'i çok seviyoruz; genç karikatüristlerin coşkulu dünyasında Hasan Bey, sakın bir deniz gibi...

Çevirilerini Hasan Deniz diye imzalıyor; duru Türkçeyle yazıyor, derginin havasına uyuyor.

Hasan Bey'in gerçek kimliğini epey zaman geçtikten sonra öğrenebilecektik:

Şair Hasan İzzettin Dinamo!..

Nâzım Hikmet'in adının anılmadığı; Aziz Nesin'in ancak takma adlarla çalışabildiği; Rifat Ilgaz'ın her gazete ve her dergide çok tehlikeli sayıldığı yıllardı; 1950'lerde sol ve sosyalizm sözcüklerini değil yazmak, söylemek bile yasaktı; Demokrat Parti iktidarının hışmına uğrayanın üstünden silindir geçerdi.

Sözde "beyaz devrim" gerçekleşmiş, 27 yıllık tek parti yönetimi yıkılmış, 14 Mayıs seçimleriyle demokrasiye geçilmişti. Oysa adına demokrasi denilen rejim, sol partilere yasak, sağa açık bir düzendi. 27 Mayıs Devrimi işte bu düzeni bir ölçüde değiştirebilmiştir.

Geçenlerde *Hürriyet*'te Doğan Hızlan'ın Hasan İzzettin Dinamo'yla yaptığı röportaj yayımlandı. "27 Mayıs Türk edebiyatı açısından ne demek?" sorusunun yanıtını bu röportajda bulabiliyoruz. Dinamo diyor ki:

— Daha önce Nâzım Hikmet'le mahkûm olan toplumcu şiir, bir kez de bizimle mahkûm oldu. Ama 1960'larda bir hürriyet havası esmeye başladı. Ben bu sıralarda 20 yıldır hazırlıklarını yaptığım *Kutsal İsyan*'ı yazmaya başladım. Daha sonra da *Kutsal Barış*'ı yazdım. Bütün bunlar 27 Mayıs sonrası özgürlük ortamının sonuçları. 27 Mayıs'a kadar hiçbir şekilde kaleme elimi sürmedim. Bir dergide bir yazım çıktığı zaman bir polis kapıya dayanıyor, 'Dinamo ne yapıyorsun? Kulağı tırmalayan bir ses çıkıyor ortaya,' diye baskı yapıyordu. Bu tür olaylar benim yazmamı 27 Mayıs'a kadar geciktirdi.

Hasan İzzettin Dinamo, Türk edebiyatında şiirleri, romanları, anıları, çevirileriyle yerli yerine oturdu. Bugün *Hürriyet* gazetesinde röportajı yayımlanabiliyor. Ama 1950’lerde ancak *Dolmuş* mizah dergisinde gizli gizli çalışabiliyordu. Kişiliğini ve kimliğini ülkeye benimsetmesi için bir ömür boyu çile çekti. Bu ayıbın gölgesi hepimizin yüzüne vurmaktadır.

Gelelim kıssadan hisseye; yani anlattığımız öyküden alınacak derse...

Bugün toplumun dışladığı, sakıncalı gördüğü, tehlikeli yaratıklar saydığı çoğu genç, toplum özgürleştikçe, uygarlaştıkça, demokratlaştıkça benimsenecektir. Fikirlerinden ve eylemlerinden ötürü kınadığımız insanları anlayabilecek düzeye henüz erişemedik. Ne yazık ki Batı demokrasilerinin ulaştığı bilinç düzeyinden çok gerideyiz. Bu yüzden hem birbirimize düşmanlaşıyoruz, hem gençlerimize kıyıyoruz, hem dünyaya rezil oluyoruz.

1950’lerde *Dolmuş* mizah dergisinde gizli kimlikle çeviri yapabilen Hasan Deniz’in gerçek değerini anlamak için 30 yılı aşkın bir sürenin geçmesi, *Hürriyet*’te Hasan İzzettin Dinamo’nun röportajını okumak için bir ömrün harcanması, Türkiye’nin çağdışlığını vurgulamıyor mu?

Bir Yürek Durdu

Kaç gündür tedirgindim; bilincimin altında bir soru pusu kurmuştu:

— Ne zaman duracak?

Günlük yaşamın akıntısında sürüklenirken, bir dostla konuşurken, bir kitap okurken, bir bardak su içerken, bir ağaca bakarken, telefon çalarken, yazı yazarken soru yüzeye çıkıveriyordu. O anda benliğim düşüncemin kaydığı yere yöneliyordu:

— Ne zaman duracak?

Cumartesi günü Zihni Anadol telefon etmiş, Dinamo'nun hastaneye kaldırıldığını söylemişti. Durumu ağırdı. Yapılacak bir şey yok muydu? Vardı. Açtım kitaplarını, şiirlerini okumaya başladım:

*Penceren duvarlara açıldığı gün
Beni de çağır arkadaşım
Dinleyelim yüz birinci senfonisini
Duvarsız ufukların, duvarsız göğün*

*Duvaran öyle bıkmışım, öyle bıkmışım
Açıklıklara, genişliklere öyle acıkmışım*

Bir   m  r acıyla yuğrulmuş yüreği duracak mıydı Hasan   zzet-
tin Dinamo'nun?

Durdu.

Kimi zaman bir insanın   vresinde her Şey duvarlaŐır. Ülkemizde
yalnız cezaevinin duvarları yok; toplumun duvarları da var, hapis-
hane duvarlarından daha katı. Hasan   zzettin Dinamo bütün   m-
r  nce anlayıŐsız duvarlarla kuŐatıldı; ama, o bunu da Őiire dönüşü-
t  rd  :

*Bir Eyüp sabrıyla bekledim
G  breliğinde günlerimin
  nsanlar olmadı farkında
En küçük h  nerimin*

Sonunda yıktı sağır duvarları; kişiliğini duyuyordu; kimliğinin
damgasını zamana vurdu; aştı zindanı, gardiyanı, iŐkenceyi,   l  m  ...
Ve sonra öldü.

Son ne zaman görmüŐtüm onu?

Bir tasarım vardı: Her   arŐamba akşamüstü gazetedeki odam-
da birlikte çay içmek.   lk kez Zihni Anadol ile geldiler. Duru bakışları,
uçuk saçları, dingin yüzüyle bir eski   ağ bilgesine benziyordu.

—   ay, ıhlamur, kahve?

— Ihlamur.

Yağmurlu, fırtınalı bir gündü. Kıyamet kopuyordu. Giderken
koluna girdiler.

  arŐamba günleri tasarımı tutmadı, yaşam herkesi bir yerlere
savuruyordu.

Son görüşümdü.

“Ben Öldükten Sonra” adlı şiirinde Hasan İzzettin Dinamo ne diyordu:

Ben öldükten sonra

Çok sevdiğim yurdum, Türkiye’ m, insanlarım

Çarpacaklar rasladıkları yüreklere

Sağlığım da taşıdığım zincirin

Paslı halkaları gibi

Dinamo ölünce insan nasıl duygulara kapılır? Acı, öfke, tepki, hüznün birbirine karışır.

O hep bizden alacaklı yaşadı; biz ona hep borçluyduk. Şiir kitapları, anılar, romanlar kitaplıklarımızdadır. Dinamo’nun yaşadığı hayat onun övüncüdür, bizim ayıbımız. Daha ilkgençliğinde ülkemizdeki geriliğin katı duvarlarına çarptı Dinamo.

Söyledik diye vakitsiz

İnşancıl gençlik türküleri

Mapusane hazırmış bize

Seksen yaşında gözlerini kapayan Dinamo acılı yaşamında gerçekten yalnız mıydı? Hayır. 1909’da doğmuştu. Hasan İzzettin, 1989’da değişmiş ne var? “Vakitsiz insancıl gençlik türküleri” söyleyenler bugün de zindanlarda değil mi?

Dinamo’ya değil...

Kendimize ağlayalım.

Dikine Tıraş...

Cenap Şahabettin “kinayeli” yazar, sağı solu iğnelemesini pek severdi. İstanbul’u betimlediği bir yazısında diyor ki: “Kadıköy ci-
hetine baktım; Haydarpaşa Hastanesi gözüme ilişti. İçimden ‘Ah’
dedim, Selimiye Kışlası’ndan Karacaahmet Mezarlığı’na çıkan yol-
ların işte en kestirmesi.”

Karacaahmet sözcüğü eskiden korkulu çağrışımlara yol açardı. Nice “hortlak, gulyabani, cinayet, esrar” öyküsüne mekân seçilen Karacaahmet, bugün kentin ortasında oksijen çadırı gibidir; çevresindeki yollardan geçerken bir soluk alırsınız. Geçen gün bir dostum dedi ki:

— Artık Karacaahmet benim gözüme mezarlık değil, yeşil bir park gibi görünüyor.

Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’du. Yabancı devlet elçiliklerinin Beyoğlu’nda kışlıkları, Boğaz’da yazlıkları vardı. O yıllarda “Dersaadet”te toprağın dönümü kimbilir kaç akçe? Kentin dört bir yanı bağlık bahçelik. Elçilik yapıları da yüksek duvarlı geniş bahçeler ve korular içinde yükseliyorlardı.

Ne var ki zamanın çarkı dönüyor. Artık Dersaadet’in yerinde

yeller esiyor. Elçilikler Ankara'ya taşındı. Yedi yüz bin nüfuslu İstanbul, taşradan göçle kırk yılda yedi milyonluk bir büyük köye dö-nüş-tü. Langa bostanlarından Erenköy bahçelerine değin her yer taşlaştı. Buna karşın, birer konsolosluğa dönüşen sefaretlerin eski yapıları da, bahçeleri de, koruları da yerli yerinde duruyor.

Peki, bu durumda ne demeli:

— İyi ki vakti zamanında İstanbul'un en gözde yerlerini yabancı-lara vermişiz; hiç olmazsa korunuyor.

Az gelişmiş ülkelerdeki tarih hazinelerini çalıp Avrupa'daki mü-zelere taşımak Batılı için bir tür uygarlık görevi sayılırdı. Ünlü ya-zar André Malraux'nun karısı Clara anılarında anlatır: Evlendikle-rinde Malraux, cebi delik bir yazarmış. Zenginleşmek için ne yap-malı? Genç karı koca tarih hazineleriyle ünlü Kamboçya'ya gider-ler. Amaçları eski tapınaklardan çaldıkları paha biçilmez parçaları Fransa'ya taşıyıp satmaktır. Ancak işler ters gider; hırsızlık yapar-ken yakalanıp tutuklanırlar. Yargılama sonucunda üç yıl kürek ce-zasına çarptırılırlar. Clara Malraux açlık grevine başlayıp aydın çev-relerin yardımlarını sağlar; Fransız resmi çevreleri araya girerler; baskılarla Kamboçya yönetimi hizaya getirilir; üç yıllık hapis cezası bir yıl göz hapsine çevrilir. Daha sonra André Malraux, General de Gaulle hükümetinde Kültür Bakanı olacaktır.

Osmanlı döneminden bu yana Türkiye'den Batı'ya tarihsel eser kaçırılır; Batı müzelerini süsleyen çalıntıların haddi hesabı yoktur. Arkeolog Heinrich Schliemann, koskoca Truva kentini yağmaladı. Ama geçenlerde her konuyu dikine tıraş eden birisi dedi ki:

— İyi ki az gelişmiş ülkelerin tarihsel hazinelerini Batı'ya kaçırmışlar ve korumuşlar. Yoksa hepsi yok olacaktı; biz değerle-rini biliyor muyduk?

Kimi zaman ters fikirler, bir gerçeği ortaya çıkarmak için yararlı işlevler yüklenirler.

Gerçekten azgelişmiş nice ülke yeni uyanıyor; Doğulu toplumların çoğunun gözleri ancak aılıyor. Biz eskiden tarih hazinelerimize sahip çıkamazdık; bugün de hem kentlerimizin eski dokusunu koruyamıyoruz, hem ülkemizin doğasını yok ediyoruz.

Peki, ya Batılılar?

Batı'nın uygarlık düzeyinde daha bilinçli ve ilerde olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak ne gariptir ki, bilgisayar devrimiyle robot uygarlığına ulaşan bu ülkeler doğayı yıkıp yok etmekte bizden daha ileridirler. Bu gidişle ne deniz kalacak, ne dağ, ne gül, ne nehir ne de bütünüyle gezegenimiz. Uygar sanılan ülkelerin insanlığı yok etmek için hem silah üretiminde hem de tepemize bir ozon deliği amada azgelişmişlerden nde olmalarına ne demeli?

Turan ve Devrim

Efendi düşünür...

Köle de düşünür.

Ancak köle efendisinin mantığına göre düşünüyorsa, düşünüyor sayılabilir mi?

İnsan gibi düşünebilmek için, köle, önce efendinin mantığına karşı çıkmak zorundadır. Eğer bu işi kıvıramazsa, özgür düşünceden ve eleştirel akıldan uzaklaşır. İnsanlık binlerce yıl emekledikten sonra insan gibi düşünmenin yolunu yordamını bulabildi; kurallarını koyabildi.

Yine de 21'inci yüzyıla 10 kala, insanoğlunun bağımsızlıkla düşünmesi güç...

Sosyalist dünyada olan bitenleri çoğunlukla Batı'dan öğreniyoruz; kapitalist dünyanın haberleşme ağının içindeyiz; onların yorumlarını okuyoruz; etkileniyoruz; onlar da 1917 Devrimi'ni değerlendirirken daha çok Avrupa'ya bakıyorlar. Peki, ya Asya?.. Batılılar, bizi pek yakından ilgilendiren Asya Türklüğü açısından ne diyorlar?

Avrupalı, olaylara bizim gibi bakamaz; içinde yaşadığı koşullar değişiktir. Biz de bağımsız yaklaşımla, özgür düşünceyle, eleş-

tirel akılla olaylara bakmak çabasına girmekten kaçınılır; Amerika'dan yansıyan antikomünizm propagandasının ağırlığı altında eziliriz.

Oysa Kemalizmin Türkiye'ye getirdiği "Aydınlanma"nın ışığında düşünmek çok zor değil.

Profesör Akdes Nimet Kuras'ın *Rusya Tarihi* adlı kitabında Türkistan'ın çarlık Rusyasının eline geçmesi ilginç sayılarla anlatılır. Ruslar, koskoca Türkistan'ı 400 ölü 1600 yaralıyla "işgal" etmişler. 1879-1881 seferlerinde Teke Türkmenleriyle savaşlarında 621 ölü ve 825 yaralıyla başarıya ulaşmışlar. Taşkent'i kuşatan 1950 Çar askeri, 100 bin nüfuslu ve 30 bin savaşçısı olan kenti çabucak düşürüvermiş. 3500 kişilik Rus birliği 60 bin kişilik Buhara ordusunu yenerek 2 ölü ve 38 yaralıyla Semerkand'ı almış.

İnanılır şey değil!..

"Turan" 19'uncu yüzyılda öylesine geri ki "Ortaçağda yaşıyordu," bile denemez. Çünkü ortaçağ Avrupası'nda yerleşik düzen geçerli; geçen yüzyılda Orta Asya'nın çoğu kesiminde göçerler yaşıyor. 1917'ye kadar durum pek az değişmiş. 1920'de Bakû Kongresi'nde bilim adamı Pavloviç, bir konuşmasında diyor ki:

— Doğu uluslarının bir kısmının hatta meramlarını anlatacak alfabeleri yoktur. Alfabetesi olanların da bir kısmında yazı, ancak din kitaplarını ve duaları yazmak için kullanılıyor. Doğu ülkelerinde üniversite, kütüphane, tiyatro, hatta gazete yok demektir. İşte bizde ulusal sorun her şeyden önce bu ulusların kendi yazılarıyla kendi dillerine kavuşmaları demektir. (Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*)

Beningsen ve Quelquejay gibi Batılı uzmanlar da "Turan" için şu saptamayı yapıyorlar:

“1917’de Rus Müslümanları arasında yalnız Tatarlar, Azeriler ve pek önemsiz derecede Kazaklar modern aydınlara ve sonuçta ulusal duyguya sahipler; ötekiler henüz derebeylik ve aşiret dönemini aşmamışlardı.” (*Rusya Müslümanlarında Milli Hareketler*)

1923’te Komünist Partisi’nin 13’üncü Kongresi’nde, Kalinin, programı şöyle saptıyordu:

— Kırgız, Özbek, Türkmen steplerinin halklarına Leningrad işçisinin ülkülerini benimsetmek amacıyla eğitim politikası izlenecektir.

Sonuçta Doğu Avrupa’daki olaylarla, Orta Asya’ya bakış açısının değişik bir yaklaşımı içermesi gerekiyor. Batılı; “Reform, Uyanış, Aydınlanma” evrelerini yaşamıştır. Bu aşamaların Doğu Avrupa’yı ne ölçüde kapsadığı bir ayrı konudur; ama, yine de Asya’nın koşulları çok değişik. Bizim yanıtını arayacağımız soru şudur:

— Turan’daki toplumlar, acaba bugün uygarlığın hangi aşamasında yaşıyorlar?

Turan’ın hemen güneyinde İran, Afganistan, Pakistan var ki laiklik ve Aydınlanma süreçlerinden çok uzakta, koyu irtica karanlığındadırlar. Asya’daki Sovyet cumhuriyetlerine sosyalist devrimin ne getirdiğine bu açıdan bakmalı.

Bu görüş açısının gerçek değerini ancak Atatürk Türkiye’si’nin insanı anlayabilir.

Dal!..

Şubat hüznü. Hava kirlenmesi. Çevre sıkıntısı. Kentin üstüne çöken yağmursuz bulut. Göğün imbiğinden süzülüp çevreye yağın karamsarlık. Tam o sırada bir şey çıktı. Ya çok uzakta, ya çok yakında. Kara buluttan sızan bir ışın mı gözümü aldı? Bir gizemin ipucu mu? Ayırdına tam varamazsın. Sezinlersin. Duyumsarsın. Yeraltından akan bir suyun sesi mi? Bilmediğin yerde birisi belki seni düşünürken bir kibrit çakmıştır. Belli belirsiz bir anımsama. Bir uyarı. Kimden? Neden? Nereden? Balkonun penceresinden baktım: Gül ağacının dalı.

Dal mı camı tıklattı?

Yoksa bana öyle mi geldi? Açtım pencereyi. Tenine dokundum dalın. Pürtük pürtük. Okşadım. Dal dışına vurmamış bir iç değişimi içeriyor; uykusundan sıyrılıyor; ama, daha uyanmamış. Ölçümsüz bir derinlikten gelen uyarı. Yeraltının derinliğinden akan bir suyun işitilmeyen sesi. Yoksa bir yerde buzlar mı çözülüyor? Karlar mı eriyor?

Şubat hüznü dağıldı. Kentin üstüne çöken buluta yağmur damlacıkları yüklendi. Çevre sıkıntısının imbiğinden süzülen karamsarlık çakan bir şimşekle dağıldı. Balkona yaslanmış gül ağacının dalı göz kırptıyor. Her yıl kış mevsimi dönerken penceremin camını tıklatıp beni uyarır.

Gül dalı...

Güzellik...

Zeytin dalı...

Barış...

Dal deyip geçemezsin, iki üç anlamla yetinemezsin; dal, daldan dala konan dallı budaklı bir sözcüktür; kıyamet kadar anlam taşır; üç harfli, küçücük, mini minnacık, içi dolu turşucuk. Dal, aynı zamanda “sırt” demektir; halkımız “dal” üzerine ne deyişler düzenlemiş:

Heybe dalında

Avrat kolunda

Şişe belinde

Çoğu sözcük gibi “dal” da bin bir kılığa girer; çoğu zaman tebdil dolaşır; giysi üzerine giysi giyer; zamanına ve mekânına göre anlam üstlenir; sırası gelince üstündekini başındakini atıp çıplak kalır.

Dal, çıplak ve yalın demektir.

Sözgelimi dalkılıç...

Anlamı ne?

Yalınkılıç...

Atalarımızın eski savaşlarda dalkılıç “küffar” üzerine “savlet” eylemeleri hepimizi can evimizden etkilemiştir; bu tarihsel eylemin coşkusu yüreğimizde köpürür.

Sonra?

Dalkavuk...

Eskiden sarıksız külâh giyerdi dalkavuk; bu göstergesi yüzünden işlevi hemen anlaşılırdı. Saraylarda, konaklarda, efendilerini güldürmek ya da eğlendirmek için resmen görevliyidiler dalkavuklar; şimdi yine tarihsel görevlerini sürdürüyorlar; ama, herkes gibi giyiniyorlar, en pahalı markalardan kostümler, kravatlar, gömleklerle bedenlerini donatıyorlar, gün geçtikçe çoğalıyorlar, yivşiyorlar, tiksinti verici bir görüntü sergiliyorlar.

Ne var ki başı “dal” olan yalnız dalkavuk değil ki!.. Başına dal oturtulan nice ayıp sözcük var. Eskiden romanlarda yazar ayıp sayılan işleri nokta nokta geçiştirirdi; gelin biz de “dal”ın ardına (.....) koyarak bu bölümü kapatalım; ama, “daltaban”ı esgeçmeden...

Günümüzde dalkavuklar gibi daltabanlar da arttı; özellikle her ikisi de Babîâlî’de çoğalıyor.

Seneca demiş ki:

— Yeryüzünde gün ışığına layık olmayan nice insan var; ama, güneş her gün doğar.

Penceremin camını tıklatan gül dalına baktım, güzelim boynunu umutla uzatmıştı:

— Güldalı!.. dedim, sakın daltabanlara öfkelenip de bizi çiğğinden yoksun bırakma...

Ses çıkarmadı.

Ne var ki kararlı olduğunu sezdim; yakında balkonumda güller açacak.

“Mazi” Bir Tangodur...

Cumhuriyet’e yeni girmiştim. Otuz yıl önceydi. Bir yaz günü Yusuf Ziya Ortaç’la Babiâli yokuşundan aşağı iniyorduk. O, kıl pranga kızıl çengi, kravatlı fötrlü bir üstad; ben yakası bağı açık çiçeği burnunda bir yazar. Vilayetin önünde durdu. Muzip bakışlarıyla yeni süzüyor, dudakları kımıldıyordu. Ortaç, yemek seçer gibi sözcük seçerdi:

— Talihlisin, dedi, mazin yok.

Yüzüne baktım, ne demek istiyordu?

Açıkladı:

— Mazin olsaydı, bir tarafını bulup hücum ederlerdi; Babiâli’de geçmişin yok ki saldırırsınlar...

O güne kadar, “mazi” deyince, benim aklıma, Osmanbey’deki ünlü Suna Pastanesi’nde sık sık çalınan bir tango geliyordu. 1930’larda Seyyan Hanım’ın lirik sesiyle söylediği:

Mazi kalbimde bir yaradır

Bahtım saçlarından karadır

Yine o yıllarda gözlerimi göğe kaldırdığımda, 'gelecek', dibi-
ni göremediğim mavilik kadar tükenmezdi; anılarımda değil, düş-
lerimde yaşıyordum; güneşte yürürken, gölgem, önüme değil, arkama
düşüyordu.

Yusuf Ziya Ortaç'ı Sirkeci'de bıraktım; bir taksiye bindi; Be-
yoğlu'na çıkıyordu; öğle yemeğini ya Konyalı'da yerd, ya Abdullah
Efendi'de...

Yürüdüm...

Eskiden İstanbul'da yürünürdü.

Galata Köprüsü'ne geldim, karşıya geçerken elleri kelepçeli,
yalınayak, başıkabak, giysileri lime lime bir adam gördüm; tıraşı bir
karış uzamış, avutları çökmüş, yanı başındaki mavzerli palaskalı jan-
darmayla birlikte yürüyordu...

Gözlerim takıldı...

Bakıştık...

Bitik ve yitikti.

Neden bilmem, durdum, köprünün korkuluklarına dayandım,
sağımda Yeni Cami, solumda Galata Kulesi, denize baktım, motorları,
vapurları seyrettim.

O an'ın anılaşarak otuz yıl sonra bir yazıya geçeceğini nasıl bi-
lebilirdim?

Eski Galata Köprüsü gitti...

Yenisi geldi.

Geçen gün yeni Köprü'den ilk kez geçerken birden tuhaflaşım,
içimde tarifsiz duygular uç verdi; Yusuf Ziya Ortaç, lacivert üzeri-
ne beyaz benekli kravatıyla gözümün önünde canlandı. Üstadın ku-
lakları kımıldıyor:

— Talihlisin, mazin yok!..

Artık benim “mazim” var...

Ya köprünün?

Baktım, köprü hiçbir ayak izine rastlanmayan ufuksuz bir çöldü. Belli ki insanlar daha üstünde kavga etmemiş, avarelerin dirsekleri korkuluklarında iz bırakmamıştı; sevgililer kol kola yürüyüp, sarmaş dolaş geçmemişlerdi bu köprüyü... Üstelik kimse tükürmemişti bu köprüye. Geceleyin açılmasını gözleyen meraklılar, sabahleyin kapanmasını bekleyen erkenciler ya da akşamdan kalmalarla aşinalığı yoktu.

Eski Galata Köprüsü, bütün anıları yükleyip yedeğinde çekeerek götürmüştü.

Güneş yeni köprüyü ısıtıyordu; ama, korkuluklarına daha insan sıcağı sinmemişti.

Dün bir, bugün iki...

Yeni köprü göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede insanlarla haşır neşir ve içli dışlı olacak; dostluklar kuracak, anılarla yüklenecek, geriye dönüp baktığında şaşırıp benim gibi konuşacak:

— Zaman ne hızlı geçiyor!..

Zamanın hızına yetişilseydi, zaman geçer miydi?

Zaman Yaşlanmaz

İnsan kimi kitabı bir solukta okur, kimi kitabı bitirmek istemez. Elimdeki ikinci türden bir kitap: Stefan Zweig'in *Dünya Fikir Mimarları*. Çeviren Gürsel Aytaç. Birinci ciltte Zweig üç kişiyi anlatıyor: Kleist, Nietzsche, Hölderlin. Bu yazıda bizi ilgilendiren Hölderlin, romantik Alman şairi, "kendisiyle savaşıyor" insanlardan, ruhunu ve bedenini şiirine yakıt yapanlardan, tutkularının ateşinde yananlardan:

*Neyi yumuşatacaksınız, eğer zincirlerinde
Çelik zamanın, yanıyorsa ruhum,
Neyi koparacaksınız, yalnız kavgaların
kurtaracağı benden,
Siz ey halim selim adamlar, benim kor saçan
özümü mü?*

Hölderlin, bir gün Schiller'i ziyaret eder; orada bulunan "orta yaşta" bir adam kendisine "soğuk bir soru" yöneltir; genç şair umursamadan bir yanıt verip geçer; sonradan "dehşete kapılarak" öğrenir ki ilk kez Goethe'yi görmüştür.

Görmüştür, ama tanımamıştır.

Peki tanısaydı ne olacaktı?

Stefan Zweig ne olacağını ya da ne olduğunu yazıyor:

“...Eserler hep genç kalır, olgun insan için zaman mermerde su gibi bulanmadan akar gider; ama şair insanlar, kendileri, bu arada ihtiyarlar. Schiller saray danışmanı olur, Goethe başdanışman, Herder kardinaller danışmanı, Fichte profesör; hepsi işine dalmıştır, hayata bağlanmıştır ve unutkan yaratık insana belki hiçbir şey kendi gençliği kadar yabancı değildir. Böylece de ‘yanlış anlama’ yıllar boyu ‘nasip’ tir: Hölderlin onlardan coşku ister, oysa onlar itidal öğretirler; o, onların yanında daha çok alevlenmek ister, onlar onu hafif ışığa alıştırırlar; o, onlardan özgürlük kazanmak ister, düşünsel varlık, onlarsa ona bir burjuva mevkii sağlamaya çalışırlar; o, muazzam kader kavgasına kendisini yüreklendirmek ister ve onlar onu (en iyi niyetle) ucuz bir barışa ikna ederler.”

Kitabı okurken “Unutkan yaratık insana belki hiçbir şey kendi gençliği kadar yabancı değildir,” tümcesinin altını çizdim. “İhtiyarlığın” tanımı mı bu? Belki de orta yaşlılığın... Peki, insan kendi gençliğine nasıl yabancılaşır? Değişik türleri var: Kimisi gençliğini küçümser, vaktiyle yaptıklarını bilinçsizliğinin ürünleri gibi görür; kimisi de büyümser, gençliğine bir dev aynası tutar, anılarını gerçek dışına taşıyan abartmalarla gündeminden eksik etmez; sanki hep geçmişte yaşar.

Her iki yaklaşım da yaşlanan kişinin gençliğine yabancılaşmasıdır.

Peki, insanın kendi gençliğine yabancılaşması kaçınılmaz bir yazgı mı? Yaşam bir bütün değil midir? Bıçakla doğranır gibi parçalanabilir mi? Gençliğimize eski bir fotoğrafa bakar gibi dışarıdan ve uzaktan bir göz atmakla yetinebilir miyiz? Yaşlılar için gençlik ille de bir şaşkınlık ya da bilinçsizlik döneminin yitik ve uzak yılları mı sayılacaklardır?

Hayır...

Yaşam süreci birbirine geçmiş eklemlerden oluşur; her bir aşama daha öncesini içerir ve sürekli gençliğin gizemi insanın bütün hayatını bir anda duyumsayabilmesidir.

An'ın değeri işte bu noktada odaklaşıyor. Çünkü an, ne geçmiştir, ne gelecektir; her ikisini de kapsayan özü, içinde yaşadığımız zamanda bulabiliriz.

İçinde yaşadığımız an'da zamanı algılayıp duyumsamak gençliğin “İksiri” dir.

Çünkü zaman yaşanmaz.

Duvarın Üstündeki Tilki

Tilki bir gün aldı başını, gezmeye koyuldu, köyün meydanına vardı, bir duvarın üstüne çıktı, çevreyi seyretmeye başladı. Oradan geçen muhtar şaşırdı:

— Aaa, bir tilki!..

Köyün hocası camiye gidiyordu, duvarın üstündeki tilkiyi görünce durakaldı:

— Aaa, tilkiye bak!..

Bakkal, muhtarla hocaların baktıkları yere başını çevirince bağırdı:

— Hay Allah, bir tilki!..

Kahvedekiler merak edip dışarı çıktılar; ama, onlar da tilkiyi görünce kendilerini tutamadılar:

— Tilkiyi gördünüz mü?..

— Vallahi bir tilki bu!..

Kalabalık çoğalıp sesler uğultuya dönüşünce tilki ormana kaçtı; dişi tilkiye dedi ki:

— Bugün öğle vakti köye indim; orada herkes beni tanıyor, ben hiçbirini tanımıyorum.

Öyküyü Melih Cevdet Anday anlattı.

Biz dinleyenler çok güldük. Anday bir de yorum ekledi, aklımda kaldığına göre şöyle:

— Tekille çoğulun karıştırılması...

Masanın çevresinde kalabalıktık; başka lafa geçildi; ama, ben öyküye mim koydum; sıralı sırasız tilkiyi düşünmeye başladım; “Narisk’in Sazı” nı anımsadım.

Çarlık Rusyası’nda soylulardan Narisk’in, kölelerinden bir çalgı oluşturmuş. Öyle ki, her bir köle diyelim piyanonun bir tuşunu simgeliyor. İnsanlardan meydana gelen bu tuhaf sazı “koro” ile karıştırmayalım; Narisk’in her kölesi yalnız bir notayı dile getiriyor, bu ad ile çağrılıyor:

— Narisk’in fa’sı...

— Narisk’in do’su...

— Narisk’in mi’si...

İş o kerteye gelmiş ki adamların adları sorulduğunda verilen yanıt değişmiş:

— Sen kimsin?

— Ben Narisk’in la’sıyım...

— Ya sen?

— Si’siyim...

Kişiliğin yok edilmesi...

Bireyin silinmesi.

Sokaktan geçen bir erkeği ya da kadını tanımasak bile bir adı olduğunu biliriz. Ad, insanın bireye dönüşümünde bir aşamadır; kuşkusuz dille birlikte ortaya çıktı ve yayıldı; daha önceki dönemlerde yoktu.

Köyün meydanına varıp duvarın üstüne çıkarak insanları izleyen tilkinin adı yok...

Daha doğrusu özel adı yok.

Tilkiyi hepimiz tanırız; pek kurnazdır, cin gibidir, kara kargayı aldatıp peyniri elinden alan yaratıktır; La Fontaine'in öykülerine bile geçmiştir. Köy meydanındaki bütün insanlar tilkiyi tanıyorlardı.

Ama hangi tilkiyi?

Duvarın üstündeki tilkiyi değil, genelde tilkiyi tanıyorlardı. Ancak tilki de ne muhtarı ayırt edebilirdi, ne hocayı ne de bakkalı; hepsi de insandı, değil mi?

İnsanlar arasında bireyselleşme, uzun bir tarih sürecinde gerçekleşebilmiştir. Günümüzde bile kişiler bağlı oldukları toplumlar, halklar, uluslarla birlikte anılıyorlar; çoğul içinde eriyorlar.

Sözgelimi yurtdışına çıkan bir kimse Avrupa'da gümrükten geçerken nedir?

— Bir Türk!..

Bu gibi durumlarda Türk kavramının içinde birey erir; ulusumuzun toplumsal doğası belirleyici olur. Yabancı gümrük görevlisinin elindeki pasaportun çağrışımı, yaygınlaşan ve genelleyen bir kanıya göre değerlendirilir; Türk'ün ortak çizgileri, bireyin kişiliğini ezecek biçimde derinleşir.

Diyeceğim şu ki hiç kimse Batı karşısında kendisini Türklüğünden ayrı görmesin; duvarın üstündeki tilkiye döner.

İncelik ve Kabalık

Kabalık ortalıkta kol geziyor.

Abullabut, ham ervah, dangıl dungul, bayağı, sığ, seviyesiz, görgüsüz güruhu, dört bir yanda fink atıyor. Meydan hırtlambalara kaldı. Kabalık, kıyıda köşede, kenar mahallede, köyde, kasabada dolaşmıyor; büyük kentlerin lüks otellerinde, pahalı lokantalarında, görkemli gökdelenlerinde; en kötüsü televizyonda baş köşeye kuruluyor; marifet sayılıyor, prim topluyor.

İncelik ortalıkta görünmüyor, saklanacak kovuk, girecek delik arıyor.

Günümüzde sonradan görme, yeni zengin, para babası; kızını İsviçre'ye görgü okuluna yolluyor.

Yeter mi?

İncelik için görgü yararlıdır, belki de gereklidir; ama yetmez.

Lenin 1920'lerde Aralof'u Ankara'ya elçi olarak yollarken ince bir öğüt vermiş:

— Sen, demiş, askersin, diplomat değilsin; ama bu önemli değil. Sofrada balığın hangi çatal bıçakla yeneceğini bilmek de mari-

fet değildir; öğrenilir. Türkler bağımsızlıkları için savaşıyorlar, onları anlamaya çalış; incitme, saygı göster...

Bir Amerikalı bacaklarını karşısındakinin burnuna uzatarak oturmaya alışmışsa, bu onun görgüsüdür; ama davranışının nerede kabalık sayılacağını sezmesi inceliğini gösterir. Yemeğe tabağın sağında solunda sıralanmış çatal bıçağın en dışındakini kullanarak başlamak bir görgü kuralıdır; ama bütün kuralları bilen bir kişi yemek yerken çirkinleşebilir. Görgü kurallarını belleten kitapları okumak kişiye bir şeyler öğretebilir de inceliği belletemez. Hırtlık parayla değil, mevki ve makamla da değil...

Yoksul bir köylü nice inceliği benliğinde taşıyabilir; zengin bir kentli de kabalığın göstergesi gibi ortalıkta dolanabilir.

İncelik, görgü kurallarını aşan duygusal bir estetiğin tutum ve davranışlara yansımasıdır.

Kabalık çirkinliktir.

Oysa insanoğlu yaşamını güzelleştirmek için çaballıyor. Uygarlaşma dediğimiz budur. Çevremizin kirlenmesine karşı savaşım yeşilciliktir; peki kabalığın salgınlaşan çirkinliğine karşı savaşıma hangi rengi yakıştıracamız?

Ülkemizde kabalık gün geçtikçe yaygınlaşıyor; sokakta, otobüste, mağazada, vapurda, trende, meydana, caddede birbirine yol vermek enayilik; birbirini çiğnemek açıkgözlülük...

Arabanın direksiyonuna oturan kişi “küçük dağları ben yarattım” diyor, sürücülüğün saldırganlıkla eşanlamlı olduğunu sanıyor; bir kuruma yeni atanan genel müdür, emrindakilere tepeden bakıp kabalaşmakla doyuma ulaşacağına inanıyor; politikacı, inceliği zayıflıkla eşanlamlı sayıyor. Köşeyi dönenin başı da dönüyor; birbirimizi çiğ-

neyerek yükselmenin cibilliyetsizliğinde başarının sırrını arayanların toplumu olduk.

Yakında inceliği tümüyle unutacağız; insan ilişkilerinin çirkinliğinde büsbütün mutsuzlaşacağız. Çünkü incelik uygarlığın kaçınılmaz bir türevidir; sanata ve edebiyata değer veren toplumda bir yan ürün niteliğinde ister istemez ortaya çıkar.

İncelikli olmak bir bakıma duyarlı olmakla eşanlamlı...

Çünkü görgü kuralı, adı üstünde kuraldır ve ruhtan yoksundur. İnceliğin değerini veren, insan ilişkilerindeki o karmaşık duygusal ve düşünsel sıcaklığı yakalayabilmesidir.

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, bir süre önce Suudi Arabistan'ı ziyaretinde “tesettür”e uydu; yüzünü örttü, Suudi Kralı'nın önünde bir cariye gibi eğildi.

İncelik midir bu?

İlk bakışta bu davranış incelik gibi görünüyordu; çünkü “Demir Leydi” ayak bastığı ülkenin törelerine saygı göstermişti; ama Thatcher'ın davranışının kökeninde Suudilerin elindeki petrodollarları İngiltere'ye çekmek çabası yatmıyor muydu?

Kökeninde parasal amaç yatan davranış ne kadar ustalık ve kurnazlıkla ayarlanmış olursa olsun, incelikten uzaktır.

Türkiye’de bugün insan ilişkilerinde egemenleşen nedir?

Para, para, para!..

Kabalığın çirkinliği, inceliğin güzelliğini yaşamın her kesitinde bu yüzden boğuyor.

Dalga...

Sabahın köründe uyandım, gerindim, yatakta bir sağa bir sola döndüm, tembelleştim; sonra büyük bir dehşetle, uzun süreden beri dalga geçmediğimi anımsadım.

Kaç yıl olmuştu dalga geçmeyeli?

Oysa ne güzeldi, öğrenciyken dersliğin penceresinden mavi gökyüzüne bakarak oyalanmak!.. Öğretmenin konuşması, kedinin mırımlanması gibi gelirdi kulağıma, dünyaya boşvermişliğin tadına doyum olmazdı; bir gökyüzündeki beyaz bulut, bir de ben. Ya liseden sonraki avarelik yıllarında başını alıp gitmek, sağa sola gelişigüzel göz atmak; estiği gibi yürümek!.. Jacques Prevert'in şiirindeki tasasızlık ne güzel:

Tekrar, diyor öğretmen

İki iki daha dört

Dört dört daha sekiz

Sekiz sekiz daha on altı

Derken kuştur geçiyor gökten

Çocuk görüyor kuşu

Çağırıyor kuşu

Gel kurtar beni

Oyna benimle

Üzerinize afiyet, uzun bir süreden beri dalga geçemediğimi ve avarelik edemediğimi düşününce kendimden kuşkulandım, sormak zorunda kaldım:

— Yaşlanıyor muyum?

Acı bir soru!.. Ama düşündüm ki bizim çocukluğumuzda dalga geçmek yaşamın tadı gibi düşünülür, avarelik bir tür özgürlük sayılırdı. Bilmem ki moda mıydı? Ya da zaman daha mı ağırdan akardı? Ölümünden kısa bir süre önce, Sait Faik'e sormuşlardı:

— Sizce yaşamak nedir?

— Balık tutmak, kahvede oturmak, yanımda çok sevdiğim köpeğim, insan tanımak, Beyoğlu'nda bir aşağı bir yukarı dolaşmak, arada içmek, hikâye yazmak, velhasıl hiçbir şeye bağlanmadan avare gezmek bütün gün. İşte ben böyle bir hayattan zevk alırım, buna yaşamak derim. (*İzlerimiz*, 1954)

Ama günümüzde çocuklara bile avarelik hakkı tanınıyor mu? Yavrucaklar ille de şampiyon olmak ya da para kazanmak yolunda koşullandırılmıyorlar mı? Cimnastik mi? Yüzme mi? Her neyin neyse sanki kobay yetiştiriliyor. Geçen gün bir gazetede okudum, Amerika'da on yaşlarında çocuklara borsada nasıl oynayacaklarını öğretiyorlarmış; daha küçükken bilgisayarların önünde bir yaşam biçimi ve para, para, para!.. Amerika'yı bırakalım, bizde okullara giriş sınavlarında küçükler yarış atına dönüştürülmediler mi?

Peki, avarelik artık geçmişte kalmış güzel yılların mutluluğu mu sayılacak? Orhan Veli'nin *Dalgacı Mahmut* adlı şiirinde mi kalacak:

*İşim gücüm budur benim,
Gökyüzünü boyarım her sabah,
Hepiniz uykudayken
Uyanır bakarsınız ki mavi.*

.....
*Dalga geçerim kimi zaman da,
O da benim vazifem...*

Okuduğunuz yazının son bölümüne geldik, daha yataktan kalkamadım; bu sabah ne kadar gerinsem, oflasam puflasam, düşünce tembelliğinden ve gevşekliliğinden sıyrılamıyorum. Sahi, 2000'e yaklaşan dünyamızda insanlar dalga geçmekten ne kadar uzakta yaşıyorlar? Geleceğin kutsal kitabında neler yazacak:

Bir zamanlar dünya tertemizdi. Bulutlar, denizler, göller kirlenmemişti. Uzayda ozon deliği açılmamıştı. Bahar bahardı, yaz da yazdı. Çocuklar derste dalga geçer, gençler avarelik eder, yaşlılar boş zamanlarında kaldırım mühendisliğiyle vakit öldürürlerdi. Koşturmaca başlamamıştı, acele-telaş yoktu. Zamanın akışı duyumsanmayacak oranda yavaştı.

Tam o yıllarda, bir okulun dersliğindeki pencereden gökyüzündeki beyaz buluta bakarak dalga geçiyordum ben...

Evet, çok uzun süreden beri dalga geçemediğimi sabahın köründe anımsadım; hiç olmazsa yazımda geçeyim, dedim.

Bağışlayın.

Değişende Değişmeyen...

Okuduğunuz bu yazıyı, daktiloya geçirdiğim beyaz bir kâğıda yazıyorum.

Oysa yazarlığa başladığım yıllarda, çoğu yazar daktilo kullanmaz, bu yüzden yeniliğe ayak uyduramamış sayılırdı; Arap harfleriyle yazanlar eksik değildi.

Almanya'da iki yıldan beri daktilo üretilmediğini geçenlerde bir gazetede okudum. Yazı makinesi köhneleşti; artık kâğıt kullanılmıyor; bilgisayarlaşma, yaşamın her yanına yayıldı. Yazdığın yazıyı, ekranda izleyip düzeltmek, altüst etmek, istediğin gibi silip bozmak, ileri geri yapabilmek olanaklarına sahipsin; yazdığın tümceyi beğenmediğin zaman, kâğıdı öfkeyle daktilodan çekerek buruşturup çöp sepetine atmak zevkinden yoksunsun.

Binlerce sayfalık kitap, artık avuç içi kadar bir diskete sığdırılıyor.

Kitap çağı geçti mi?

Hayır...

Mektup çağı, sanırım aşıldı; ama, kitap üzerine düşünmek ve tartışmak gerekiyor.

Zweig, çok uzun yıllar önce, bu konuya el atmış, bakın neler yazmış:

“İnsanların yakınmalarına bakılırsa, kitabın dönemi kapanmış, söz tekniğın olmuştur; gramofon, sinema aygıtı ve radyo, sözü ve düşünceleeri çok daha ustaca ve rahatlıkla iletebildiklerinden, kitabı geriye itmeye başlamışlardır; kitabın kültür tarihi açısından taşıdığı misyon, çok yakında geçmişe karışacaktır. Oysa bu, ne kadar dar bir görüş ve yine ne kadar kısır bir düşünme biçimidir! Teknik, binlerce yıllık kitabın gerçekleştirdiğı mucizeyi aşan, aşmak bir yana, ona erişebilen bir mucizeyi nerede gerçekleştirebilmiştir ki? Kimya, bugüne kadar ne etkisi kitap kadar yaygın ve bütün dünyayı sarsıcı bir patlayıcı madde bulabilmiş, ne de ömrü kitap denen o bir avuç basılı kâğıttan daha uzun bir çelik levha ya da demir beton geliştirebilmiştir. Henüz hiçbir elektrikli ışık kaynağı, incecik bir cildinki kadar parlak bir aydınlık yaratamamıştır; basılı sözle ilişki kurulduğu anda, ruhu dolduran gücün yoğunluğu, başka hiçbir yapay güç akımıyla karşılaştırılabilecek gibi değildir. Hiçbir zaman yaşlanmayan ve yok edilemeyen, zaman içerisinde değişime uğramayan, en küçük kalıplar içerisinde en yoğun güçleri saklayabilen kitabın teknikten korkması için hiçbir neden yoktur; çünkü tekniğın kendisinin de öğrendiklerinin ve onu daha iyiye götüren değişimlerinin kaynağı, yalnızca ve yalnızca kitaplar değil midir? Kitap, yalnızca kendi özel yaşamlarımızda değil, ama her yerde bütün bilginin ve bütün bilimlerin başlangıç noktasıdır.” (*Yarının Tarihi*, Çeviren Ahmet Cemal)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra patlayan gelişmeyi Stefan Zweig göremedi; gramofon, sinema ve radyodan söz ediyor; ama, televizyon çağına erişemedi; bilgisayar devriminin yaratacağı boyutları da düşünemezdi.

21'inci yüzyılda herkes evinde oturup, dünyanın neresinde olursa olsun, bilgi bankalarına erişebilecek; ulusal kitaplıklarda ne varsa, bir düğmeye bastığınızda evinizin odasındaki ekrana saniyesinde gelecek; para paylaşımının yanı sıra bilgi paylaşımında sosyal adalet gerçekleşebilecek; belki de ev kitaplıkları geçmişe karışacak.

Hayal sayılmasın, dünyanın bütün bilgi ve kültür birikimi, istediğimiz an ayağımıza serilecek..

Peki, kitap ne olacak?

Yatağa uzandın, başucu lambasını yaktın, kitabı eline aldın, sayfaları karıştırıyorsun.

Belki de bu tür bir zevki, gelecek kuşaklar tadamayacaklar; ama, kitabın yalnız yapısı ve biçimi değişecek. Bugün bir kocaman kitabı, bir küçük kasete ya da diskete sığdırabilen teknoloji, okurlara büyük bir kolaylık sunmuyor mu?..

Zweig'in kitaba ilişkin düşünceleri doğrudur; söz uçar, yazı kalır; ama, ister bir mağara duvarında, ister bir mermer kitabede, ister incecik bir kâğıtta, ister bir disketin içinde olsun, yazı yazıdır; ister bir kasete sığdırılsın, ister diskete işlensin, kitap da kitaptır.

Ben okuduğunuz bu yazıyı daktiloda yazdım; kalemle ya da ekranlı bir aygıtta yazsaydım sözcükleri, tümceleri, noktaları, virgülleri değişmeyecekti.

Yeni Dünya Düzeni

İnsanlık tarihi her zaman aynı hızda evrilmiyor; değişimin ivmesi, artar ya da yavaşlar.

İvmenin hızlandığı dönemler, devrim çağıdır. En büyük devrim, göçer insanın ekip biçmesini keşfettiği gün gerçekleşmedi mi? İnsan, bir toprağa yerleşmeden uygarlık uç verebilir miydi? Kültür nedir? Türkçesi ‘ekin’!.. Frenkçesi de ekip biçmekten üretmekten geliyor.

Ekip biçen insan, başlangıçta uygarlığın simgesiydi; ama, daha sonra köleleştirildi. Emek bukağıya vuruldu; alınteri horlandı; köleler ekip biçecek, üretecek, devlet efendilerce yönetilecekti. Kaç bin yıl sürdü köle isyanları? Kaç bin yılda kaç kölenin başkaldırması ezildi? En önemlisi değil, belki en ünlüsü Spartaküs isyanıdır. Ancak Spartaküs yenildikten sonra hüküm verilmişti:

— Tanrısal düzen bozulmaz!.. Efendiler efendidir, köleler köledir.

Tarih yerinde mi sayacaktı? Hayır. Değişim; kimi zaman evrimleşerek, kimi zaman devrimleşerek sürüp gidecekti. İnsanın tekerleği, yelkeni bulması; barutu topu icat etmesinden önemli mi? Kimbilir? Bilinen şudur: Her keşif, her icat; başlangıçta efendilerin

işine yarar gibi görünmesine karşın, sonunda kölelerin yararına iş-
lemeye başlamıştır.

Topun icadı, zamanına göre boyutları kavranamayacak kadar
büyük bir bilimsel teknolojik atılımdır, diye düşünürsek bilmem ki
yanlış mı olur?

Top, derebeylerin şatolarını yıktı, kale duvarlarını yerle bir etti;
merkezi krallıklar kuruldu; hem de ne ‘müstebit’ krallar çıktı orta-
ya... Top, egemenliğin tek buyurganın eline geçmesine yaramıyor
muydu? Başlangıçta evet!.. Uzun süredir hayır!.. Merkezi krallıklar-
da pazarın derebeylik sınırlarını aşması, ticaretin ülke çapında bo-
yutlanması, burjuva sınıfının palanlanması yol açmadı mı?
“Tanrısal düzen bozulmaz, kral öldü, yaşasın kral,” diyenler düş kı-
rıklığına uğrayacaklardı. Bir açıdan 1789 devriminin kökenindeki
silah toptur; yıkılan her duvardan özgürlüğe bir kapı açılır.

Bilimde ve teknikte her adım, bir yeni ufkun müjdesi sayıl-
malıdır.

Çağımızdaki bilimsel ve teknolojik devrimin başını kapitalist
dünya çekiyor. Bilimsel teknolojik devrim, keşke sosyal devrimle-
rin patladığı ülkelerde gerçekleşseydi. Günümüzün tekerleği, yel-
keni, barutu, topu, Batı’da icat edilen bilgisayar; yeryüzünü baştan
sona değiştirebilecek gizilgücü gizemli yapısında saklıyor. Demir dök-
me toplar derebeylik sınırlarını yıkmıştı; Okyanus ötesine menzil dü-
şüren füzeler, ulusal sınırları yıkıyor. İletişim devrimi, uzaydaki uydu
dönencelerinden yeryüzüne yansıyor; televizyonu yalnız konakların,
apartmanların değil, kondu varoşlarının ve bidonvillerin odalarına
kadar sokuyor.

İlk elde, bilimsel teknolojik devrim, efendilerin yararına gibi görünüyor; çağımızın Sezar'ı ABD Başkanı'dır ve Spartaküs'ü dize getirmiştir; ama, dünyanın dört milyar insanına köleliği öneren hiçbir düzen, yaşama olanağı bulamaz, süremez; sosyal adaleti ve eşitliği öngörmeyen hiçbir düzen uzun süre geçerli olamayacaktır.

Nobel Ödülü kazanan ilk Müslüman bilim adamı Profesör Abdülselam'ın ünlü sözü çarpıcıdır:

— Uyanık olsaydık, 'bilimsel teknoloji' sloganını bize satan kişilerin uğursuz emellerini fark edebilirdik.

Uyarlığı geriden izleyen az gelişmiş toplumların efendileri, 'bilimsel teknolojik' devrimi 'bilimsiz teknoloji' sayarak yalnız pazar ekonomisinin dar ufuklarında kıvransalar bile, iletişimin sağlayacağı düşünsel açılım geniş yığınların insan gibi yaşamaya özlemlerini ve katılımını körükleyecektir. Bu süreçte kapitalizmden sosyalizme geçmek; sosyal adalet, özgürlük ve eşitliğin kaçınılmaz türetiminin sonucudur.

Kapitalizm, 'tanrısal düzen' değildir. İnsanlık tarihine şimdiye kadar kim nokta koyabilmiş ki!..

Eskimo...

Söylence mi?

Gerçek mi?

Kimi söylence, gerçekten daha gerçektir; söylene söylene yayılır, dilden dile aktarılır, kuşaktan kuşağa geçer; sonunda öyle bir gerçeklik kazanır ki kökeninde yalan olsa da hiçbir şey değişmez.

Çünkü söylencenin kendine özgü bir gerçeği vardır.

Önemli olan da bu değil mi?

Eskimo söylencelerini çocukluğumdan beri işitirim. Ne tuhaf!.. Yeryüzünde topu topu altmış bin Eskimo yaşıyor; ama, ünlerini duy-mayan yok. Tüm bedenini saran hayvan postundan giysileriyle ve çekik gözleriyle Eskimo'yu sevmeyen yoktur. Buzdan kulübesinde ya da fok derisinden çadırında barınıp avcılıkla ömrünü tüketen Eskimo, çok katı koşullarda yaşamını sürdürmeye çalışır; ilkel ve ortak bir düzeni sürdürür gider.

Kimi zaman, bu ilkel düzende, insanı çarpan kurallardan söz açılır.

Söylence mi?

Gerçek mi?

Yaşlanan Eskimo'yu yakınları alıp uzaklara götürürlermiş, buz çölünde bir yere bırakırlarmış...

Ölsün diye...

Kuş uçmayan, kervan geçmeyen, uçsuz bucaksız ıssız ve soğuk buz çölünde ölüme terk edilmiş Eskimo'yu düşünürüm. Ortalık göz alabildiğine beyazdır. Yerle gök arasındaki çizgi ayrımsanamaz. Uzaklıkla yakınlık birbirine karışmıştır. Soğuk ve kar kuşatmıştır her yanı.

Evren beyazlıktır.

Beyazlığın ortasında bir leke gibi kalan yaşlı Eskimo, ölümü bekler; yalnız...

Ne eş, ne dost, ne ana, ne baba, ne kardeş, ne çocuk, ne hısım, ne akraba, ne doktor, ne imam, ne papaz, ne ilaç, ne hareket, ne telaş, ne de tepesinde asılı serum şişesi...

Yaşlı Eskimo ölümü bekliyor, tükendiğini biliyor, herkes onu terk etmiştir; ama kimseye kızmaz, töre böyledir, doğa yasasıdır.

Eskimo'nun gözünde yaş yok.

Zamanın geçmişte kaldığını, kendisi için akmadığını algılayıp özümseyecek daha anlamlı bir 'an'ı yaşayabilir mi? Gözbebeğinin yuvarına hiçbir canlının ya da cansızın imgesi artık yansıyamaz.

Doğaya karışmaktadır Eskimo...

Yeryüzünde topu topu altmış bin Eskimo var...

Az mı?

Ancak yeryüzündeki beş milyar insanın çoğunluğu, ölüme doğru yaklaştıkça Eskimolaşıyor; kişinin benliğinde garip bir dönüşüm başlıyor; çünkü çevresindekiler, onu buz çölünün uzak bir köşesi-

ne götürüp bırakmak için elbirliği etmiş gibidirler. Kar beyazlığı, Eskimolaşan ihtiyarın gözbebeğine oturuyor. Kapısının daha az çalındığını, telefonda daha az arandığını, çevresini saran sıcaklığın soğuduğunu, ilginin azaldığını, yerle gök arasındaki ufuk çizgisinin birbirine karıştığını, uzaklıkla yakınlığın ayımsanamadığını duyumsayan kişi nasıl Eskimolaşmaz?

Eskimolaştıkça, gözünün bebeğine ölümün belli belirsiz gölgesi nasıl oturmaz?

Sözde biz uygar dünyada yaşıyoruz...

Eskimolar ilkel mi?

Çoğu insan, bilimsel teknolojik devrimin çarkları arasında dönen bu dünyada beyaz buz çölünün bir köşesine bırakılmış Eskimo'nun yaşamını sürdürmektedir. Eskimo töresinden daha gaddar bir kuralın uygulaması, büyük kentlerin gürültüsü ve dağdağası arasında kaynayıp gidiyor. Hepimiz, sevdiklerimizi uzaklara götürüp, buz çölünün bir köşesine kendi ellerimizle bırakmıyor muyuz?

İsterse yatağının başında bir serum şişesi asılı dursun, damla damla damarlarına aksın... İsterse doktoru, hemşiresi, çevresinde bulunsun...

O, çoktan Eskimolaşmıştır...

İnanmazsanız, eğilip gözüne bakın!..

Martel

Ukrayna Otelinden çıktık. Yürüdük. Nehre açılan iki yanı çimli yolun kenarında sıralar var. Birine oturduk. Moskova durgun ve serin. Gök derin ve puslu. Havadan sudan konuşulurken bir fintoş salına salına önümüzden geçti. Şükrü Martel arkasından baktı; bir süre kadını izledi; sağ elini boşluğa uzattı, pençe gibi açtı, sonra kapattı:

— Selçuk, dedi, Sosyalizmi çok yakında sanıyorduk, elimizi uzatsak tutacaktık; ama uzaktaymış.

Yıl 1982...

Şükrü Martel kaya gibi bir adamdı; okkalı bedeni, güçlü elleri, ak saçları, derin çizgilerle yontulmuş yüzü, uyumsuz giyimi, çarpıcı bir konuşması vardı; ben tanıdığımda seksene yaklaşıyordu; ama çok dinçti.

Mersinliydi, çok genç yaşta Kurtuluş Savaşı'na katılmış, sonra Ankara'ya gelmiş; o yıllarda dünyanın altüst oluşu yaşanıyor; Nâzım'la Rusya'ya gitmişler.

Gidiş o gidiş...

Ara sıra öfkeleniyordu:

— İine ettiğimin, diyordu, Türkçe düşünüp Rusça konuşuyorum, Rusça düşünüp Türkçe konuşuyorum...

Komünist Partisi'nin en kıdemli üyelerinden şükrü; lakabı Martel!.. Gerçekten eki gibi, iki ayaklı bir tarih. Kendi deyişiyle agronom, Türkçesi tarım uzmanı. Ankara Ziraat Mektebi'nde okumuş. Sonra Moskova'da. Anlatıyordu:

— 1936'da Stalin çıldırdı, hepimizi Sibirya'ya sürdü...

Sibirya'da 20 yıl sürgün...

Çok uzaklarda yitik bir çiftlikte çalışırken yıllar geçiyor; ama şükrü Martel benliğini yitirmiyor; sol elinin işaret parmağını alnına dayayıp yineliyordu:

— Fikir, diyordu, girmiş bir kere.

1953...

Stalin'in ölüm haberi Sibirya'daki iftliğıe ulaşıyor; şükrü Martel birden işini bırakıp ormana koşuyor; ağıların arasında kendi kendine ve avaz avaz bağırmaya başlıyor:

— Babamız öldü, babamız öldü...

 kez anlattı bu olayı; nde de kederden mi, yoksa sevinçten mi bağırdığını anlayamadım; ancak ormana koştuğına göre yalnızlaşmak istediğı kesin; belki de anlaşılmaz ve paylaşılmaz duygulara srklenmişti.

Stalin ölmüş; ama Martel'i kimse anımsamamış; Sibirya'da günler, aylar ve yıllar daha ne kadar sürecek? Nâzım Hikmet eski arkadaşını arayıp sormuş:

— şükrü nerede?

— Sibirya'da.

Nâzım o sırada etkili. Yaşamının yirmi yılını sürgünde geçiren Martel Moskova'ya dönebilmiş.

1980’lerde birkaç kez Türkiye’ye geldi Şükrü Martel, her seferinde telefona sarılır:

— Ben geldim.

— Hoşgeldin.

Dönem 12 Eylül rejimi; korku kol geziyor dört yanda; Allahın komünistiyle sağda solda dolaşıyoruz; o, anılarını anlatıyor; benim hoşuma gidiyor; tatlı mı tatlı bir adam, sekseninde bir çocuk, gazetedeki odamda söyleşiyoruz, dinliyorum.

Bir gün tuvalete gitmek için odanın kapısını açtı, koridora çıktı, sonra rüzgâr gibi döndü; yüzü değişmişti, heyecanlanmıştı sanki; korkmuş gibiydi:

— Bizim, dedi, genel sekreter orada.

Anlayamadım:

— Ne diyorsun?

Yineledi:

— Bizim genel sekreter.

Çıkıp baktım, Vedat Nedim Tör, koridorda Nadir Bey’le konuşuyor ayaküstü.

Hey gidi hey!..

Gizli Komünist Partisi’nin eski Genel Sekreteri Vedat Nedim önümüzden geçti, selam verdi.

Şükrü Martel öldü.

Ne zaman öldü? Bilmiyorum, yaşasaydı Gorbaçov’un yaptıklarını nasıl karşılardı?

Köşedeki Yazar

Orhan Pamuk'un son romanı *Kara Kitap*'ta kahramanlardan birisi köşe yazarı. Bizim toplumda uzun bir süreden beri kahramanlaştığı için köşe yazarının romana yansması doğaldır ve düşündürücüdür.

Peki, düşünmeye nereden başlamalı?

Kişinin yaptığı işe dönük düşünce çabası özeleştiriyi de birlikte getirirse yararlıdır: “Ben ne yapıyorum?” dediğim zaman ortaya ilk önce şu soru çıkar:

— Köşe yazısı nedir?

Okur, gazetesini açtığında belli gün ve köşede yazarını buluyor. Her gün, üç dört günde bir ya da haftada bir gerçekleşiyor buluşma; ama bu tanım, biçimseldir. İçerik açısından köşe yazısının türü nedir? Küçük bir makale mi? Yorum-haber mi? Deneme mi? Mizah mı? Öykü mü? Bildiri mi? Yergi mi? Eleştiri mi? Günden güne değişen türlerin karışımı mı? Hiçbir değeri bulunmayan sabun köpüğü mü?

Hepsi olabilir...

Doğrusu, her yazının ve yazarın ayrı ayrı tartılmasıdır; nankör bir iştir köşe yazarlığı; ama bizim toplumda bu işe büyük heves ve

istek var; herkes köşe yazarı olmak için can atıyor; işadamı, üniversite profesörü, edebiyatçı, şirket yöneticisi, politikacı, emekli elçi, müzisyen, hekim ve başkaları gazetelerin köşelerine yerleşmişlerdir. Üstelik köşe yazarlığı kıskançlıkları körüklüyor, eleştiriliyor:

— Batı gazetelerinde böyle bir türe rastlanmıyor. Hem uzmanlık çağında yaşıyoruz; bir kimse her konuyu yazabilir mi?

Doğrudur...

Batı gazetelerinde köşe yazarı yok; ama Avrupa haritasında yer alan bir ülkenin cezaevlerinde toplam 2700 yıla mahkûm 34 gazeteci de yatmıyor; siyasal tutuklular açlık grevine girmiyor; işkence li sorgular süregelmiyor. O toplumlarda devrim-karşıdevrim çatışmalarının gel-gitleri yerini demokrasi dengelerinin durağanlığına bırakmış; sınıfsal çelişkiler törpülenmiş...

Kimbilir, Avrupa'da romanın, şiirin, öykünün hız kesmesi de belki bu yüzdendir.

Ola ki bir zaman sonra Türkiye'de de köşe yazarının işlevi bitecektir ve yazık ki güncel toplumumuzda en çok okunan kişi köşe yazarıdır.

Bir köşe yazarı uzmanlık isteyen konulara uzman gibi el attığında, elbette her an tökezlemek ya da boşluğa düşmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çağımız uzmanlık alanında öylesine dallanıp budaklandı ki uzmanlığın sakıncaları tartışılmaya başlandı. Eskiden hekimlikte iç hastalıkları uzmanı vardı; artık sindirim yollarına, yürek sayrılıklarına, solunum alanına vb. bakanlar arasında işbölümü gerçekleşti. Ekonomide tek kürsü yok!.. Dış politikada yalnız Ortadoğu bile bir uzmanlık alanıdır. Peki, bir köşe yazarının uzmanlığı nedir?

Yanıt tek sözcüktür:

Yazarlık!..

Yazı, sözden ayrıdır; özel niteliği, doğası, düşünsel dokusuyla bağımsız bir daldır. Evrenin çeşitli olgularına yazarın yaklaşımı, ancak düşüncesini yazılaştırabildiği oranda geçerlidir; uzmanlaşması bu noktada odaklanır; sözcüklere ve tümcelere dönüşür; ete kemiğe bürünüp canlanır, somutlaşır.

Uzay yolculukları bir değil, sayısı çok uzmanın işbölümü ve işbirliğiyle gerçekleşir; ama Ay'a ilk ayak basan insanı izlerken yazar diyor ki:

— Eskiden âşıklar gözlerini Ay'a çevirdikleri zaman sevdalarını düşünürlerdi; artık romantizm öldü; tükenen Ay'ı emekliye ayıralım.

Bir yazar köşesinde uzmanlık tasladıkça tökezler; düşüncesini yazıya dönüştürebildikçe gerçekliği yakalama yolunda yürüyebilir.

Kolay mıdır bu iş?..

Hayır...

Ünlü Fransız düşünürü Roland Barthes diyor ki:

“...Uygar dünya şimdi gerçek bir ‘doğa’ oluşturmaktadır; bu ‘doğa’ konuşur; yazarı dışarda bırakan canlı diller geliştirir...”

Yazarın –ister köşe yazarı olsun, ister olmasın– tırnaklarını ve dişlerini bu dile geçirmesi, düşüncesini anlatabilmek için dili besleyip geliştirmesi gerekir; bu etkileşim yaşanmadan yazılacak yazı –hangi türde olursa olsun– yazı olmaz.

Günyol İçin

Gözlerimi açtım...

Sabah...

Yanımdaki ranzanın alt yatağında Sabahattin Eyuboğlu mışıl mışıl uyuyor; tavana yakın tek pencere ağarmış, Cahit Sıtkı Tarancı'yı anımsatıyor:

Her mihnet kabulüm, yeter ki

Gün eksilmesin penceremden!

Tutukevi burası...

Güneş doğdu doğacak, kimse uyanmadan kalkayım, işimi göreyim, elimi yüzümü yıkayayım, avluya çıkıp bir soluk alayım, derken kapıyı açınca Günyol'u gördüm.

İsa'dan önce iki bin yılına doğru Ege'nin Anadolu yakasında yaşamış bir bilge... Geniş alnı, ak saçlarıyla sessiz, durgun, dengeli. Gecedен kalmış mangalın soğumuş külleri altında sıcaklığını koruyan iki köz gibi iki gözü...

Sağ elinde süpürge...

Sol elinde faraş...

Günyol nöbetçi...

Ortalığı süpürüyor, gecedен kalma sigara tablalarını temizliyor, ortalığа çekidüzen veriyor, koğuştakiler uyanmadan görevini bitirecek...

Vedat Günyol'un bir mapusane seherine çizilen izdüşümü bellegime kazındı. Sokrates miydi, Homeros muydu? Belki de Babeuf'tü ya da Voltaire'di; hayır, Pir Sultan, Karacaoğlan veya Yunus da olabilirdi bir elinde süpürge öteki elinde faraş tutan adam. Bastille zindanı mıydı, Bektaşî tekkesi miydi burası? Bir manastırın avlusu mu? Yoksa bir askeri tutukevi mi?

Doğан Hızlan, Vedat Günyol için yazıyor:

“Günyol çoğunlukla belgesiz, dayanaksız yargılardan kaçар, bir eleştirme yazısında, ele aldığı yazarın bütün yanlarını bir çırpıda vermek kolaylığından özellikle sıyrılmak ister; ayrı ayrı yazılarda o sanatçının ayrı ayrı yanlarını ayrıntılarıyla inceleyerek derinleştirmeye çalışır. Böylece bir Batılı eleştirmek gibi bir yazarın derinlemesine yalnızca bir özelliğini tanıtır yazısında. Eleştirmesinde baş öge, eleştirdiğı sanatçının dünya görüşüdür; sanatçının yazdığı konu karşısında aldığı tavidir.” (*Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Şükran Kurdakul)

Kimi zaman bütünü veren bir ayrıntıyı sergilemek, bütünü anlatmanın en kısa yoludur.

12 Mart'ın sıkıyönetim hapishanesinde, devrimci gençlerin koğuşunda nöbet tutan ve bir elinde süpürge, bir elinde faraş köşeyi bucağı temizlemeyi doğal sayan Vedat Günyol'un “dünya görüşü” ve “yazar kimliği” belli değil mi? Çağlar boyunca dalga dalga kendini tazeleyen “hümanizma”yı tüm yaşamında toplumun benliğine

ve insanın kimliğine işlemeye çalışan Vedat Günyol, 12 Mart ara rejiminde “gizli komünist örgüt kurmak” tan yargılanırken gık demedi.

Kimliğindeki bilgeliği bütünüyle yansıtan önemli bir ayrıntıdır bu.

Günyol, Balkan Harbi’nde gözlerini dünyaya açmış, bebekliğini Birinci Dünya Savaşı başlarken aşmış, çocukluğunu Ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde yaşamış; Cumhuriyet döneminde lisede, üniversitede, sonra Fransa’da öğretim görmüş; eğitim, sanat, öğretmenlik, çeviri ve edebiyat dünyasında 20’nci yüzyılı baştan sona kat etmiş...

Hepimizin Vedat Günyol’a borcu var; çünkü sanat ve kültür dünyamıza çok şey verdi.

Peki, biz ona ne verdik?

Ne zaman bir yazarın ya da şairin kişiliğine ilişkin bir yazı yazsam bilmem ki neden Celal Sılay’ın bir şiiri aklıma geliyor:

Ve duydu bir açın yemek ihtiyacını

Buğday tarlasındaki başak

Utandı büyümesindeki şehvetten

Kurudu, gitti.

Bu tarlayı elbirliğiyle sulamak gerekmiyor mu?

Hattın Öteki Ucu

1964'te iki aylığına Amerika'ya gitmiştim. Dışişleri Bakanlığı'nın çağrılısıydım. Programı kendim düzenledim, donattım, yükledim, ağırlaştırdım. 'Geriye ne kaldı?' diye düşünürken anımsattılar: — Hollywood!..

İnsan, İtalya'ya gidip Roma'yı, Roma'ya gidip Papa'yı görmeden olur mu? O yıllarda görenek olmuştu; Hollywood'a ayağını basan her Türk'ü, Columbia şirketinin şimdiki deyimiyle 'halkla ilişkiler' görevlisi Ely Levy'ye götürüyorlar. Ne dedikse kâr etmedi; ille de Levy'ye uğrayacağız; adam öyle bir ün yapmış ki, es geçilemiyor.

Kalktık, gittik; sıcakkanlı, şeker gibi biri Levy; Türklerle muhabbeti bol. 1912'de Amerika'ya gelmiş; ama konuşması, kullandığı deyimler ve sözcükler Türkçeyi ne kadar sevdiğini de vurguluyor; İzmir'i anlatıyor; Karantina, Karataş, Göztepe, Asansör; her semti anımsıyor:

— Asansör ben oradayken yapılıyordu. Ah, o denizi İzmir'in, ah o çipuraları...

Şimdi o İzmir'in yerinde yeller esiyor.

Babîâli basınında Levy'ye ilişkin çok yazı çıkmıştır. O dönemde dışarda kaç Türk vardı ki!.. Bugünkü gibi dünyaya serpilmemiştik. Levy'ye Türkiye'deki şöhretini anımsattım:

— Beni ararlar, gelip görürler...

Bir telefon defteri vardı Levy'nin, geleni gideni oraya yazmış; bana soruyor:

— “A” yı tanır mısın?

— Tanırım...

— Benim dostumdur, bizim eve geldi, yemek yedik, çiftetelli oynadık, zeybek oynadık..

— Ne yazık ki öldü...

Levy kalemi eline alıp defterdeki adın üzerine çarpı işareti koyuyor, yanına yazıyor:

— Öldü...

Sonra yine sayfaları çeviriyor; merak ettiği ya da özlediği birinin üzerinde duruyor:

— Bunu tanır mısın?

— Öldü...

Levy bu kez adın üzerine bir çarpı işareti daha koyuyor; yanına not düşüyor:

— Öldü.

Levy'nin defterinde kimler yok ki!.. Senatörler, bakanlar, milletvekilleri, Meclis reisleri, ünlü politikacılar, emekli generaller; ağır ve oturaklı kim varsa Hollywood'a getirmişler, dolaştırmışlar, gezdirmişler, tezgâhtan geçirmişler. Levy hepsini birer birer bana gösteriyor, sonra şişiniyor:

— Viski içtik, kafayı çektik, oynadık...

Ben tek sözcükle yanıtlıyorum:

— Öldü..

Levy, benim adımı da defterine yazdı, İstanbul'daki adresimi, telefon numaramı da..

İçimden:

— Haydi bakalım, dedim, kervana sen de katıldın.

Geçenlerde bir akşam Adanalı arkadaşlarımla buluştuk. Eksik olmasın, Sefa bu işi kotardı da bir araya gelebildik. Tepebağ Ortaokulu'ndan Ahmet İstanbul'daymış, özlem gidermek istemiş, toplandık, konuşmaya başladık; ama, ben kimi sorsam Ahmet yanıtını yapıştırıyor:

— Öldü!..

En sonunda baktık ki olmayacak; o öldü, bu öldü, şu öldü diye tesbih çekiyoruz; elimde Levy'ninkine benzer bir defter olsa çarpı işaretlerinden geçilmeyecek. Az sonra bozulmaya başladım:

— Ne oluyoruz lan!..

Öyle bir telefon rehberi ki aboneler sizlere ömür; zil çalıyor, çalıyor, telefonu açan yok. Hattın öteki ucuna, bir teyp yerleştiresek, hani şu yeni zırlıtlardan telesekreter, otomatik yanıt veren makinenin sesini duysak:

— Ben Veli... Şimdi evde yokum. Eğer bir mesajınız varsa düdük sesinden sonra söyleyiniz!..

Sonra da düdük sesi: Düüüt!..

Agop Ağacı

Agop Arad çok konuşmazdı; gerekli birkaç söz söyler susardı; kimi zaman da tek sözcükle yetinirdi; ama sıcak mı sıcak bir insandı...

Resimleri gibi...

Ağaç, deniz, çocuk, çiçek, kuş, ev, pencere, duvar, balıkçı, ihtiyar, sokak var Arad'ın resimlerinde...

— Bu ağaç ne ağacı?

— Erik...

— Hayır...

— Kiraz...

— Hayır...

— Peki, ne ağacı? Sen söyle!..

— Agop ağacı!.. Ya bu ağaç ne ağacı?

— Meşe...

— Hayır, bu ağaç da Agop ağacı...

Sonra şu çocuk, şu balıkçı, şu deniz, şu çay bardağı, şu ev, şu pencere, şu bulut, şu çiçek...

— Ne çiçeği bu çiçek?

— Agop çiçeği...

— Şu kapı?

— Agop kapısı...

— Vur o kapıya üç kez!..

Tak... tak... tak...

— Kim ooo?

— Ben...

Açıl susam açıl, girersin içeri, işte bir oda, bir masa, masanın üstünde bir vazo, vazonun içinde bir gül...

— Bu gül ne gülü?

— Agop gülü...

Hep düşünürüm, özgün ressam öldüğünde yarattığı dünyaya mı göçer?

Agop Arad uzun yıllar *Cumhuriyet*'te çalıştı, son yıllarda çalışmasa da yine *Cumhuriyet*'teydi; kimi gün erkence gelir, Oktay Akbal'ın odasında otururdu, yalnız, sessiz; düşünceli... Ne düşündüğü de belli olmazdı; usta idi; ustalar çok konuşmazlar, saat ustası, su ustası, duvar ustası, minare ustası, köprü ustası gibi bir ustaydı Agop, işini düşünürdü, kuram yapmazdı, fırçasını alır çalışırdı, çok konuşmaya ne gerek var, iş, nasıl olsa kendini gösterecek. Boğaz'ı severdi Agop; ama senin benim gibi sevmezdi; resim yapmak için severdi; çiçeği, vazoyu, balıkçıyı, kahvedeki iskemleyi, çardaktaki asmayı, parktaki sırayı sevdiği gibi severdi. Fötr şapkası, belli belirsiz bıyığı, çıplak başı, kalın giyimi, sağlam ayakkabılarıyla Agop'u gören sıradan adam sanırdı, ama özgündü; Hristiyandı, ama minare ustasıydı; Ermeni'ydi, ama Türk'tü; İstanbullu'ydu, ama Anadolulu'ydu; kaba görünürdü, ama incedi; basit sanılırdı, ama sadeydi; doyumunu paletinde tuvalinde arayan tam bir sanat emekçisi...

Uzun yıllar Tarabya'da Hristo'nun üstünde bir katta yaşadık-

tan sonra Boyacıköy'e geçti. Boğaz'ın kıyısından tepesine taşınmıştı. Kaç kez arabayla evine bıraktım...

Bir dar sokak...

Bir zemin kat...

Bir küçük kapı...

— Canikom, teşekkür, zahmet oldu, işte burası, allahaısmarladık, yine görüşelim...

Agop kapıyı açar, girer...

Kapının arkasında yalnızdı.

Yakındığını hiç duymadım, gerçek sanatçının dünyası kendisine yeter. Az konuşan Agop hastaydı, resimlerindeki gibi çocuksuydu. Çocuklar “acıktım, susadım, çişim geldi” derler ya, bir gün Boğaz'da dolaşırken Agop en güzel köşeleri gösterdi:

— Ben burada resim yaptım...

Sonra bir başka köşede Agop yine dile geldi:

— Burada da resim yaptım...

Ilık bir gündü. Durdum. Doğaya baktım. Karşı kıyı güneşte yakın görünüyordu. Tepemizde bir ağaç. Ayaklarımızın altında ağacın gölgesi. Yanımda Agop. Boğaz akıyordu. Su maviydi. Bu mavi ne mavisî? Agop mavisî. Bu ağaç ne ağacı? Agop ağacı. Boğaz akacak, ağaç duracak, Agop ölecekti.

Ölüm ancak yaşarken duyumsanabilir, öldükten sonra değil.

Sevginin Tümelliği

İnsan düşünen hayvandır.

İlk çağlardan beri düşünmeye çabalamış insan; ama kolay mı düşünmek?

Mağara insanı için her şey korkuydu, her olay rk yaratıyordu; yağmur, şimşek, gökgürültüsü, fırtına, gündüz, gece birer korkunç bulmacaydı; evrende olup bitenler tam bir kargaşaydı. İnsan bu kargaşadan tedirgindi; bir anlam vermeye çalışıyordu çevresine, kendisine, doğaya, evrene...

Eski Yunan mitoloğisi, bu çabanın ürünüdür. Mitoloğide bir düzeni vardır dünyanın; tanrılar her şeyi yönetirler; aşkı, fırtınayı, şimşeği, gökgürültüsünü ve her şeyi insan tanrılara ve tanrıçalara bağlar...

Tek tanrılı dinlere geçinceye kadar az ile çekmemiş insan, kafasındaki kargaşanın durulması iin ille de çevresinde olup bitenlere bir anlam vermesi gerek değil mi? Daha sonra da ile bitmiyor, dinsellik hep ağır basıyor; insanoğlunu özgürce düşünmekten yoksun bırakıyor; deneysel bilime daha yüzyıllar var; karanlık sürüyor.

Düşünen insanın serüveninde “tasavvuf” tek tanrılı dinlerden önce doğuyor; ilk izlerine eski Hint’te, Yunan’da, Mısır’da rastlanıyor.

Ne demek tasavvuf? Evreni açıklayıcı bir dünya görüşü!.. Mutasavvıf, insanı-Tanrıyı-evreni bütünleştirip özelleştiren kişidir; varlığın birliği'ne inanıyor; Tanrıyı insanda arıyor, insanda Tanrıyı. Doğada her şey birbirinin yansımasıdır; sevgi, evreni kucaklayarak sıcaklığında eritir; muhabbetin özü yaratanla yaratılanın tekligindedir.

İslamda tasavvuf düşüncesi başlangıçta tepkiyle karşılandı. Şeriatçılar mutasavvıfların Kuran'a ters düştüğünü ileri sürdüler. Çok kurban verildi bu yolda; ama sonuçta tasavvuf ister istemez geçerli ve ağırlıklı bir akıma dönüştü; ayetlerde kaynakları bulundu; yalnız Alevi mezhebinde değil, Sünni kesimde ve tarikatlarda etkisini duyurdu.

Alevi ne der:

*Aynaya baktım yüzüme
Ali göründü gözüme...*

Ne demek bu? Deli saçması mı? Hayır. Şiir. Felsefe. Dünya görüşü. Aynaya bakan kişi hem kendisini görüyor hem de Ali'yi; daha başka deyişle insanı. Bir anda, bütün zamanı ve yaratanı.

Usta ressam da ne diyor:

Bir yaprakta bütün doğa...

Aynadan yansıyan anlık görüntü, zamana ve mekâna yayılıyor, Yunus Emre'nin deyişiyle:

*Evvel benem, ahir benem...
Canlara can olan benem.*

Tasavvufta Tanrı, insana tepeden inme kesin buyruklar veren bir komutan ya da padişah değildir; insanlaşmıştır. Yumuşak bir yorumun evrenselliğinde doğadaki gizemi yakalamaya çalışıyor tasavvuf; çelişkileri derinleştirmiyor, bütünleştiriyor, geceyle gündüzün tüm-lüğünde günahla sevabın harmanını yapmaya çalışıyor; hoşgörünün güzelliğine sığınıyor; biçimsel mantıktan diyalektiğe dönük bir tit-reşim seziyor tasavvufta, hümanizmanın ışınlarından bir alaca olu-şuyor.

Anadolu halkı, İslamı yorumlarken biçimselliğin içtensiz katılığını bir yana bırakmış, insanlığın özüne danışmış; pek de iyi etmiş; muhabbeti zenginleştirmiş.

Ne var ki bu sevgiyi ve hoşgörüyü yok etmek isteyenler zamanlar boyu eksik olmadılar; 21'inci yüzyıla yaklaşırken Türkiye'de devlet gücünü de arkalarına aldılar; İslam adına ortaçağ papazı gibi davranmaya başladılar.

Ne oluyor?

Surat gergin...

Ağız bıçak...

Kaş çatık...

Devletin doruğundan başlayıp tepeden inen buyurgan bağ-nazlık, saldırganlığa dönüşüyor; neredeyse elimize metreyi alıp her yurttaşın Müslümanlığını ölçeceğiz. Oysa Cumhuriyet Türkiye'sinde namaz kılmayan Müslüman, kılından kat kat fazladır; bu da bir ger-çek...

Dinsel alanda hızla saltçılığa sürükleniyoruz; bu gidişle Ana-dolu kültürünün mizahında başyapıtlar sayılan Bektaşî fıkralarını bile kimse ağzına alamayacak...

Mum ve Pervane

Sıcak bir gün...

Güney' deyim...

Gölgede kırk...

Asfalt cayır cayır yanıyor. Toprak, cehennemin lavı gibi. Arabanın lastikleri eriyecek. Güneş göz kamaştırıyor. Arabayı kullanan dostumun yakın zamanda bir yakını ölmüştü. Yokluyorum:

— Nasılsın?

Anlatıyor:

— Sevdiğini kaybedince, insanın yüreğinde kırk mum yanarmış. Sonra her geçen günde mumlardan biri sönermiş. En sonunda geriye bir mum kalırmış. O tek mum, yaşam boyu sönmezmiş, insan ölünceye dek içinde yanarmış...

Sıcakta ürperdim.

Sanki bir türbenin paslı demir kapısı açılmış, içeriden dışarıya doğru serin bir hava esmişti. Belli belirsiz bir süre geçtikten sonra:

— Kim anlattı bunu?

— Büyükler!..

İnsanın sıcakta üşümesi ya sayrılıkta olur ya duygusallığın ku-

yusunda. Benliğimi saran rüzgârla karanlıkta yanan kırk mumun alevleri titreşiyor. Dostumla şundan bundan, dereden tepeden konuşuyoruz; benim aklım başka yerde...

Bir Güney kentindeyiz.

Bembeyaz kireçle badanalanmış duvarlardan güneş yansıyor, gözlerimi kamaştırıp acıtıyor, ortalığı fırın ağzına dönüştürüyor; bu cehennemde mum alevinin lafı mı olur?

Oluyor...

Yanmayan mum, beyazdır, soğuktur, cansızdır, ölüdür. Bir kibrit çakımı, mumun içindeki gizilgücü devindirir; yanmaya başlayan mumun alevinde tinselliğın gizemi parlar, insanın gözünü alır; pervanede aşk dönencesinin çekim gücü ateşlenir.

Varacağımız yere ulaştık...

Arabadan indim...

Dostumu yüreğindeki mumlarla bıraktım. Sevdiğinin ölümünden bu yana kaç gün geçmişti? Kırk mumdan geriye ne kalmıştı?

Bilmiyordum...

Vedalaştık.

Eve girdim...

Düşündüm:

Son yıllarda, aylarda ve günlerde nice sevdiğimi birbiri ardına yitirmiştim...

Ölüm Allahın emri...

Ayrılık olmasaydı.

İnsan yaşadıkça ölüme katlanmak, ayrılığa dayanmak zorunda. “Büyükler”in söylediği doğruysa ve her bir sevdiğimizi yitirince içimizde kırk mum yanıyorsa gönlümüz yatır türbesine dönüşmez mi?

Kendi kendimle hesaplaşmak için aynadaki suretime sordum:

— Senin içinde kaç mum yanıyor?

Suretim güldü...

— Ne gülüyorsun?

— Benim matematiğim zayıf!.. Hem bunu ancak insanın kendisi hesaplayabilir.

— Nasıl?

— İnsan sevdiklerini yitire yitire yaşar; yıllar geçtikçe, yanan ve sönen mumlar birbirine karışır...

— Aptallık etme!

— Öyle ki gönlünde hangi mum kimin için yanıyor bilemezsin; mumun alevinde sevdiğinin kimliğini göremezsin, yalnız belli belirsiz bir acının dumanı titreşir...

— Sonra?

— Zaman geçtikçe acı uslanır, akıllanır, bilgeleşir; hüzne dönüşür; yara kapanmıştır; ama, inceden inceye sızlar...

— Ukalalık etme!..

Baktım ki aynadaki suretim saçmalıyor; kendi kendime bir çıkar yol aramaya çalıştım. “Büyükler”in her söylediği, biliyordum ki, binlerce yıldan beri kuşaktan kuşağa aktarılan süzülmüşlüğü balıdır.

Peki; ama “sönmeyen mum” akıl dışı değil mi? Yanan mum bitip tükenmeye hükümlüdür; yandıkça içten içe yer kendisini; dibine doğru erime sürecinde kendi kendisini yok ettiğinin bilincindedir. Mum alevinin hüznünlü titreşimi, bir tükenişin ışığını yansıtır.

masından doğmuyor mu? Eğer bir mumu yok olmaktan kurtarmak istiyorsan, üfleyip alevini söndüreceksin. Bu garip ikilem, yaşamın eytişimini en çarpıcı biçimde yansıtır.

Sönmeyen mum akıl dışı...

Ama akıl dışında başlar duygu, eski söylencelerin güzelliği de akıl dışına taşan düş gücüne dayanmalarından kaynaklanır; yanan mumun alevine gözlerini diken insan, geçmişin anılarıyla geleceğin umutlarında pervaneleşir.

Osmanlı ve Cumhuriyet

Sordu:

— Bir toplum, bir ulus, bir halk geçmişinden kopuk yaşayabilir mi?

— Anlamadım...

— Atatürk Cumhuriyeti diyorsunuz, 600 yıllık Osmanlı'yı si-
liyorsunuz, olur mu?..

— Olmaz...

Yüzüme şaşkınlıkla baktı:

— Ben seni başka türlü düşünüyorsun diye bilirdim.

— Yanlışın var...

— Nedir yanlışım?

— Osmanlı tarihine Cumhuriyet'ten sonra sahip çıkılmaya baş-
landı; 1923'ten öncesinde bu yoldaki çabalar yok denecek kadar az.
Belki de sıfıra sıfır elde var sıfır...

— Nasıl olur?..

— Bir insanın kültürüne, geçmişine, tarihine, yeraltı ve yerüs-
tü hazinelerine, kentlerine, doğasına, denizlerine, göllerine, eski sa-
natlarına, neyi var neyi yoksa tümüne sahip çıkabilmesi için bilinç-
lenmesi birinci koşuldur. Aydınlanma çağına ulaşamayan bir top-

lum, geçmişine çok uzaktır. Matbaa Osmanlı'ya 250 yıl gecikmeyele girdi. Yazı devriminin 1928'de gerçekleştiğini biliyorsun. O yıla kadar basılan kitap sayısı 25 bindir. Bu kitapların da çoğu fasa fiso, saçma sapan, eğlencelik, içeriksizdir. Osmanlı'da üniversite yoktu. Üniversitesiz toplum beyinsiz insan gibidir; ne tarihini bilir ne de geleceğini düşünebilir. Osmanlı'nın okullarda öğrencilere belleteceği doğru dürüst bir tarih kitabı da yoktu; geçmişine söylencelerle yönelirdi. Osmanlı tarihine ilişkin ciddi çalışmalar Cumhuriyet'ten sonradır. Doğaldır bu. İslam ortaçağı Anadolu'da yırtılmadan, akıl inançtan, bilim dinden bağımsızlaşmadan hiçbir toplum geçmişine gerçek anlamda sahip çıkamaz.

Düşündü:

— Ama Cumhuriyet devrimi Osmanlı'ya karşı değil mi?

— Elbette karşı; ama nasıl bir karşıtlık bu? Atatürk Batı emperyalizmine karşıydı, Batı uygarlığına değil... Bu eytişimin mantığını Osmanlı'ya dönük yaklaşımda da görebilirsin. Yalnız Osmanlı mı? Anadolu'da boy atmış bütün uygarlıklara Cumhuriyet sahip çıkıyor. Çünkü bu bilimselliğin gereğidir. Hiçbir ülke hurafelerle geçmişini değerlendiremez. Osmanlı'nın edebiyatı, mimarlığı, minyatürü, şiiri, anıtları, evleri, nakışları, musikisi; siyasada, sanatta, kültürde, bilimde nesi var nesi yoksa, ancak gerçek üniversitelerini kurmuş ve evrensel değer yargılarına oturtmuş bir toplumda değerlendirebilir. Fransa Cumhuriyeti'nde 14. Louis'ye nasıl bakılıyorsa, Türkiye Cumhuriyeti'nde Kanuni Sultan Süleyman'a eşdeğerde, eşölçütte, eşanlamda bakılır. Bu bakış siyasal değil, bilimseldir.

— Peki, biz tarihimizi sevip yüceltmeyecek miyiz?

— Leonardo "Sevgi bilgiden doğar," demiş. İçi kof sözlerle, ha-

masi nutuklarla tarihe yaklaşmak, kendi kendimizi aldatmak demektir. Cumhuriyet tarihine yaklaşırken de aynı ölçü kullanılır; uygarlık tarihinde “Anadolu Aydınlanması”nın anlamı araştırılır. Bugünkü politika kavgalarının körlüğünde tarihi ötesinden berisinden çekirtmeye kalkışmak, bir çorba tabağının derinliğinde geçmişe iskandil salmaktan başka bir şey değildir.

— Tarihe bakarken kılavuzumuz ne olacak?

— Bilim!.. Araştırma, inceleme, önyargısız yaklaşım, bilimsel sentez çabası!.. Bu, bir uygarlık sorunudur. Cumhuriyet devrimi bize bu fırsatı sağlıyor; üniversitelerimiz üniversite oldukça, fakültelerimizde Osmanlı tarihinin bütün zenginliklerine erişebiliriz. Yoksa, geçmişimizin cahili kalırız...

Cumhuriyet devrimi bizi geçmişimizden koparmıyor; geçmişimize bağıyor.

Düşünmenin Kuralları

Hiç unutmam, lise son sınıfta mantık ve felsefe dersleriyle karşılaşınca altüst olmuşum.

Meğer ben çok safmışım; çünkü o yıla varıncaya dek okul kitaplarında yazılı bilgilerin tartışılmaz doğrular olduğunu sanırdım; bütün yaşdaşlarım gibi yalnız bize öğretilenleri bellemele yetiniyordum.

Mantık kitabının daha ilk sayfalarında şaşırıp kaldım. Neymiş? Düşünmenin kuralları varmış. Haydi canım sen de!.. Yani ben düşünürken kafam kurallara göre mi işliyor? Sonra biçimsel (suri) mantık, ardından metodoloji (tatbiki mantık) başlamasın mı!.. Benliğimde bir depremi yaşıyordum; önümde yeni ufuklar açılıyordu.

Bilmiyordum ki insanlığın Miletli Thales’ten bu yana yaşadığı 2500 yıllık serüven, benliğimde yineleniyor; “nakilcilik”ten “akılcılık” a doğru bir eğitim sürecinden geçiyorum.

Gerçek lise öğretiminin de hedefi budur; 1924’te ‘Öğretim Birliği Devrimi’ salt bu amaçla yapıldı.

Ülkemizin büyük değerlerinden Prof. Macit Gökberk *Aydınlanma Felsefesi, Atatürk ve Devrimler* adlı –yeniden basılması gerekli– kitabında bir gerçeğin altını çiziyor:

“...İslam düşüncesi yakın zamanlara kadar Aristo’nun *Organon*’undaki mantık içinde dönüp durmuştur. Türkiye’de Aristo mantığından ayrılmanın ilk belirtilerini, ancak 19’uncu yüzyılın ikinci yarısında İtalyancadan çevrilmiş olan *Miftah-al-Fünun* (1860) ile Ali Sedat’ın *Mizan-ül-ukul, fi’l-mantık ve’l usul*’ünde (1865) bulabiliyoruz. Demek ki Aristo mantığı karşısında başka, yeni mantıkla doğru bilgiler türetmek yöntemini getiren Francis Bacon’ın *Novum Organum*’undan ancak 240-265 yıl sonra aynı yöntem Türkiye’ye adım atabilmiştir.”

Peki, 12 Eylül Türkiye’si’nde mantık ve felsefe derslerinin liselerde dışlanması bir rastlantı mı?

21’inci yüzyıla yaklaşırken İslam ülkeleri sersefil ortalığa serilmişti.

Kimi İslam ülkesinde gökdelenler, barajlar, otoyollar, fabrikalar yükseliyor; ama, çağımızda bunlar yalnız başına bir anlam taşımıyor. Eğer bir toplumda bilim, sanat, kültür düzeyi gerideyse, yaşama düzenine de kesinlikle ipotek koyuyor. O ülke, gökdelenleri, barajları, fabrikaları, otoyolları, rafinerileriyle geri sayılıyor.

Sayın Gökberk’in dediği gibi, “İslam düşüncesi Aristo’nun *Organon*’undaki mantık içinde dönüp durdukça” kısırdöngü kırılmayacaktır. Üçüncü Dünya’da yürürlüğe giren sosyalizmlerin de ikilemi burada odaklanıyor. Aristo mantığını aşamamış bir insanın kafası, sosyalizmi ‘suri mantık’ kapsamında algılıyor; Mao Çe Tung’un *Kırmızı Kitap*’ı artık o kimse için bir yeni Kuranıkerim gibidir; Stalin’in her tümcesi, bir ‘ayet’ ya da ‘hadis’ gibi ele alınır; eski peygamber gitmiş, yerine Marx konmuştur.

Uygarlığın Aydınlanma dönemini özümsememiş bir insanın, sosyalizmi çağdaş anlamıyla benimsemesi kolay mı?

Ne var ki liberalizm için de aynı şeyler söylenebilir; bir anlamda liberal devrim insanlığın en çarpıcı aşamalarından birini simgelemektedir; ancak Türkiye’de 1960’larda –modaya uyarak– sosyalist olmuş bir kimse, 1980’lerde –yine modaya uyarak– liberal rolüne çıkıyorsa, durup düşünmek gerek.

Sanırım ne sosyalizm bu kadar ucuzdur ne de liberalizm içi boş bir kavramdır. İlk elde Aristo mantığıyla bir kibrit çakmak kolaydır; “Sosyalizm mi? Üretim araçlarını kamulaştırırsın; tamam. Ya liberalizm? Kamu kuruluşlarını özelleştirirsin; olur biter.” Bu yaklaşımlar çocuksu ve basit düşüncelerin kalıplarını oluşturmuyor mu?

Liberal felsefenin arkasında bütün bir Batı tarihi var; Doğu’da bu eksik...

Kral Hieron'un Tacı...

Sirakuza Kralı Hieron kuyumcusundan kuşkulanıyordu.

Yeni bir tac yapması için sarayın kuyumcusuna yeterince altın külçesi vermişti. Kuyumcu uzun süre çalıştı, bir sanat yapıtı ortaya çıktı; altın tac Kral'ın gözlerini kamaştırıyordu; Hieron yeni tacını uzun uzun inceliyor, kuyumcunun ustalığına şaşıyordu; tacın biçimi, orantıları, bükümleri, işlemeleri öylesine uyumluydu ki bütün girdileri çıktıklarıyla birlikte eşsiz bir bütünlüğün görkemini taşıyordu.

Ne var ki ilk günlerde tacın görünüşüne vurulan Kral'ın zamanla içine kuşku düştü: Tacın ağırlığı kuyumcuya verilen altın külçesinin ağırlığına eşitti; ama, bu bilgi yetmiyordu:

— Ya kuyumcubaşı hile yapmışsa? Altına daha başka bir maden katmışsa?

Kuşku Kral Hieron'un benliğini kemiriyor, elinden bir şey gelmiyordu; tacın saf altından mı, yoksa bir karışımdan mı yapıldığını hiç anlayamayacaktı; eğer aklına amcasının oğlu ünlü bilge Arşimet gelmeseydi...

Hieron, Arşimet'e başvurdu.

Arşimet düşünmeye başladı: Tacın ağırlığı verilen altına eşit-

ti. Önemi yoktu bu bilginin; çünkü kuyumcu, altına sözgelimi gümüş karıştırırken aynı ağırlığı kolaylıkla bulurdu. Ne var ki bu kez de külçenin hacmi büyümüş olmalıydı. Peki, tacın hacmi nasıl ölçülecekti? Bunca işlemesi, büklümü, girdisi, çıktısıyla tacın hacmini ölçmek olanaksızdı. Arşimet'in yaşamı artık bu sorunun yanıtını aramakla geçiyordu; bir şürdeki dizeleri ve sözcükleri arayan şair gibiydi. Günlerden bir gün hamamda yıkanırken çırılçıplak dışarı uğradı:

— Buldum, buldum!..

Herkesin bildiği öyküdür bu, gerçek mi, uydurma mı, önemli değil. Newton da yerçekimi yasasını bir bahçede öğleden sonra dinlenirken ağaçlardan patır patır dökülen olgun elmaları gözlemleyerek bulmamış mıydı? Keyif verici öykülerdir bunlar.

Arşimet yasasını koydu: “Suya daldırılan cisim kendi hacmi kadar suyun ağırlığına denk bir kuvvetle alttan üste itilir. Suya daldırılan cismin ağırlığı, kendi hacmi kadar suyun ağırlığından daha çok ise bu cisim batar.” Öyleyse ne yapmalı? Çözüm belli: Kuyumcuya verilen altın külçesine eşit altının taşırdığı su ile tacın taşırdığı su eşit ağırlıktaysa, kuyumcu namusluydu; yok tacın taşırdığı su daha az ise hırsızdı.

Hepimizin bildiği öykü burada biter. Deneyimin sonucu ne olmuş? Kuyumcu hırsız mı, değil mi? Hiçbir kitap yazmaz, şimdiye dek hiçbir yerde sorunun yanıtına rastlamadım.

Kral Hieron'un kuyumcusu hırsız mıydı?

Kral'ın amacı bu sorunun yanıtını bulmaktı. Ancak taç gerçekten bir sanat yapıtıysa, değeri “altın mı, karışım mı” diye mi ölçülür? İster

altın olsun, ister bakır, ne değişir? Kimisi gerçek bir sanatçının hırsızlık yapamayacağını söyleyebilir; bu yaklaşım da doyurucu değildir. “Kral Hieron’un Tacı” öyküsünde çözümü bilim getiriyor; ama, genel bir çözüm bu, nesnel; öznel ya da özel değil...

Öykümüz özelde çözömsüz kalıyor, perde tam sırasında kapanıyor.

İnsan ilişkilerinin ruhsal dokusu Kral Hieron’un tacı gibidir; girintili, çıkıntılı, işlemeli, bükömlü, inişli, çıkışlı, sarmallı, dolambaçlı. Ölçümü de çok güçtür. Hesaplamaya ya da hesaplaşmaya kalkarsanız, işin içinden çıkamazsınız, Arşimet gibi kara kara düşünmeye koyulursunuz. Peki, bu yaşam dokusunu Kral’ın altın tacı örneğindeki gibi suya daldırsak ne olur? Bir deneyin bakalım; su, bütün girdilere, çıktılara, sarmallara, bükömlere, oyluklara, gözeneklere sızacak mıdır? Ta ile su, katı ile sıvı, iki insan ve kadın ile erkek arasında tam bir uyumun gerçekleştiği sanılabilir. Kimi zaman bu uyum tinsel ve tensel sarmallara kadar işlemiştir; ama, Arşimet Yasası’na göre bu olay yaşanırken ve denenirken taşan suyun ağırlığı ne kadar?..

İki insan arasındaki ilişkinin gerçek değeri, işte o taşan suyun ağırlığı kadardır.

Hayyam'dan Humeyni'ye...

Ömer Hayyam sevilesi bir şair.

Nasıl sevmezsin, Sabahattin Eyuboğlu'nun çevirdiği şu dört-lüğü okuyunca:

*Ferman sende, ama güzel yaşamak bizde;
Senden aygız bu sarhoş halimizde.
Sen insan kanı içersin, biz üzüm kanı;
İnsaf be sultanım, kötülük hangimizde?..*

Sekiz yüzyıl önce İran'da yaşamıştı Hayyam, ülkesinin geleceğini mi görmüştü? 20'nci yüzyılda bile Müslümanlık adına İran'da insan kanı içildi.

Ömer Hayyam kaşlarını çatmıyordu; yaşamın tadını çıkarmanın mutluluğuna dönüktü; insanlara sevecenlikle yaklaşıyordu; bilimsel çalışmaları da vardı; matematikle uğraştı; çarpıcı bir düşünürdü; “us”un yol göstericiliğine inanmıştı; şarap içerdi.

O zamanlar testide dururdu şarap:

*Bir testici gördüm, çamur içindeydi
Ayağı çarkında, elinde bir testi*

Hayyam için testi bir simgeydi; “kulpunda sevgilinin beyaz eli, bedeninde padişahın kellesi, boynunda bir yoksulun ayağı” bulunan toprak testi, geçmişi geleceğe bağlar, evrenselliği vurgulardı.

Ayetullah Humeyni’den çok ilerideydi Hayyam; birisi “üzüm kanı” içerdi, öteki “insan kanı” içmeye doyamadan gitti.

Yeryüzü tarihi; savaşlar, iç-savaşlar, devrimler, karşıdevrimlerden oluşuyor.

Yaşananların nedenlerini bilim, çağımızda aydınlatmaya çalışıyor. Nasıl oluyor da Goethe’nin ülkesinden bir Hitler çıkabiliyor? 20’nci yüzyılda Almanya’ya karanlık çöküyor. İnsan kırımını başlıyor. Nasıl oluyor da Hayyam’dan yüzlerce yıl sonra, yaşama sevincinden ve insan sevgisinden bunca yoksun bir molla, İran’ı cehenneme çevirebiliyor?

İslam töresinde bir ölünün başında cenaze namazını kıldırان imam sorar:

— Merhumu nasıl bilirsiniz?

Cemaat:

— İyi biliriz...

Sıradan bir yanıtı bu, ölü “iyi” olsa da olmasa da “hayır”la anılır.

Ne var ki Ayetullah Humeyni “sıradan” bir insan değildir; İran halkının Şah diktatörlüğüne karşı başkaldırısını daha beter bir düzene çeviren, ülkesini mezbahaya dönüştüren, karanlıkların en koyusuna sürükleyen kişidir. Peki, kara sarığı, çatık kaşları, gülmeyen yüzü, katranlaşmış bakışı, çürümüş beyniyle elli milyonluk bir ülkeyi bunca yıl nasıl çekip çevirebildi?

Pinochet, Franko, Salazar ya da benzerleriyle İslam dünyasında ortaya çıkan diktatörleri bir noktada birbirinden ayırmak gerekiyor. Batı, “reform” aşamasından geçti; “uyanış” ve “aydınlanma” dönemlerini yaşadı; 1789 da, 1917 de Batı kafasının ürünleridir. Bilim, dinden bağımsızlaştı Batı’da; akıl, yobazlığın egemenliğinden sıyrıldı, özgürleşti. Diktatörler gelip geçtiğinde geriye bıraktıkları acılar unutulup kan gölleri kuruyunca, toplum demokrasiye kavuşabiliyor.

Ortaçağa dönüşüyor.

Doğu’da İslam dünyası, ortaçağın karanlığını henüz yırtabilmiş değil.

Hristiyan ortaçağı Batı’da çoktan aşıldı; Atatürk, Doğu’da İslam ortaçağını yırtmak için Türkiye Cumhuriyeti’ni kurdu. Ülkemizde tanyeri atmış, şafağın ilk ışınları bulutlara yansımış, sabahın ilk aydınlığı göğe vurmuştur; ama karanlıktan tam anlamında sıyrıldığımızı kimse söyleyemez.

İran’ın bugünkü hali, sekiz yüzyıl önce yaşamış Hayyam’ın bir dörtlüğünde yazılı:

*Bir taş bulamazsın ki Doğu ovalarında
Küfretmesin, bana da, benim zamanıma da
Yüz adım yürü bak, bir dertli insan görürsün
Bunalmış, oturakalmış yol kenarında.*

Mahalle Karısı

Sağ eli belinde; sol kolunu dirseğinden kıvrıp yukarı kaldırmış; avucunun içi göğ'e bakıyor. Karşıdan görünüşüyle şişko bir ibrik; mahalle argosunda nam-ı diğer:

— Aptesane ibriği kılıklı karı!..

Hüseyin Rahmi'nin, Ahmet Rasim'in yazılarında "mahalle" üzerine çeşitlemeler zengindir; ne var ki zamane sosyetesindeki güller arasında açan bu "yediveren" hepsini aştı, geride bıraktı.

Eskiden ayakyolunda ibrik bulunurdu, taharetlenmek için; ama, bu beriki temizlemez, çirkeftir, taş atmak bile tehlikeli.

Fentlidir...

Nice saçlı sakallı adamları, mahallenin gün görmüşlerini, camekâna yakın durup nargile fokurdatan kahvehane ihvanını, kabul günlerinde otomatik çamaşır makineleri gibi bir o yana bir bu yana dedikodu çitileyenleri, vaktiyle umur gördüğünden kendini bir şey sanan çok bilmişleri suya götürüp susuz getirir, huzurunda susta durdurur; sakın önüne çıkmaya kalkmayasın; bayağılıkta yitireceği bir şey yoktur; şirrettir; pencereyi açıp seslendikçe:

— Huuu...

Çevredeki evlerin cümle sakini kafeslerin ardında sapır sapır titreyip kırbaç şakırtısı duymuş sirk hayvanı gibi hizaya girer.

Niçin?

— Aman bulaşmasın...

— Bulaşırsa?

— Susss... Sağım solum sobe; cümle bela benden öte... Sen bilmezsin, bu kaltağın yapmayacağı şey yoktur...

Tek ayağının üstünde kırk çamur atar, laf paralar, göz süzer, erkekle de kadınla da bıçak sırtı söyleşir, ısıracak mı, öpecek mi bilemezsin; mahalle mektebinde edepsizliğin rahle-i tedrisinden gençliğinden geçmiş, kakanozlaştıkça şıfıntılaştırmıştır; biriyle düşüp ötekiyle kalkar, berikiyle sırnaşıp kendi gibilerle koklaşır; şundan bundan aldığını ona buna pazarlar; elâlemin kıssalarından çıkardığı hisselerini halka açık şirket gibi piyasaya sürer; namussuzluğu kurnazlığının değirmeninde öğütüp namusla değiş tokuş eder; aile içinde de yaka silktirir; hısım akraba şerrine lanet deyip pısar; enişte ürker, kayınbirader susar, eltinin haddine mi düşmüş! Görümce sinmiş... Biliyorlar ki bizim “fentli” kızdığının yuvasını yapmakta birebirdir.

Peki, gücü nereden geliyor?

Edepsizliğinden mi?

Cehaletinden mi?

Hayır...

Beyinden.

Ama, kafatasının içindeki beyinden değil; kocası olacak zavallı adamdan; “bey”inden...

“Koca” kendini evlenmeden önce karıya teslim etmiş, “ram”

olmuş... Neden? Dünya âlem biliyor; koca olacak hımbılın dâr-ı dünyada “kadın” diye görüp görebileceği rahmet budur; başka “alternatifi” ne olmuştur ne olacaktır. Zaten fentli hatun müstakbel kocayı ilk gördüğünde olup olacağı şıp diye sezmişti. Kadınlara karşı aşağılık duygusunun bataklığında kulaç atmaktan soluğu kesilmiş erkekten daha iyi koca bulunur mu? “Fentli” anladı ki bu sümsüğü eline alırsa, hamur gibi yoğurur; otur otur, kalk kalk, sağa dönme, sola bakma, otuz beşe bakla derken ve herif-i naşerif kadının bir dediğini iki etmez iken üstüne üstlük mahalleye oldu muhtar...

Sen şu tüyü süngüyle yolunmuş devlet kuşuna bak!.. Akılsız kanatlı gidip kimin başına yuvasını yapıyor? O gün bu gündür mahalleli muhtarın karısını gördükçe önünde el pençe divan, aman da aman... Haspa şımarıkça şımarı; edepsizliğin doruğunda tef ve darbukayla göbek atmaktayken papatya falına baktı; önce şecaat arz eden Çin-genelere, sonra cüdamlarına sordu:

— Ben kimim?

— Sultanım!.. Mahallemizin başına konmuş talih kuşusun!.. Allahımızın bize bağışladığı nimetsin...

Tam bu sırada arabesk yönetim çağ atlayaraktan kırk yıllık mahalleyi belde yapmaz mı? Hatun bu kez tutturmuş “Bana belediye başkanlığı yakışır,” diye...

Diyormuş ki:

— Kocam olacak sümsüğün muhtar olduğu yerde, belediye başkanlığı bana az bile...

Resmi Tarih, Özel Tarih!..

‘Resmi tarih’, kimi zaman, ister istemez, bir zorunluğa dönüşür.

Mao Çe Tung, 1 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğunu açıkladı. De bakalım şimdi: Okullarda hangi tarih kitabı okutulacak? O yıl Çin 800 milyon nüfuslu. Tarihi yazmak bir sorun. Kitabı basmak bir sorun. ‘Afyon sömürgesi’ Çin uyanmış, geçmişine yeniden bakmak istiyor.

İç savaşta yenilgiye uğrayan General Çan Kay Şek de kaçıp Tayvan adasına sığınmış; bir de devlet kurmuş. Ona da bir tarih gerekiyor; hem ivedilikle...

Tayvan ile Çin arasında Formoza Boğazı var; iki yakada iki ayrı tarih okutulacak.

9 Eylül 1922’de, Yunanlı, İzmir’de denize döküldü; gemilere doluşup gitti.

De bakalım, Yunan, tarihini nasıl yazacak?

Şöyle mi:

“Yunan ordusu İngiliz emperyalizminin himayesinde 15 Mayıs 1919’da İzmir’e çıktı. Türkler, Anadolu’yu kurtarmak için örgüt-

lendiler. Ulusal Kurtuluş Savaşı üç yıl sürdü. Sonunda istilacı düşman yenilgiye uğratıldı.”

Yunanlı, çocuğuna okulda tarihi böyle mi belletir? Yoksa kendine göre mi yazar?

Öyleyse Ege’nin iki yakasında tarih aynı değildir; geçmişe ayrı bakılır.

Bir ulusal kurtuluş savaşında emperyalist düşman yenilgiye uğratılırsa, savaşın ertesinde iç hesaplaşma başlar. Düşmana karşı birleşip ortak cephe oluşturan toplumsal güçler arasında iktidar savaşımı gündeme girer. 1922’den sonra Türkiye’de bu süreç yaşandı; Kemalistler, düşmanla işbirliği yapan sarayı ve yandaşlarını altettiler. Terside olabilirdi; o zaman ne cumhuriyet devrimi gerçekleştirdi ne de saltanat ve hilafet yıkılırdı.

1923’te cumhuriyet ilan edildi.

Okulda öğrencilere belletilecek bir tarih yazmak gerekiyordu. O güne kadar İslam halifeleri ve Osmanlı sultanlarının belleteni tarih gibi geçerliydi, ama artık ulusal bir devlet kurulmuştu. Rönesans’ın, Reform’un, ‘Aydınlanma’nın, daha başka deyişle uygarlık tarihinin dersini çocuklarımıza okutmayacak mıydık?

Bizde ‘resmi tarih’ öyküsü budur.

Gerçekte aydınımız gözünü açarsa, Türkiye’de bir tarih devriminin gerçekleştiğini de anlayacaktır.

Bizim ‘resmi tarih’imizde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’dan Anadolu’ya Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak ‘resmi’ görevle geçtiği yazılıdır; gizlisi saklısı yok.

O sırada İstanbul’dan Anadolu’ya emperyalizmin vizesi olmadan

‘resmen’ kimse geçemezdi. Yalnız Mustafa Kemal mi? Herkes denetleniyordu. Albay Bekir Sami çarpıcı bir örnektir; 20 Mayıs 1919 günü İstanbul’da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa’nın elini öperken, cebinde Genelkurmay’ın emri vardı; 21 Mayıs sabahı Bandırma’ya gitmek üzere vapura bindi; İtilaf devletleri ortak polisi (İngiliz-Fransız-İtalyan) Kızkulesi açıklarında gemiyi çevirerek denetlediler.

Ülke o duruma düşmüştü ki, İngilizin ruhsatını almadan İstanbul’dan Anadolu’ya geçmek olanağı kalmamıştı. Mustafa Kemal, bu utançtan ve felaketten ülkeyi kurtarmak için yola çıkmış; meğer ne büyük bir iş yapmış!..

Yenilgiden yengiye, düşman işgalinden kurtuluşa doğru yürümenin öyküsüdür bu!..

Resmi tarih böyle yazar...

Özel tarih ne yazar?

Şimdilik dişe dokunur bir şey yazamıyor; her sabah gözlerimizi laik Türkiye Cumhuriyeti’nde açıyoruz; eğer bu rüya değilse, ‘resmi tarih’ doğru demektir.

Berkes'in Ölümü

Tahta çitle çevrili bahçe içinde iki katlı bir ev. Zile basıyorum. Ses yok. Bir süre bekledim. Umudum söndü. Sonra bir kâğıda iki satır karalayıp posta kutusuna attım:

“Niyazi Bey, geldim, sizleri bulamadım, havaalanına dönüyorum, sevgi, saygı...”

Tarih: 8 Ekim 1964

Yer: Montreal.

Havaalanına döndüm. Vaşington uçağı birkaç saat sonra kalkacaktı. Bekliyorum. Oyalanıyorum. Bir de baktım, soluk soluğa Niyazi Berkes karşımda.

Kucaklaştık.

— İlhan, posta kutusunda mektup bulunca çok şaşırdım. Sanki Aksaray'dan Şişli'ye çıkıp da aradığın dostunu bulamamışsın gibi yazmışsın. İnsan geleceği günü haber vermez mi yahu? Koskoca okyanusu aşp geliyorsun.

Amerika'ya çağrılıydım, son anda içimde bir rüzgâr esti. Berkes de öteden beri beni bekliyordu; gününü bildirmeden uğramayı düşünmüştüm; eninde sonunda bir uçak aktarması değil mi?

Eve döndük.

Geceleyin, yanan şömine karşısında o anlatıyordu, ben dinliyordum. Niyazi Bey yurtdışında yaşıyordu; Türkiye'nin geleceğini sanırım hepimizden daha doğru görüyordu; ama ben Berkes'in anlattıklarını yarım kulakla mı dinliyordum?

Niyazi Berkes'le 1960'ların başından beri aralıklarla görüştük. Bizim kuşağın bilmediği çok şeyi bilecek kadar yaşamış, bir o kadar mürekkep yalamıştı; bilim adamıydı, ama olayların içindeydi.

1908'de Kıbrıs'ta doğdu Niyazi; bir de ikizi var; adı Enver. Hürriyet kahramanları Niyazi ve Enver, o yıl doğan çoğu bebeğe ad olmuşlardı.

Niyazi, İstanbul Erkek Lisesi'ni, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra Ankara Halkevi Kütüphanesi Müdürü olmuştu. Edebiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandı. Sonra ver elini Amerika. 1939'a dek Şikago Üniversitesi'ndeydi. Dönüşte Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçenti oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de azgınlaşan gericilik dalgaları Berkes'i üniversite dışına sürdü. 12 Eylül'deki 1402'liklerin yazgısını o günlerde yaşadı Niyazi Berkes. Kanada'da McGill Üniversitesi'nin çağrısıyla yurtdışına gitti.

Gidiş o gidiş...

Yaklaşık kırk yıla yakın bir süre yurtdışında yaşadı ve çalıştı Berkes...

Peki, tutucu iktidarların hışmına neden uğramıştı? Komünist miydi? Hayır. Bir suç mu işlemişti? Hayır. Sosyalist miydi? Sanmıyorum. Gerçek bir Atatürk milliyetçisiydi; bağımsız bir bilim adamıydı; bu yüzden cezalandırıldı Berkes. "Darülfünun"daki ilk yıllarını şöyle anlatır:

“Bir yıl okuyup bütün imtihanlarını geçirdiğim Hukuk Fakültesi’ni bırakarak büyük umutla girdiğim Felsefe Bölümü de (...) bir Batı ilkokulu gibiydi. Hukuk, ekonomi, tarih, sosyoloji, felsefe derslerini beş yıla yakın bir süre izlediğim için iyi bilirim: Hocalarımızın bize yarım yamalak aktardıkları, Bergson’dan Emile Boutroux’a, bir dizi Avrupalı hocadan belledikleri idi. (...) Çoğu Avrupa, hatta yalnız Fransa için düşünülmüştü öğrendiklerinin... O yıllarda dünyaya egemen olmuş Batı dünyasının dışındaki başka bir dünyanın sorunlarına da yanıt veren düşünceler geliştirmek akıllarının kenarından bile geçmiyordu.” (*Atatürk ve Devrimler*, s.19.)

Üniversite görüntüsü altında medrese, profesör cübbesi altında hafız olanların dünyasında yeri yoktu Berkes’in...

Bilim dünyamızda Berkes’in yeri nedir? Soruya ayrıntılı bir araştırmayla yanıt vermek gerekir.

Ancak daha çarpıcı bir gerçek var:

Berkes gibi insanlar bağımsız düşündükleri için üniversiteden ve Türkiye’den uzaklaştırılmışlardır. Bugün vardığımız yer neresidir? Liselerde felsefe, mantık ve sosyoloji dersleri defterden silinmiştir; üniversitelerde felsefe ve sosyoloji yok edilmiştir.

Üniversitenin medreseleştiği bir süreç yaşanıyor.

Berkes’in ölümündeki acının özü budur.

Gel ve Git!..

İçinde yaşadığımız dağdağalı günleri, geniş zamanın ufkuna yerleştirebilmek için küçük bir denemeye girişelim. Tarihin takviminde 1789'a ulaşınca kadar geriye saymak eğlenceli bir iş olmaz mı? Diyelim ki 18'inci yüzyılın sonundayız.

19'uncu yüzyıla 11 kala...

Fransa'da devrim patladı.

1798 İnsan Hakları Bildirisi, Avrupa'nın gönderine çekildi. Güçlenen burjuva sınıfı, köylü ve kentli halkı ardına takmış sürüklüyor. Devrim, kralı yıkacak, siyasal iktidarı soyluların elinden alacaktır, Fransa'da ilk cumhuriyet kurulduğunda takvim neyi gösteriyor? 1792 değil mi?

19'uncu yüzyıla 8 var...

Ancak o günlerde birisi çıkıp da 22 yıl sonra krallığın yeniden kurulacağını söylese...

Kim inanırdı?

Tam 10 yıl Fransa çalkalandı. Kan, ter, terör, korku, kargaşa, geyotin. 1789'dan 99'a gelindiğinde, halk, güven ve düzen arıyordu. Napolyon'un hükümet darbesi için tam sırasıdır; 19'uncu yüzyıla generalin yönetiminde girer Fransa...

Ne büyük düş kırıklığı!..

Ancak kimse aldanmasın; çanlar, devrim için değil, tüm Avrupa'da köhnemiş düzenler için çalıyor; tehlikeyi sezen krallar, birleşip 'Kutsal Bağlaşma'yı kuruyorlar; ama Napolyon, Avrupa'yı hal-laç pamuğu gibi atıyor; askerler, işgal ettikleri ülkelerin topraklarına devrimci fikirlerin tohumlarını saçıyorlar. Sonunda Napolyon yenilgiye uğruyor; Fransa'da krallık yeniden ülkenin başına oturtuluyor.

Yıl 1814..

Aman Tanrım!.. Dönüp dolaşıp başladığımız yere mi geldik?

Devrim, görünüşte yenilgiden yenilgiye sürükleniyor; 1830'da başarısız bir deneme yapılacaktır; 1848'de bir düş kırıklığı daha yaşanacaktır; 1871'de 'Paris Komünü' büyük bir acıyla tarihe yazılıyor. 19'uncu yüzyıl boyunca 'devrim ve karşıdevrim' çatışması sürer gider; ama artık devrimciliğe sosyalizm boyutu da eklenmiştir; yenilgilerle umutlar harmanlanıyor; her yenilgide dökülen kan, başarının memesine süt oluyor. Çünkü devrim köksüz değildir; tarihsel bağlaşıklar var; Rönesans, Reform ve Aydınlanma! Uygarlık tarihinin ürünüdür devrim, ayaklarını insanlığın geçmişine dayamış, gözle-rini geleceğin ufuklarına çevirmiştir.

Fransa, devrimin anayurdu, 19'uncu yüzyılı 'cumhuriyet, imparatorluk, krallık' arasında gelgitlerle yaşarken, aydınlanma toplum katmanlarında pekişiyor.

20'nci yüzyıla girilirken 1789, yalnız Fransa'da değil, bütün dünyada bayraklaşıyor.

Ya sonrası?

20'nci yüzyıl...

Devrim çağı...

1917, sosyalizmin 1789'udur.

O andan başlayarak insanlıkta geriye dönüşü olmayan bir yolculuk başlar; Çar Nikola'ya yazık olur; ihtilalciler birbirlerini yerler; daha sonra Stalin orduları, Napolyon'un askerleri gibi Avrupa'yı altüst edecektir; işgal altında komünizm deneyimi demir perdeyi üretir; zulümle başkaldırı sarmallaşır, ayırt edilemez karmaşaya dönüşür; kapitalist demokrasiyle sosyalist dikta hesaplaşır.

1989'da Sovyetler havlu atarlar.

Aman Tanrım!.. Dönüp dolaşıp başladığımız yere mi geldik?

Hayır...

Sosyalist fikirler bütün dünyaya serpilmiş, insanlığı baştan sona tohumlamıştır.

Geldik günümüze...

21'inci yüzyıla yaklaşıyoruz.

Artık ne Fransa'da gerçekleştiği gibi bir 1789 başka ülkede yaşanabilir ne de 1917'nin şeması, Rusya'da tarihe geçtiği gibi başka ülkede uygulanabilir; ama insanlığın bugün yeryüzünde süregelen adaletsiz düzene layık olduğunu ileri sürmek de insan aklına yakışmıyor. Egemenlerin mazlumlara silah atarak azgelişmişleri birbirine kırdırması, yoksulların yeraltı kaynaklarına el koyarak dünyayı sömürmesi, çağdaş uygarlığın düzeni sayılabilir mi?

21'inci yüzyıla 9 kala, tarihsel gelgitlerin 'gel' değil, 'git' dönemini yaşıyoruz.

Atalarımız "Sel gider, kum kalır," demişler. Tarihin bundan daha güzel tanımını duydunuz mu?

Maganda ile Yupi

Cemal Nadir’li, Ramiz’li 1940’ların karikatür dergilerinden eksik olmayan bir tip vardı:

Bobstil...

Saçlar top ense. Bıyıklar Clark Gable. İp kravat. Dik yaka. Ceket dize kadar. Pantolon paçası daracık. Ayakkabı tabanı kauçuk. Ağızda pipo.

O yıllarda siyasal iktidarı eleştirmek kimsenin haddine düşmediğinden bobstile veryansın edilirdi! İşe yaramaz, asalak, Hollywood jönlerinin yerli karikatürü, vesaire...

Osmanlı yasaları Tanzimat’tan sonra piyasaya çıkan “monbey”e az mı yergi döşendiler!..

Toplumsal yaşam her dönemde insan türleri türetir.

Bugünlerde moda ne?

Maganda mı?

Yupi mi?

Maganda, gecekondlu cangıllarından türeyen yandım Allah bir insan türü...

Köşe dönücü...

Yırtıcı...

Maço...

Liberal ekonominin serbest piyasa tezgâhında “ben seni yedim, sen beni yedin” kavgası, konu kesiminde zehir zemberek bir felsefe üretiyor...

Hanım evladı oldun mu ayak altında ezilirsin. Kendine gel oğlum!.. İstesen de istemesen de, hayat seni bilek taşına vurulmuş bıçak gibi keskinleştirecek..

Gözler fıldır fıldır...

Her an tetiktesin...

Ola ki şu ağacın arkasından bir canavar fırlayıp seni yiyebilir ya da şu çalılığın ardına sinmiş av elinden kaçabilir. Uyanık olacaksın, dünyalığını bulacaksın; bir an kendinden geçtin mi, şıp, belediye zabıtası tependedir; evin varsa, tapusu yoktur; ticaret yapıyorsan Oda’ya yazılı değilsin; askerlik? Olmadan olur mu!.. Polis? Karakolda çok ayna seyrettin. Kadın? Kariyi eve kapattın mı, namusunu sigortalayıp kapının dışında kalan bütün kadınlara maçoşluk taslayabilirsin...

Zayıfı ayaklarının altına alıp çiğneyeceksin, bükemediğin eli şapır şupur öpeceksin:

— Abem benim!..

Acılı Adana, lahmacun, rakı!.. Göbekli marul ve dansöz, kıyaklı arabesk!.. Okuman yazman kıt olsa da hayat üniversitesinden mezunsun ki bu da sana yeter!..

Aslanım benim!..

Yupi!..

Zengin aileden...

Amerikanofil...

Ülkemizdeki arabesk liboşizmin cangılında, bindiği filin üstünde kaplan avına çıkmıştır Yupi, elinde bilgisayarıyla yurdunda yaşarken Hindistan'daki sömürgeciden farksız...

Çizgili Frenk gömleğinin üstüne bleyzerini giyip kışına da blucinini çekti mi, şıklaştım diye mutludur. Lüks Frenk dergilerinin pahalı reklamlarıdır yaşam kılavuzu. Giyimi kuşamı alafranga; çorabından kravatına seçkin marka...

Tümü "sinye"!..

Piyasa, borsa, banka, yaşam felsefesinin topografyasını belirleyen enlem ve boylamlar...

Gözleri, zorunlu açıkgözlüğünü gizleyecek kadar terbiyelidir; en seçkin okullardan diplomalıdır; piyasa araştırması yapmadan ve pazarlaması olmadan tek adım atmaz, ne dostlukta, ne aşkta...

Ne de insanlıkta...

Kondu'dan türeyen maganda...

Apartman çocuğu yupi...

Günümüzün iki tipi...

Maganda, yupinin arabeski...

Yupi, magandanın seçkini...

İkisi de köşe dönücü...

İkisinin tek Allahı var:

Para!..

Bir Simyager Öldü

“İlm-i simya” bir tür kimyadır; “deneysel metafizik” diye de anılabilir; kabaca tanımlanırsa, demiri, bakırı ya da bir başka maddeyi altına dönüştürmeyi amaçlar; ama, bu yüzeysel yaklaşım, çağlar boyu laboratuvarında ter dökmüş simyacıya haksızlıktır. Simyacı, yalnız sıradan madeni daha değerli bir öze kavuşturmak için çalışmakla kalmadı; insanı yüceltip Tanrı’nın içeriğine kavuşturmak için de çaba harcadı.

Düşsel gibi görünse de kişiyi çeken ve akıl çelen bir yanı var simyanın...

Ahmed Arif bir simyacı mıydı?

Sıradan sözcükler, Ahmed Arif’in zihinsel laboratuvarında nasıl şiirleşiyordu? Halkın tarlada, damda, kahvede, meyhanede çoğunlukla hiç düşünmeden, değerlerini tartmadan, su içercesine rahatlıkla kullandığı sözcüklerin bir omurgada eklenilerek şiirleşmesi ilm-i simyaya özgüdür:

*Akşam erken iner mapusaneye
İner yedi kol demiri,
Yedi kapıya,
Birden, ağlamaklı olur bahçe.*

Karşıda, duvar dibinde,
Üç dal gece sefası,
Üç kök hercai menekşe...

Homeros'u ne zaman okusam, soluğum kesilir, ürperirim; binlerce yıl öteden çağları aşarak gelen sözcüklerdeki yüklemelerin ağırlığı altında ezilirim; bir kez, bir kez daha okurum; sonra kendi kendime sorarım: Homeros'un dünyası nasıldı?

Yuvarlak değil, düzdü. Barut icat edilmemişti. Otomobil, uçak, bilgisayar yoktu. Çok tanrı vardı, tanrıdan çok da köle. Homeros bugünkü ölçütle bir ilkokul çocuğundan daha az bilgiliydi; anlattığı da neydi:

Çanakkale'de Troya savaşı.

Kaç bin yıl geçti aradan? Troya'daki yaşam, arkeoloji oldu; Homeros yaşıyor.

Ahmed Arif, Homeros'un soyağacında damarlarına şiirin öz-suyu yürümüş bir daldır; o da Anadolu'da yaşanan bir savaşın destanını yazmıştır. Tüm yaşamında tek kitapla edebiyat dünyamıza çeki taşı gibi oturmuştur. *Hasretinden Prangalar Eskittim* yirmi altı baskı yaptı. Bir şiir kitabında bu olgu, büyük anlam taşıyor. Evet, bir kitabın satış sayısı ne şiirde ne de başka dallarda tek başına bir ölçüt sayılabilir, ama Ahmed Arif şiirinin yalazını Anadolu halkının duyumsaması, bir rastlantı değil; gerçekçi bir gösterge...

Toplumcu bir şair Ahmed Arif; bu kimliğini yerli yerine koymak gerekiyor; bir savaşımın eriydi; o savaşımın başarısıyla toplumculuk insanın benliğine ve yaşadığımız düzene sinse de Ahmed Arif'in şiiri sürecektir...

Troya savaşı çoktan bitti...

Homeros yaşıyor.

Ahmed Arif'i 1950'lerin yarısında tanıdım; eşi menendi bulunmaz bir insandı; şimdi anılarım birbirine dolanarak belleğimde yumaklaşıyor; ancak hepsi bir kenara...

Kimi dostla çok görüşemezsin, yıllar geçer özlem sarmallaşır, yüreğine dolanır. Görüşmesen de dostun varlığını duyumsarsın, arada sırada aklına fikrine düşer, gönlüne oturur. O zaman dersin ki: Aynı evrende soluk alıp veriyoruz, sıcaklığı “dört yön, on altı rüzgâr / ve yedi iklim beş kıta”ya yayılıyor. Dostla çok buluşmana konuşmana gerek yok. Ağaçlardan süzülen oksijeni, ozon deliğinden sızan zehirli ışınları paylaşıyorsun. O insanın varlığı, senin için mutluluktur; bir ülkede birlikte yaşamak, ortak dille konuşmak, aynı havayı solumakla onur duyuyorsun; o dostun ruh zenginliği, seni yoksulluktan koruyor.

Ahmed Arif'in varlığı benim için böyle bir anlam taşıyordu.

Öldüğünü duyunca bir süre ne yapacağımı bilemedim, pen-cereden ağaçları seyrettim, göğe baktım. Her şey yerli yerinde duruyordu. Ve bir şey değişmişti. *Hasretinden Prangalar Eskittim*'in çeşitli baskılarını açtım; ilk sayfalara savruk el yazısıyla yazılmış sevgi sözcüklerini okudum; sonra şiirinde iki dizenin altını çizdim:

*Yokluğun cehennemın öbür adıdır
Üşüyorum, kapama gözlerini...*

Marjinal Bir Yazı

Uçsuz sigarasından bir soluk çekti. Uzun saçlarını savurdu. Önce yengeçleşti gözleri, sonra yılanlaştı. Ne demişler: Kaşla göz, gerisi söz. Kimi göz delimtıraktır, bakamazsın, kaçırırsın gözlerini. Kimi göz dışa bakar; kimi göz içine bakar. Bununkiler ruhun aynası. Buğulu. Hohlayıp silmek gerek. Yoksa lens mi var? Daha yeni tanıştık. Sessizlik. O konuşmuyor. Ben de susuyorum. Bir süre sonra dili çözüldü:

- Sen, dedi, bana Fransız geliyorsun...
- Anlayamadım...
- Yabancıydın...
- Bilmem...
- Maganda mısın, zonta mısın?
- Ne demek o?
- Güldü.

Müzik, havalı klakson gibi kulak tırmalıyor. Işıklar sönük. İkinci Dünya Savaşı karartması gece kulüplerinde hâlâ sürüyor. Loşlukta iki kişinin arasındaki boşluk büyüyor. Sanki çok uzakta kendi kendine konuşuyor gibi mırıldandı:

- Aptal!

Eskiden çizgili okul defterleri vardı. Her sayfanın sol kenarında yukarıdan aşağıya kırmızı renkte ince bir çizgi bulunurdu. Kırmızı dikey çizgiye yatay çekilen mavi çizgiler, sayfanın sağını kaplardı. Kırtasiyeciyeye gittiğimizde sorardık:

— Marjlı defter var mı?

Aradan zaman geçti; toplum gecekondulaştı; lumpenleşti. Bu arada kıyıya itilenlere, kenara çekilenlere, horlanıp dışlananlara marjinal demeye başladık. Kim onlar? Travestiler, aykırılar, enkocular, fortçular, fırtçılar, hapçılar, o biçimler, mafioziler, tersolar, cimcirikler, çağanozlar, babuklar, bangobozlar, munkabızlar, tüneler, akortsuzlar, garipler ve şapçıların tümü kocaman bir marjinal ordusu oluşturuyorlar; toplumun değişim ivmesi öylesine baş döndürücü ki, sürekli tip üretiyor. Ortaya bir de maganda ile zonta çıktı. Kendi kendime düşündüm:

— Eyvah, dedim, yaşamın ivmesi arttı, geri kaldım, yoksa marjinalleşiyor muyum?

Geride kalmak, kıyıda kalmak, kenara itilmek demektir; oysa biz daha ölmedik. Tüketim toplumunun dalgalarında boğulacak adam mıyız? Çevre sana uymuyorsa sen çevreye uy.

Sertleştin birden:

— Bak dedim, dünya büyük, evren sonsuz. Her şeyi bilmek olanaksız değil mi? Senin, benim kim olduğumu saptaman gerekir; ben kendimi ne bileyim?

Güldü:

— Bana bir kıyak yapsana!

Şıp diye anladım ya da anlar gibi davrandım, garsonu çağırdım. Bilmem ki, bir şeyler ısmarlayarak kıyak çekmiş mi oluyordum? Ama

girişimim tuttu, içkiler geldi; birer yudum içildi, konyak kokusu yayıldı, karanlığı ısıttı, sordum:

— Ne iş yaparsın?

— Yolculuktayım...

— Nasıl?

— Kendi içimde uzun bir yolculuğa çıktım.

— Yaa?

— Son arkadaşım bana iyi gelmedi, ayrıldım, yine çift yaşıyorum; ama kendi kendimle...

Hay Allah! Ben bu konuşmayı bir yerde duydum, işittim, sonra unuttum mu? Yoksa bir moda mı? O, kadehi dudaklarına gezdirerek bir şeyler anlatıyor:

— Kendimle barışık değilim...

— Ne olur, anlat biraz...

— Bak, arkadaşım ile bir yere vardık. Ben ‘artık bitti’ dedim. Ayrıldık. Kendime döndüm; dedim ki bundan sonra kendi hayatımı yaşayacağım! Kararlıydım. ‘İçimdeki yolculuğa’ o zaman başladım. Çok değiştim. İnsanın kendi içinde yolculuk yapması kolay değil; ama, bana iyi geldi. Üç aydan beri kendi kendimleyim. Yine de çift yaşıyorum. Kendi kendimle barışık değilim. Kendimle barışmaya çalışıyorum. Dışarıya açılan pencerelerimi kapattım; perdelerimi çektim. İstediğim zaman açarım. Benim elimde her şey; yaşayarak anladım ki bizim bütün erkekler maganda, zonta, maço...

Açıldı... Gözlerine baktım, buğusu gitmiş, parlamış, konuşuyor, anlatıyor, susmaya da niyeti yok. Ben de onun gibi yaptım; “Pencere”yi kapattım; yazıya son noktayı koydum. Bilmem ki iyi mi yaptım, yoksa kötü mü?

Lumpen...

Şevket Süreyya Aydemir'in ilginç bir kişiliği vardı; sanırım de-
ğeri ilerde daha çok anlaşılacaktır; yazarlığı 60 yaşından sonra hızlandı,
ölünceye kadar doludizgin sürdü; yazdığı her kitap geniş yankılar
yarattı, birer kaynak değeri kazandı.

Aydemir, Rusya'yı ilk kez 'Bolşevik İhtilali'nde görmüştü;
1960'larda ikinci kez *Enver Paşa* adlı kitabına belge toplamak için-
Sovyetler'e gitti. Dönüşünü merakla bekliyordum. İlk gördüğüm-
de izlenimlerini sordum. Hiç unutamadığım bir yanıt verdi:

— Rusya'da mujik kalmamış...

Çarpıldım.

Çünkü ben daha önce Sovyetler'e gitmiş, epey dolaşmıştım; ama,
“dün”ü bilmediğim için “bugün”ü Şevket Süreyya gibi değerlen-
diremezdim. “Mujik” Rus köylüsüydü, yarı köle, yarı insan, zavallı.
Toplumu çamur rengi bataklığa dönüştüren mujik, ancak devrimle
Sovyet yurttaşı kimliğini kazanabilmiş. Şevket Süreyya konuşur-
ken mujik, Rus romanlarının sayfaları arasından çıkıyor, paçavra-
larıyla sohbetimize katılıyor, kirli sakalına salyaları bulaşırken istavroz
çıkartıyordu.

Çağdaşlaşmanın ne kadar güç bir iş olduğunu o anda çok derinden duyumsadığımı anımsıyorum.

1920'ler Türkiye'si, yüzde 90'ı köylü 12 milyonluk bir toplumdur. Cumhuriyetin tepeden inme gelişi doğal sayılmalı... Altı yüzyıllık padişahlık yıkılacak, laiklik devlet düzeni olacak, çağdaşlaşma ister istemez yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilecekti...

Yalnız bize özgü bir süreç değil bu; çoğu sanayileşmemiş ülkenin yazgısı böyle saptanmıştır.

1990'lar Türkiye'si'nde köylülük yarı yarıyadır, belki yarıdan da çoktur; ama bu konuda kesin bir yargıya varamayız; çünkü şehirlerin varoşlarında yaşayan 'yarı kentli-yarı köylü' yurttaşın kimliği ikirciklidir.

Bir 'lumpen'dir o...

'Kondu'ludur...

Bugün devlet, lunaparklarda meraklılara gösterilen yarı balık yarı insan yapay yaratıklara şaşkın şaşkın bakar gibi kondu'luyu seyrediyor. Oysa belediyelerin insafına terk edilmiş görünen kondu kesimi, kentte yaşayan nüfusun en azından yarısını oluşturuyor, ağırlığını toplum yönetimine koyuyor, siyasal yaşamı yönlendiriyor, particilik alanında etkinleşiyor.

Çok partili rejim sürecinde köylü nüfusu kentlileşemedi, kondu laştı...

Lumpenleşti...

Lumpenleşmek ne demek?

Güvenli bir işi yoktur lumpenin. Ekmeği aslanın ağzındadır, çoğu gereksinimini gayri meşru yoldan sağlar; çoğu zaman elektriği, suyu

kaçaktır, tapusu yoktur, sokağı belirsizdir, karakolda kuşkululu kişidir, devletle arası bozuktur, resmi makamlara karşı işkillidir, mafyalaşmaya eğilimlidir, köşeyi dönme yollarını gözler, ikinci sınıf yurttaş sayıldığını bilir, arabeskin acısına sarar, yaşamın katılığında pişip umutsuzluğun duygusallığında yumuşar...

Lumpen nüfus, toplumda en hızla büyüyen kesimdir. Yanılgıyla kentleşme deniyor bu gelişmeye; ama, içeriğinde ilginç bir başka boyutu da gizliyor...

Çok partili rejimimiz insan haklarına dayalı katılımcı demokrasiye dönüştükçe lumpenin sesi daha çok duyulacak... Toplumsal yapının alt katmanlarının rengi yukarıya doğru yansıyacak... Köylülükten lumpenliğe, lumpenlikten kentliliğe doğru yaşanan sürecin koşullarını sihirli değnekle değiştirmeye olanak yok. Sosyal demokrasinin hesabını yapanlar bu gerçeği göz ardı etmesinler!..

Kitleyi oluşturan bireydir. Halk; içine köylüyü, kasabalıyı, kentliyi alan bir kavramdı; buna 'kondu'yu da eklemeli. İşçi, memur, esnafın yanı sıra bir de 'lumpen'i sosyal sözlüğe katmalı...

Don...

Eskiden herkes ısmarlama giyinirdi.

Önce çarşıya çık, dükkân dükkân gez, kumaş arayıp bul, sonra terziye götür...

Prova üstüne prova...

Yitirilen zaman bir yana, can sıkıntısı cabası. Kesim dikim sonucunda ortaya ne çıkacağı da belli olmazdı. Terzilerin çoğu alaylı. Adamcağız, dükkânı ekmek parası için açmış, elinden ne gelirse yapıyor; ama ceket bele oturmuyor, omuzlar kasıyor, pantolonun kızı torba gibi sarkıyor, ağı sıkıyor.

Neyse, hazır giyim yaygınlaşınca, herkes bir oh çekti; bilimsel üretim devreye girdi; konfeksiyonda büyük atılım yaptık, yalnız dış giyimde değil, iç giyimde de ilerledik.

İç giyim ne?

Ayıptır söylemesi; don, atlet, sutyen, kombinezon, külot, slip gibi iç çamaşırı.

Geçenlerde bir haftalık dergide okudum, Türkiye’de ‘çamaşır kralı’ diye anılan genç bir işadamı, yalnız kadın içgiyimi üretiyor, erkek için bu zahmete girmiyormuş...

Gazeteci soruyor:

— Neden?

İşadamı diyor ki:

“Ben üç gün aynı donu giyen erkeklerin toplumunda bu işe girmem...”

Hoşuma gitti...

Çünkü bir dünya görüşünü belirliyor; kesin ve saydam bir yaklaşıma saptıyor. Şimdiye dek ben Türkiye’de erkeklerin kaç günde bir don değiştirdiklerini hiç düşünmemiştim; içgiyim kralının sözleri üzerine düşünmeye başladım; utanmasam, yakın çevremde bir soruşturma yapacağım:

— Bir donu kaç gün giyersin?..

Çevremdekiler, gazeteci, yazar, şair, romancı, sanatçı kişiler, açık görüşlü insanlar; ama yine de kızabilirler:

— Sana ne ulan!..

Oysa çağdaşlık bir donu kaç gün giydiğine bağlı; her gün don değiştireceksin.

Amerika’da bir ara üstünde haftanın günleri yazılı donlar –külot, slip– piyasaya çıkarılmıştı; takvimde ‘pazartesi’ yazıyorsa; giydiğin donun üstünde de ‘pazartesi’ yazacak.

Yoksa çağdışı sayılırsın.

Erkek, kadınla işi pişirdi, yatağa girecekler; günlerden mübarek cuma ise ikisinin de donunda cuma yazacak; çarşambaysa ikisinin de donunda çarşamba yazacak; erkeğinde çarşamba, kadının donunda perşembe yazıyorsa, eyvah!.. Çünkü perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.

Üç günde bir don değiştiren erkeklerin çoğunluğu oluşturdukları bir ülkede kara bıyıklılara yönelik içgiyim üretmeye kalkışan işadamlarının alnını karışlarım.

Önce bir pazar araştırması yapmak gerekir; bu alanda da çok ilerledik; uzmanlarımız var; hepsi de dışarıda öğretim görmüşler; canavar gibi çocuklar; toplumun eğilimlerini saptıyorlar; yapılan yoklamalar sonucunda pazara göre üretim yapılıyor.

Peki, üç günde bir don değiştiren erkeklerin toplumunda ‘demokrasi’ ve ‘özgürlük’ işleri nasıl? ‘Hukuk devleti’nin pazarlaması için piyasa elverişli mi? Hukukun üstünlüğünü satmaya kalkışsak kaç kişi alır?

Hoşgörüyü konuya yaklaşmakta yarar var; asgari ücretle çalışıp her gün don değiştirmek çok güçtür.

Adamın tek donu var, (çağdışı herif) haftada bir yıkayıp aynı donu giyiyor; ama ıslak donu kışına çekecek değil ya, kuruyunca ya kadar donsuz dolaşıyor.

Herif ayağında donu yokken demokrasi istiyor, özgürlük diyor; oysa her gün don değiştiren, zengin, üniversite çıkışlı, dünya görmüş kişi, 1990’ların Türkiye’si’nde hukuk devletinin gereğini savunacak yerde piyasaya göre laf üretiyor.

Çelişkili bir durum değil mi?

Bu millet zaten adam olmaz!..

Sandalda İki Kişi...

Müştak Erenus telefon etti. 10 Kasım günü saat 9'u çeyrek geçiyor. Şair dost, Gümüşsuyu'nda bir katta oturur, penceresi Boğaz'a bakar.

— İlhan, saat dokuzu beş geçse sirenler çalıyordu. Pencereden Boğaz'a baktım ki ne göreyim! Denizin orta yerindeki bir sandalda balıkçı kılıklı iki kişi kalkıp ayağa dikilmişler, saygı duruşundalar.

Telefonu kapattıktan sonra düşünmeye başladım: O iki adam kimdi? Balığa mı çıkmışlardı? Denizde dalga var mıydı? Hava sisli miydi? Ressam olsam olayın resmini yapar mıydım? Sandal kırmızı mıydı?

Çocukluğumdan beri belleğime yerleşen *Angelus*'u anımsadım. Millet'nin bu ünlü tablosu, Louvre Müzesi'ndedir. Gün batarken tarlada dua eden bir kadınla bir erkek. İkisi de ayakta. Kadın ellerini göğsünde kavuşturmuş, adam şapkasını çıkarmış. Bir el arabası, bir yemek sepeti. Toprağa saplanmış bir yaba. Sade bir konu. Bu tablo, ressamından ünlüdür. Kitaplara, kartpostallara geçmiştir. Çoğu kişi resmi bilir, ressamını bilmez.

Düşündüm ki bir 10 Kasım günü sabahı, 9'u 5 geçe, sirenler çalarken Boğaz'ın orta yerindeki sandalda Gazi için ayağa kalkan iki kişi resme iyi gider.

Peki, bu nasıl oluyor? Ölümünden bu yana yarım yüzyılı aşkın bir zaman geçtikten sonra bile Atatürk bizim hayatımızda neden bu kadar etkili?

Kimisi diyebilir ki:

Devlet zoru var...

Oysa Gazi devleti kurduktan 15 yıl sonra ölmüş. On beş yıl nedir ki! Aradan yarım yüzyıl geçmiş. Çok partili rejim iyi kötü kırk yıldır sürüyor. Karşıdevrimci sayılan güçler çok uzun süre iktidarda kaldılar; ama, Atatürk'ü toplum yaşamından silip atamadılar.

Kırk yıldan beri dil devrimine karşı değil mi bu devlet? Tüm 'resmi' baskılara karşın dilde yenileşme neden sürüyor? Yurttaş niçin 'tekevvün etti' yerine 'oluştı' diyor? Polis zoru mu var? 'Müstemleke' diyen yok, herkes 'sömürge'yi kullanıyor. Atatürk'ün ölümünden yarım yüzyıl sonra 'kompütür' karşılığı 'bilgisayar' ı kim uydurdu? 'Uydurmacılık' sürüyor. Üniversitelerde okutulan 'göstergebilim' de 'uydurma' değil mi? Dil devrimi, Atatürk'ün ölümünden sonra şair, düşünür ve yazarın devlet baskısına direnen yaratıcılığıyla sürdürüldü.

Laiklik de öyle değil mi?

Gazi'yi seven, Atatürk'ün ilkelerini savunanlar yarım yüzyıl sonra bile neden bu kadar etkin ve etkili?

John Berger'in *Picasso'nun Başarısı ve Başarısızlığı* adlı kitabında okudum; İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Picasso, Fransa'nın

güneyinde bir ev satın almış ve buna karşılık bir tablosunu vermiş. Yazar diyor ki: “Picasso sahip olmak istediği her şeyi o şeyin resmini çizerek elde edebilir. Burada gerçek biraz Midas’ın fablına benziyor. Midas’ın dokunduğu her şey altın oluyordu. Picasso da resmini çizdiği her şeyin sahibi olabiliyordu. Ne var ki bu fabl gülünç olduğu kadar acıklıdır da; altın, yenecek bir şey olmadığı için Midas neredeyse açlıktan ölüyordu.”

Picasso bir dâhiydi; Kral Midas bir masal! Atatürk’ün dehası da kişiliğini bir efsaneye dönüştürdü. Hiçbir lider devlet zoruyla ya da resmi baskıyla efsaneleşemez. Stalin, Sovyet toplumlarının gözünde yıkıldı, Lenin sallanıyor; Gazi’nin karşıdevrimci iktidarlar sürecinde günden güne büyümesi, üzerinde durulacak bir konudur.

10 Kasım 1990 günü saat 9’u 5 geçe Boğaz’daki sandalda ayağa kalkan iki kişiye aklım takıldı.

Devlet zoruyla mı saygı duruşuna geçmişlerdi?

Hava sisli miydi?

Boğaz’ın suları elbet akıyordu ve sandal sanırım kırmızıydı; kim bilir, o iki kişi, akşamüstü, vakti kerahette de Gazi’nin şerefine iki tek atıp saygılarını pekiştirmişlerdir.

Dik Yaşadı, Ayakta Öldü...

Eve geç geldim.

Gece.

Yorgunluk.

Sabahattin Kudret Aksal'ın *Geceye Bakmak* şiirindeki gibi çevrem:

Küçük vinçleri eşyalarımızın

Çekerler masamızı, iskemlemizi, bardağımızı

Odamızın birikmiş güneşi

Geceyle saklı bir yere.

Zırrr...

Telefon.

Gazeteden Suat:

— Abi, iyi bir haber vermek için telefon etmiyorum, Kerim Korman, sizlere ömür...

Eşyanın küçük vinçleri büyüdüler, ağırlaştılar, masayı, iskemleyi, bardağı, kitapları, perdeleri ve beni karanlık kuyuya çekiyorlar.

Odada birikmiş güneş de gitti.

Tam gece.

Kerim Korcan yetmişinde yaşam kavgası veren bir yazardı. Kitaplarından gayri gelir kaynağı yoktu. 12 Eylül'den sonra tam sıkıntıya düştü. Kemerini sık sık yaşamaya başladı. Faşizm rap rap gelmiş yasaklarını koymuş. 1938 Donanma Davası'ndan hükümlü Kerim, kırk yıl sonra yine kuşatılıyor. Artık kim basar kitaplarını?

Bir yıl, iki yıl, beş yıl. Karanlık dağılmıyor. Korcan'ın ekmeğine, zeytinine, peynirine göz dikmiş 12 Eylül, yazarı evinde sıkboğaz ediyor.

Bir gün çıkageldi Kerim, elinde bir roman, adı *Ateşten Köprü*.

Ne yapmalı?

— Ver bana, dedim, okuyayım.

Yayıncıya başvursan uzun yol. Daha yayımlanmadan romana ilişkin bir yazı yazdım. Kısa bir süre sonra *Ateşten Köprü* yayımlandı; ama, birkaç gün geçti, geçmedi; bir gazete haberi çıktı: "Kerim Korcan'ın *Ateşten Köprü* adlı romanı Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı'nca toplatılmıştır."

Eyvah...

Kaş yaparken göz çıkarmak buna denir.

Adapazarlı Kerim Korcan 1938'de 20 yaşındayken 'Donanma Davası'ndan tutuklanmış, 10 yıl hapis yatmıştı. 1957'de Türkiye'ye demokrasinin geldiğini sandı; Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan İçin Partisi'ne girdi; 1957'de ikinci kez tutuklandı; bu kez 2 yıl yattı. Aradan bir ömür boyu zaman geçmiş, yine tutuklanmasın...

Yoksul saat tamircisinin oğlu hiç mi gün görmeyecek? İlkokul dördüncü sınıftan ayrılmış, berber çıraklığı, doğramacı kalfalığı yapmıştı; kendi kendisini yetiştirmiş, yazarlıkla yaşamını sürdürmeye başlamıştı. Ne istiyorduk, niçin yakasını bırakmıyorduk Korcan'ın? Bu kez dostumun başını belaya ben sokmuştum.

Sorgu, kovuşturma, savcı, bilirkişi, yargı, derken Kerim Korcan aklandı.

12 Eylül faşizminin karanlığından alacalı bir ortama geçiliyordu. Korcan'ın kitapları yeniden basılmaya başladı. Sosyal Demokrat Parti yerel seçimlerde kazanınca belediyeler kültür eylemlerine önayak oldular. Kerim Korcan artık kültür şenliklerine çağrılıyor, gittiği her yerde sevilip sayıldıkça gözlerinde mutluluk ışığı parlıyor, yeniden soluklanma dönemini yaşıyordu. Telefondaki sesi daha umutlu ve gür çıkıyordu:

— Bak, sana iyi haberim var!

Yok edilmek istenen yoksul saatçinin oğlu, 2000 yılına doğru dirilmişti.

Bir gün yine telefon etti:

— İştahım kesildi.

Sesi bozuktuk; acele telaş hastaneye yatırdık.

Kerim Korcan gürbüz, tıknaz yapılı, aklanmış sarı saçlı, açık renk gözlü, göçmen kılıklı, sosyalist demokrat, devrimci, sağlam, inanmış, yürekli, halk adamı.

Cüdam değil...

Adam!

Dik yaşadı, ayakta öldü. İnanıyorum ki Azrail'i buyur ederken Guevara gibi konuşmuştur:

Hoşgeldin, sefalar getirdin.

Tepede ve Eteklerde

Köyün şatosu bir tepe üzerindedir. Berber ile papaz tepenin eteğinde karşılaşırlar.

Berber sorar:

— Dostumuz Senyör Kesada nasıl?

Papaz:

— Dostumuz bir insan gölgesine döndü; yemiyor, içmiyor, şövalye masallarını okuyor.

Senyör Kesada kısa bir süre sonra tırlatacak, zırh giyip kılıç kuşanacak, atına binip kalkanını eline alacak, uşağı Sanço ile birlikte serüvenlere yönelerek Don Kişotlaşacaktır. Feodalite çöküyor, aristokrasi sönüyor, çıkarsız aşklar ve dostluklar geride kalıyor, burjuvazinin yaşam biçimi şövalyeliği rafa kaldırıyor; bizimkinin haberi yok.

Don Kişot, şövalye karikatürüdür; Senyör Kesada'nın aklı ancak ölüm döşğinde başına gelecek...

Aristokrasiyi tarihe gömen 1789 devrimi, burjuva sınıfının önlenemez yükselişini simgeler; yalnız burjuvazinin iktidarına kapıyı

açmakla kalmaz; proletaryanın siyaset sahnesine çıkacağını da haber verir.

Toprak sahibi aristokrat, fabrika ve banka sahibi burjuvaziye siyasal iktidarı –ister istemez– teslim edince, para babaları toplumda egemenleşirler. Emekçi sınıf, parlamentoya ucundan kıyısından katılıp yönetime sokulmaya çalışır; demokrasi geliştikçe, siyasal iktidarda emek-sermaye dengesine yol açılır.

Çarlık Rusyası'nda patlayan 1917 devrimi ise demokrasiyi hiç tanımamış toplumlarda proletaryanın katıksız egemenliğini gündeme getirmekle övünür.

Yeni bir dünya kurulmuştur.

Peki, o dünya yıkıldı mı?

Yıkıldıysa sosyalist ülkelerde burjuvazinin oluşması nasıl sağlanabilecek?

Burjuvazi deyince kimse dudak bükmesin, büyük bir kültürü vurgulayan bu sözcüğün içine neler sığmıyor!.. Müziği, resmi, mimarisi, felsefesi, bilimi, yaşam biçimiyle insanlık tarihinde bir uygarlık aşamasını simgeleyen burjuvazi, 20. yüzyılın başlarında tu kaka sayılmasına karşın 21. yüzyıla doğru yeniden nasıl yükseldi?

Tek nedene bağlanacak kadar sığ bir olgu karşısında olmadığımızı biliyoruz.

Tarihte şimdiye kadar gözlenen nedir? Toplumsal sınıfların oluşumu ve yükselişi sömürünün yoğunlaştığı odaklarda gerçekleşti. Felsefe, sanat, bilim de bu süreçte atılım yapıyor. 20. yüzyılın ikinci yarısında, gezegensel çapta derinleşen sömürünün yarattığı itici güç, belki de bilimsel-teknolojik devrimin patlamasına yol açan en etkili nedendir.

Emperyalizmin yoğunlaşması, nitelik değıştirmesi, sömürü yöntemlerini içeren yaşam biçimlerini “çevresel ülkeler”de toplumsal düzenlerin gözeneklerine kadar işledi ve sindirdi. Adına “globalleşme” denen olgunun bir yüzü de budur. Burjuva sınıfı denince, metro-pollerde yaşayan imtiyazlı insanlarla birlikte, çevresel ülkelerde katman katman aşağıya doğru inen ve “dünya nimetleri”ni paylaşan yaygın bir kesim söz konusudur. Tepesinde uluslararası tekellerin kargâhı kurulmuş, şaşılasi bir örgütlenme gerçekleşmiştir.

Evet, 21. yüzyıla doğru burjuvazinin gezegensel yükselişi yaşıyor.

Sömürü bir bütündür.

Yalnız insanın değil, doğanın sömürüsü de bu bütünün yapısında yerini alır.

Burjuvazinin yeniden yükselişi her iki sömürüden kaynaklanıyor, köklerini yeryuvarlağının derinliklerine daldırıyor, dallarını göğee uzatıyor, uzayda bir “kara delik” açıyor, çevresel ülkelerde yaşayan dört milyar insana bir çıkış yolu gösteremiyor.

Sınırsız tüketim üzerine bir yaşam biçimi ve toplum düzeniyle nereye kadar gidilebilir? Dur durak tanımayan, lüks ve savurganlık üzerine kurulan modelini –adalet duyguları bir yana– maddi alt yapısını yıkıma uğratacağını düşünen çoğu kişi gün geçtikçe çoğalmaktadır.

Tepede, birleşen zengin ülkeler ve tüketim furyası, öte yanda yoksulluk çemberini kırmak için didinen, mezhep, din, milliyet ve çıkar kavgalarında birbirini yiyenler...

Ödünç...

Bir Afrika atasözü:

“Dünya bize atalarımızdan miras kalmadı; çocuklarımız tarafından ödünç verildi.”

Köprüden denize baktım...

Pis.

Şehit Hatları’ndan Kadıköy vapuru, sanki koyu bir bataklıkta yüzüyor.

Yenicami’den göğe baktım...

Kirli...

Kir, Beyazıt Kulesi’nin tepesine kadar tırmanmış, daha ötesi seçilmiyor.

Dolmabahçe Sarayı’nın tam üstündeki yeşil sırtlara yeni oturulmuş beton otel, bir cinayetin korkunç iskeleti gibi sırtarak tarihimize sövüyor.

Kentin en yeşil alanlarında derinleşen dipsiz inşaat çukurları, can çekişen İstanbul’un oyuk gözleri. Güneşi gizleyen kurşuni bulutlar, zalim bir hallacın attığı zehirli pamuklara benziyor.

Kim bu pamuklardan ağulu bir yorgan dikip geceleyin evlerin üstüne çekecek?

İstanbul kirli...

Pis...

Ya Anadolu?

Ya Marmara?

Manyas'ta kuş cennetini kim cehenneme çevirdi? Akdeniz'de kaplumbağalara rahat vermeyen kim? Her yanda ırmak suyu yeri-
ne zehirli atık akıyor mu?

Afrikanlı demiş ki:

“Dünya bize atalarımızdan miras kalmadı, çocuklarımız ta-
rafından ödünç verildi.”

Yoksa biz miras mı yedik?

“Mirasyedi” sözcüğü olumlu çağrışımlara yol açmaz, alın teri
dökmeden zenginleşen, beleşe konan, har vurup harman savuran
kişiyi vurgular.

Mirasyedi miyiz biz?

Uzayın tepesinde “kara delik” açanlar, çağımızın “sözde uy-
garları” değil mi?

Doğa ölüyor...

Hiçbir canlının içinde barınamayacağı, soluk alıp veremeyeceği
pis bir bataklığa dönüşüyor.

İnsanın insanlaşmasıyla doğanın kirlenmesi arasındaki bağıntı
nedir?

Çevre kirlenmesi insanın dışında bir dönüşüm mü? İnsandan
bağımsız bir başkalaşım mı? Elbet değil. Çevre kirleniyorsa, bu de-
mektir ki insan da pisleniyor. Zehirli hava solunum yollarından be-
dene giriyor, soluk alıp verdikçe ciğerlerden kana karışıyor, yüre-

ğimize işliyor, beynimize sınıyor, düşüncelerimizi etkiliyor, fikirlerimizi çarpıtıyor.

Eğer gezegenimizde doğayı yozlaştıracak bir düzen kurulmuşsa, kim kurmuş?

İnsan!

Hem doğayı yok eden düzeni savunmak hem de geleceğe umut bağlamak olası mı? Yalnız kuşlar, balıklar, sürüngenler, memeliler mi etkileniyor çevre kirlenmesinden? Yalnız insanların bedenleri, tenleri, dişleri, diş etleri mi çürüyor? Ölüme sürüklenen denizde avlanan kuşkulu balıkları yiyen kişinin yalnız vücut sağlığı mı tehlikede?

Ya tinsel sağlığı?

Kendisini uygar sanan ve ileri sayan insanın ruhu da kirlenmiyor mu? Ölüm tuzağını, sınır tanımaz hırslarımızla kazdığımızın bilincinde miyiz?

Yarış...

Sanayileşme yarışı, zenginleşme yarışı, silahlanma yarışı, dünyanın kaynaklarına el koyma yarışı, tüketim yarışı, birbirini çiğneme yarışı, gözü doymazlık yarışı, gösteriş yarışı, daha çok kazanma yarışı, insanın insanı sömürme yarışı...

Nereye kadar?

Doğanın tükenişinde soluksuz kalacak insanın gebermesine kadar mı?

Hayır dostlar, bu gidişatta, bir yanılgı var. Doğanın kirlenmesi, insan beyninin gözeneklerine tümüyle işlemeyen, dünyaya ege-men olan düzenin yanlışını görmek gerek...

İş işten geçmeden...

Beyaz ve Kırmızı...

İkisi de şişman mı şişman. Sevimli mi sevimli. Ablak yüz. Sarı saç. Mavi göz. Elllerinde kocaman plastik torbalar. Gülüyorlar. Konuşuyorlar. Kulağıma çalındı. Rusça. Gündelikçi kadın havasındalar. Ne işleri var burada? İstanbul'un girdisinde çıktısında, olmadık bir yerinde, iki şişman Rus kadını ne yapar?

Bir tanıdık:

— Oooo, dedi, her yanda bunlardan geçilmiyor abi, ortalığı Ruslar sardı.

Baktım, haspalar sanki babalarının evindeler. İstanbul'u dolaşırken ben yabancılık çekiyorum, şaşırtıyorum, bunların keyfinden geçilmiyor.

Rusların İstanbul'a ikinci çıkarması..

Birincisi 1917'nin ertesindeydi...

Birinci Dünya Savaşı'nda, babam, Harbiye'de okuyor. Daha subay çıkmadan arkadaşlarıyla birlikte "Şark Cephesi"ne yollanmış. Çiçeği burnunda "zabit namzeti." Erzurum kıyamet. Ordu çözülmüş. Söylence bol. Kazak süvarileri, ellerinde mızrak, kaçanları şişlermiş. Bozgun, köyden köye, dağdan dağa duyuruluyor:

— Kaçın!.. Moskof geliyoor...

Dinledikçe içim bir tuhaf olurdu. Sonra çocukluğumda karşıma başka bir Rus çıktı. İstanbul'da, oturduğumuz sokağın caddeyle birleştiği köşede, bir Rus bakkal vardı. Evde adı sık sık geçerd, günde birkaç kez:

— Rus'tan yarım kilo peynir...

— Rus'a uğra bir ekmek al...

Severdim Rus bakkalı, dükkânı pırıl pırıldı ve çikolata satardı. Rus başka, Moskof başkaydı. Lisede Rus edebiyatıyla karşılaşınca bayıldım; Tolstoy, Çehov, Dostoyevski, Gogol, Turgenyev aklımı başımdan aldılar, kişiliğimi etkilediler...

1917'den sonra İstanbul'a göçen Beyaz Rusların döküntüleri, İkinci Dünya Savaşı ertesine kadar, sağda solda yaşamı biçimlendirdiler. Devrimden kaçıp kapağı Beyoğlu'na atan çoğu Beyaz Rus, kendisini prens ya da prenses diye pazarladı. Atatürk döneminin ileri gelenlerinden yaşlı bir dost anlatırdı; her akşam içki sofrasında çevresine hayranlarını toplayan sözde prenses, âlem başlamadan önce işaret parmağını sallayarak kendine özgü kırık dökük biçimiyle yasak kuralını koyarmış:

— Ni coucher, ni baisier, ni toucher!.. (ne yatmak, ne öpüşmek, ne de dokunmak)

— Gerçekten prenses miydi?

— Ne bileyim? Çok güzeldi...

Türk erkeği, padişah sarayına Kafkasya'dan ithal edilen renklere bayılır; beyaz ten, sarı saç, mavi göz, Rus kadınında var; ama, haspa çabucak yaşılanıyor, yüzü muhallebi buruşuğuna dönüşüyor, göz kapakları kirpiklerinin üstüne düşüyor, beyaz teni büzülmüş pamukluya benziyor.

Beyaz Rus, İstanbul yaşamını renklendirdi, Florya'yı keşfetti, mayo ile denize girmeyi modalaştırdı, barlarda ve lokantalarda hayatı canlandırdı; gözlerinin ferisi sönerken, anıları da yitip gitmişti; 1989'u bekleyemezdi ya, Gorbaçov gecikerek geldi.

1917'den sonra Çarlık Rusyası'ndan göçenler, devrimden kaçmak zorunda kalanlardı.

İstanbul bu kez de Ruslarla dolup taşıyor; Kuzey komşumuzda aristokrat kalmadığı için proleterler ellerinde bavullarla vapurdan Galata Rıhtımı'na çıkıp Rus pazarını kuruyorlar. Kentin göbeği yalnız kondu mahallesinden sarkan mağandaların işporta tezgâhıyla dolup taşmıyor; Karadeniz'in dalgalarını aşarak olağanüstü girişimciliği kanıtlayan yoldaşlar da 'neoliberalizm'in zoraki tutkunlarıdır.

Neler satıyorlar?

Neler satmıyorlar ki! .. Gerçekte üç kuruş otuz paraya sattıkları, Bolşevik devrimidir.

1917'de İstanbul'u Beyaz Ruslar sarmıştı...

Artık Kızıl Ruslar kaldırımlardadır...

Geçenlerde bir dostum, Rus pazarından madalyalar satın almış; hem de ucuza...

İkinci Dünya Savaşı'nda, faşizme karşı direnen kahramanların madalyaları...

Çarpıldım...

Sanki babamın kırmızı şeritli İstiklal Madalyası işportada pazarlanmıştı.

Ara Yazı!..

Yerleşimden önce Muğla'ya ilk gelenler, dört yere ciğer asmışlar. Üçü birbiri ardına kokuşmuş. Bugünkü Saburhane Meydanı'na asılan, temiz kalmış.

Bilge bir kişi demiş ki:

— Zaman, burada daha ağır akıyor.

Saburhane'ye ilk yerleşim böyle başlamış. Sementin sokakları dar, evleri basık. Ya tek kat, ya çift. Avluya bakan ev Müslüman yapısı, sokağa dönük duran Hıristiyan.

Avluyu çeviren duvar, beyaz kireç badanasıyla ayranlanmış. Zaman, çardaktan sarkan salkımlar gibi askıda. Tam ortada ağaçlaşan zakkumun çiçeği beyaz açar. Kutsal Kitap'tan aşılarmış iki zeytin ağacı iki yanda dikilir. Hava kararır. Yatsı okunur. Komşular alacalı sokakta sallana sallana camiye yönelir.

Saburhane'deki evde ben mi dinlencedeyim?

Zaman mı dinleniyor?

Evin avlusunda durulur zaman, yoğunlaşır, tembelleşir, elle tutulur.

Artık dördüncü boyuttasın.

Lokomotif demiryolundadır...

İstasyonda soluyor...

Trenin kaçınıcı kilometrede olduğunu söylemek, yerini bilmek için yeterlidir...

Denizin ortasında tek boyut yetmez; yalnız enlemini değil, boy-lamını da öğreneceksin geminin yerini saptamak için. Uçakta iki bo-yut aşılr, üçüncüye gereksinim duyulur; yüksekliğı de hesaba kat-madan yapamazsın; ama havada asılı durmuyor ki uçak, bir saniye sonra bile başka yerdedir. İşin içine zaman giriyor; üç boyutu be-lirledikten sonra saatini de söylemeden uçağın yerini belirlemek ola-naksız...

Dördüncü boyut, zaman!

Zaman ulamında uzay vardır; özdeksiz, devinimsiz, çevresiz za-man olur mu?

Olmaz.

Güneş zamanıyla dünya zamanı bir mi? Samanuğrusu'nda tak-vim değişiktir; ışık yılında günlerin çetelesi, Robenson'un ıssız adasındaki gibi çok bilinmeyenli bir denklem oluşturur; yaşadığımız gezegenin toplumsal topografyasında ya sen zamanın içine girersin ya da zaman senin içine işler.

Unuttuğun zaman, yoktur zaman...

Ama, anımsadığında, bir dakika bir saat olur; zaman, çengeli-ni ciğerine takmıştır...

Asılısın Saburhane'de...

Sakın kokuşma!..

Yaşadıkça yüreğin nasırlaşmasın, sevginin varoluşundan yalı-tılması seni bitirir; gün görüp geçirdikçe sevecenliğin eksilmesin. Yaşam sürecindeki uzun yolculukta aşılın deneyimlerin katılığı ve sınav-

ların zulmü, duyarlığın bilincini biley taşında inceltip keskinleştir-
meli ki insanlaşsın...

Her insan bir Güliiver...

Güliiver, yaşam sürecindeki yolculuklarında kimi zaman dev-
ler ülkesine düşer...

Kimi zaman cücelerin arasına...

Kim cüce?

Kim dev?

Yunus'u ya da Dostoyevski'yi okurken, Schuman'ı ya da Scia-
bin'i dinlerken, Piero della Francesca'yı ya da Sinan'ı seyrederken
devler ülkesindesin...

Seçim sath-ı mailinde debelenen tosuncuğu televizyonda izlerken
cüceler ülkesinde...

Her insan bir Güliiver...

Zaman içinde büyüyüp küçülen, kocayıp ufalan, alçalıp yük-
selen bir yaratık...

Saburhane'deki küçük evin avlusunda duran zamanı bırakıp gel-
dim İstanbul'a...

Bir zamandan ötekine geçmek için bir ara yazı gerekmez mi?
Bu yazı, işte o yazı!

Vakvak Ağacı

“Vaka” olay demek; “vak’a” diye okunuyor; “hadise” karşılığı da sayılabilir; tıpta belirli bir kişide ansızın ortaya çıkan hastalık “vak’a”dır.

Kimi zaman koskoca bir toplumda bir tek adam “vak’a” olarak ortaya çıkabilir. Sözgelimi Uganda Devlet Başkanı İdi Amin, bir “vak’a” idi; eski boksör, İngiliz’in sömürge ordusunda eski çavuş, ülkesinin başına geçince yapmadığını bırakmamış, dünya basınına bir numaralı eğlence konusu olmuştu; devrildikten sonra kaçıp canını kurtardı; sanırım şimdi Suudi Arabistan’ın bir köşesinde yaşıyor.

Bildiğiniz gibi insanların “vakalaştığı” tek ülke Uganda değil... Uygur bildiğimiz Batı’da Hitler bir “vak’a” değil miydi?

Çocukken insanın belleğine kazınan deyimler, ömür boyu akıldan çıkmıyor.

Tarih dersinde bize belletilen “Vak’a-i Vakvakiye” bir kurgu film senaryosu gibi aklımda kaldı; vak-vak seslerinin oluşturduğu müzik yüzünden sanki ördeklerle iltisi varmış sanısını yaratır; ama ilişkisi yok.

Vakvak bir ağaç adı.

Ancak bu da “tuba” gibi doğada değil, söylencelerde tohumlanıp büyüyen bir ağaç...

Çin’de geçerli bir efsanede vakvakın öyküsü anlatılıyor; Arap sultanının denizcileri bilinmedik okyanuslara açılırlar; sekiz yıl gezdikten sonra bir adaya rastlarlar; karaya çıktıklarında gördükleri ağaç karşısında donakalırlar. Çünkü ağacın meyveleri; kollarından, saçlarından, bacaklarından dallara bağlanan çocuklardır; rüzgârdan sallandıkça sesler çıkarırlar:

— Vakvak... vakvak... vakvak...

Nereden nereye? Vakvak ağacı Osmanlı tarihinde kanlı bir olaya adını vermiştir. Gerçi buna benzer şeyler imparatorluğun geçmişinde çok yaşanmıştır; ama Vak’a-i Vakvakiye’nin sineması daha çarpıcı renklerle gündeme giriyor:

Yeniçerilerle sipahiler; Girit seferinin uzaması, kadınlar saltanatının türettiği yolsuzluklar ve saray ileri gelenlerinin savurganlıkları yüzünden 1656 Martı’nda ayaklanmışlar. Kuşkusuz olayın altında yine para sorunu yatıyor; çünkü askerin ulufesi ‘zuyuf akçe’ (değeri küçük para) ile ödeniyor; esnaf, bakırı çok, gümüşü az parayı almayınca kıyamet kopuyor; İstanbul’da yaşam duruyor; dükkânlar gündüz vakti kepenklerini indiriyor; ayaklanmacılar kelle istiyorlar. ‘Avcı’ diye anılan padişah Dördüncü Mehmet daha 15 yaşındadır. Zorbalar zamane yöneticileri arasında ele geçirebildiklerini birer ikişer öldürdükten sonra cesetlerini Sultanahmet’teki ulu çınara asıyorlar.

Çınar, vakvak ağacına dönüşüyor.

Ancak, okyanusların ötesindeki söylence adasında boy atan vakvak ağacındaki insanlar canlıdır; Sultanahmet’teki çınarda rüzgâr-la sallananlar ölü...

Olayın adı konuyor:

Vak'a-i Vakvakiye!

Öğrencilik yıllarımda Vak'a-i Vakvakiye inanılmaz bir masal gibi gelirdi bana; düş ile gerçek, yaşam ile söylence arasında eğlenceli bir sarmal...

Zamanla ayaklarım suya erdi.

İstanbul'da bu yıl bahar yaşandı mı?

Bilmem ki, yaşandı mı?

Her yıl böyle olur...

Baharı özlersin kuytu kış günlerinde, geldi, geliyor, diye beklerken yaza ne zaman girersin, belli olmaz. Yüreğinde bir eksiklik tortulaşır, yaşanması gereken bir mevsimi yaşayamamaktan doğan burukluk gönlüne yayılır, canını sıkar, treni bir kez daha kaçırmış gibisin...

Değil mi?

Geçen gün baharı duyumsamak için yürürken çevreme baktım; nisan yağmurlu geçti, bereket sayılır, doğa yeşillenmiş; başımı kaldırıncı bir ağaca gözüm takıldı; güçlü dallarındaki damarlar sertleşmişti; ama yeşil yaprakları olmayacak bir tazelikteydi.

Ne ağacıydı bu? Çınar desem değil; ıhlamur hiç değil; iğde olmaz...

Ha, tanıdım, bu ağaç vakvak ağacı!..

Bilmem ki baharda ağaca bakıp insanı ve insanlığı görmek nasıl bir duygudur?

İyi mi kötü mü?

Güneş Herkesi Aydınlatır...

Özdeyiş “Filozof Seneca” nın:

— Yeryüzünde gün ışığına layık olmayan nice insan var; ama, güneş her gün doğar.

Oysa evrende yalnız bir güneş yok...

Güneşler var...

Kimi zaman bir öğretmen, t a uzaktaki bir köyde güneş gibidir, çevresini aydınlatır. Kimi zaman bir kitap, kişinin kapkaranlık yaşamına güneş gibi doğar. İnsanlık büyüklü küçüklü sayısız güneşlerle donatılmıştır. Çağları ve ülkeleri aydınlatan kişileri, akımları, felsefeleri, buluşları düşünün! .. Edison ampülü icat ettiği gün, yeni bir güneş keşfedilmedi mi?

18’inci yüzyılda oluşup gelişen “Aydınlanma Devrimi” bir güneşi simgeler...

18’inci yüzyıl deyip geçmeyin...

1789 bir simgedir...

Demokrasi, insan hakları, milliyetçilik, sanayi kapitalizmi, laiklik kavramları iç içe...

Hepsi birbiriyle bağıntılı. İnsanın Tanrı’nın kulu ve kralın te-

baası olmaktan yurttaşlığa terfi etmesi kolay mı? Ümmeti aşırp mil-
lete geçmek için laiklik gerekiyor. Sanayi kapitalizmi burjuva tü-
retmeseydi laiklik de olamazdı. Ya demokrasi? İnsan siyasal iktidarın
kaynağını gökten alıp toprağa indirmek zorunda değil mi? Öyley-
se kilise ile hesaplaşmak zorundadır. İnsan Hakları Bildirisi'nin
18'inci yüzyılda yayımlanması bir rastlantı mı?

Hayır...

Aydınlanma Felsefesi'nin toplumsal bir devrimin özünü oluş-
turması insanlık tarihinde tan yerinin ışıması anlamına geliyor; dev-
rimin en kısa tanımı da şöyle:

— Bilimin dinden, aklın inançtan bağımsızlaşmasına “Aydınlan-
ma” denir.

Edison'un ampülü Amerika'da icat edildi, bütün dünyayı
sardı, herkes kullanıyor.

Aydınlanma Felsefesi de Batı'da keşfedildi. 18'inci yüzyıldan
bu yana dalga dalga dünyayı sarıyor; her ülkenin yapısına göre bi-
çim, biçem ve ad kazanıyor. Anadolu'da Aydınlanma Devrimi'nin
adını tarih koydu:

Kemalizm!..

Osmanlı İmparatorluğu yıkılıyor. Anadolu'da emperyalizme
karşı bir savaş veriliyor, padişah kaçıyor, halifelik kaldırılıyor, laik
cumhuriyet kuruluyor, demokrasinin “olmazsa olmaz” koşulunun
temeli atılıyor...

Yalnız siyaset değil bu...

İdeoloji kapsamını da aşıyor...

Felsefeyi içeriyor...

İnsanlıkta her toplumun Aydınlanması ya yaşanmıştır ya da ya-

şanacaktır; Edison'un ampulü gibidir bu icat, ister istemez odalarımıza girecek...

Anadolu'da kimler yaşıyor? Türk mü? Kürt mü? Ermeni mi? Çerkez mi? Arap mı? Abaza mı? Rum mu? Yahudi mi? Ne fark eder ki? Herkes Aydınlanma'dan payını alacak ya da geçmişin karanlığında yaşamak için direnecek.

Yeryüzünde ilk kez, İslam dünyasında Aydınlanma Devrimi'ni gerçekleştirmenin bir faturası var...

Devrimin bedeli ödenecek...

Ödüyoruz...

Ne demek Müslüman toplumda laik cumhuriyet kurmak? Birkaç yüzyıl öncesine değin, Hıristiyanlık dünyasında da tek laik devlet yoktu. Batı'da Aydınlanma, kimi yerde devrimle, kimi yerde evrimle gerçekleşti...

Ama gerçekleşti...

Aydınlanma'nın milliyeti yoktur. Aydınlanma, Türkçesi Kemalizmle Anadolu'ya yayıldı. Bu büyük devrimi, ne mezhep, ne din ne de milliyet çatışmasının çerçevesine sığdırabiliriz; 'Aydınlanma' her-kele lazımdır.

Uygarlığın güneşine şemsiye açılmaz.

Bildiğim Tek Şey...

Eski Yunan bilgesi “Bir şey biliyorum, o da hiçbir şey bilmediğimdir,” demiş.

Okulda öğrenciye belletilen bu özdeyiş, kaç bin yıl önce söylenmiş? Hem söyleyen kişi, bilgi bakımından, bir ilkokul öğrencisinden daha az donanımlı değil miydi? Aristo, Amerika’yı bilmiyordu, Sokrates yerçekimi yasasından habersizdi.

Ama, ikisi de bilge kişilerdi.

Bilge “bilmiyorum” demesini bilen kişidir; böyle konuşabilmek yetisine çok az kişide rastladım. Nadir Nadi’ye bir gün Karl Orff için ne düşündüğünü sormuştum; hiç duraksamadan beni şaşırtan bir yanıt verdi:

— Bilmiyorum...

Karl Orff’u birkaç kez dinlemiştim; ama, bu adı bilmek ne değer taşırdı? Nadir Nadi, bütün yaşamı boyunca müziği öyle derinlemesine özümsemişti ki benim bu alandaki kültürüm, onun yanında solda sıfır sayılırdı. “Mozart’ın dostu” bir gün bana ne demişti:

— İlhan, ben Batı uygarlığının anlamına müzik yoluyla biraz varabildim sanıyorum.

T. S. Eliot’un *Bilge Goethe* adlı denemesini okurken Nadir Na-

di'yi anımsadım. Eliot, ne kadar rahatlıkla “bilmiyorum” demesini biliyor. Goethe Ödülü'nü kazandığı için Hamburg Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Dante ve Şekspir'den söz açarken bilgisizliğinin altını çiziyor:

— İtiraf ederim ki bu yazarların yapıtlarının çoğunu bilmiyorum ya da üstünkörü biliyorum. (*Denemeler*, Çeviren: Halit Çakır, Remzi Kitabevi.)

Ne var ki bu itirafla da yetinmiyor T. S. Eliot, konuşmasında sırasını getirip bir kez daha yineliyor:

— İtiraf ederim ki ben Goethe'yi çok iyi tanıyanlardan biri değilim.

Ama okudukça anlıyorsunuz ki bütün alçakgönüllülüğüne karşın Goethe'yi biliyor Eliot, kimbilir belki de bilgisini yeterli bulmuyor, eksikliğini duyumsuyor.

Çehov, Tolstoy'a öfkelenirmiş, çünkü eski yazarlar, kimi zaman bilgiçlik taslayıp üstlerine vazife olmayan konulara da el atarlar. Bu görenek bizde Ahmet Mithat Efendi'yi de etkilemiştir. Yaşlı usta Tolstoy'un *Kroyçer Sonat*'ından sonra Çehov bir dostuna yazdığı mektupta şöyle diyor:

“Bir nokta var ki yazarı bağışlayamayız. O da Tolstoy'un bilmediği şeylerden çekinmeden söz etmesi ve bilmemeyi inatla sürdürmesidir. Frengi, sosyal sigorta, kadınların çiftleşmeye karşı tik-sintileri vb. ile ilgili yargıları, yalnız tartışılabilir değil, dahası, uzmanlarca yazılan iki üç broşürü, uzun ömrü boyunca okuma zahmetine katlanmamış cahil bir insanı ele veriyor.”

Bilimsel bir eğitimden geçen Çehov, belki de dünyanın en büyük romancısına çok acımasız bir bakışla yaklaşmıştı; ama –ne rast-

lantı– Goethe de “bilimsel görüşleri” açısından Eliot’ta tepkiler yaratıyor:

— Bütün ömrümce, diyor şair, Goethe’nin bilimsel kuramlarını –bitki türü, madenbilim ve renk üzerine– bilmediği alanlara giren çok meraklı bir insanın sevimli tuhaflığından başka bir şeye yormadım.

Goethe ya da Tolstoy bir yana, Homeros suyun kimyasal formülünü ya da gel-git olayının nedenini biliyor muydu? Nitekim Eliot, denemesinin sonunda Goethe’yi bilimsel açıdan sorgulamaktan vazgeçerek bir başka yoruma kayıyor.

Eski Yunan bilgisi “Tek bildiğim şey, hiçbir şey bilmediğimdir,” derken insanlığın dağarında bilgi ve bilim adına ne vardı? Oysa İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana bilimsel gelişmeler başdöndürücü bir hız kazandı; artık yetişmeye olanak yok, uzmanlaşmanın dalları gün geçtikçe inceliyor çoğalıyor, bilimin kılcal damarlarına yayılıyor, genel bilgilerle yetinenlerin durumları güçleşiyor.

Öyleyse gün geçtikçe bilgelik değerleniyor; çünkü bilge “bilmiyorum” demesini bilen insandır.

Peki, kolay mı “bilmiyorum” demek?

Cenap Şahabettin “Sakın tevazu göstermeyin, sahi zannederler,” diye bizi uyarmış...

Türkiye burası!..

İleriye Yürümek...

Elinde şingır mıngır küçük bir çan, sırtında camlı dolabıyla, eski İstanbul'un dar sokaklarında dolaşan bir gezgin satıcı vardı; yürürken çanını sallar, sonra durup, evlerin pencerelerine bakarak bağıırdı:

— Çeeeeerçiiii...

Çerçi, ev kadınlarına gerekli şeyler satardı: Topluigne, dikiş iğnesi, makine iğnesi, çengelli iğne, makara ipliği, masura ipliği, fir-kete, toka, makas, tarak, ayna, vb...

Artık çerçi kalmadı...

Kalaycı kaldı mı?

Ya tenekeci, lehimci? .. Mahalle aralarında tezgâhlarını kurup tenekeleri lehimleyenler, bakır tencereleri kalaylayanlar nereye uçup gittiler?

Bileycilere ne oldu?

Hepsi cim karnında bir nokta...

Birer anı oldular.

Elinde yayı ve tokmağıyla mahallede dolaşıp duran hallaç, çoktan beri görünmüyor.

İstanbul'un caddelerinde, maviye çalar kurşuni pelerinini dalgalandırarak yürürken, körüklü çizmelerinin mahmuzlarını şakırdatan süvari zabiti nerede?

Motor, atı emekliye ayırdı.

Süvari zabiti anılarda bir gölgedir, eski romanlarda bir kahraman...

Rusya’ da mujik ortadan kalktı...

Amerika’ da köylü...

Yalnız meslekler değil, sınıflar ve katmanlar da ortadan kalkıp siliniyor.

Köy, yaşamın defterinden silindikçe köylülük tümüyle tarihe yazılacak; bilimsel ve teknolojik devrimin geliştiği ülkelerde işçi sınıfı da dönüşüyor.

“Zenginler kulübü” nün üyelerinde, emekçinin zincirlerinden başka yitirebileceği otomobili de var; Afrika’ daki emekçiye göre patron gibi yaşar İsveç’ teki işçi...

Suudi Arabistan’ da cellat, devlet memuru...

Ama çoğu ülkede ölüm cezası kalktı...

Giyotinin yeri artık müzedir, darağacının kurulmadığı bir dünyaya doğru gidiyoruz.

Umut mu bu?

Yer yer mezbahaya dönen bir dünyada bu kadar iyimserlikle konuşmak saflık mı?

Bir yanda zenginliğin Himalayaları sıralanmış; öte yanda, açlığın dipsiz çukurlarında bir deri bir kemik yaşayan insanları saymak olanaksız. Böylesi bir dünyada, değişim rüzgârı ille de iyiden, güzelden yana mı esecek?

Yoksa şairin dediği mi doğru:

Umut fakirin ekmeği...

Ye Memet ye...

Dünya dün mü güzeldi?

Bugün mü daha güzel?..

İnsan yaşlandıkça anılarına özlemi yoğunlaşır, şimdi gençlerde ‘nostalji’ moda...

Anıların tuzağı, geleceği geçmişinde kalmış kişileri içine çeker, belleğin girdilerinde çıktılarında güzellikler aranır, bulunur, büyütülür, şişirilir...

Ne var ki kimi zaman bir eski anı, sandık odasında hiç açılmamış bir dolabın içinde bulunan değerli bir lamba gibidir. Tozlarını alın, fitilini düzeltin, şişesini silip, hohlayıp parlatın; gazyağını yenileyin...

Sonra bir kibrit çakın...

Işık solgundur...

O güzelim lambanın gizemli ışığı, hiçbir zaman elektriğin yerini tutamaz...

Lambanın ışığını ne kadar seversek sevelim, günümüzün gecesinde bize yetmez...

Elektrik düğmesine basıp ortalığı aydınlattığımız zaman bir soluk alırız...

Derin bir soluk...

Hiçbir zaman geriye dönmek olanağı yoktur, ama ileriye yürümek elimizde...

Hasan Efendi

Çoğunluk “Hasan Amca” diye çağırırdı, ben “Hasan Efendi” derdim, Nadir Bey “Hasan” diye seslenirdi. İri kemikli, uzun boylu, sağlam yapılıydı, sıtma görmemiş bir sesi vardı.

Yunus Nadi Bey’in odacısıydı.

Nadir Bey’e yadigâr kalmıştı...

Gazetede çalışmaya başladığım zaman, bana Nadir Nadi’nin bi-tişigindeki odayı vermişlerdi; Hasan Efendi ikimize de bakıyordu. O yıllarda kapıda Zihni Efendi, kahve ocağında Cemal Efendi vardı. Zihni asık suratlıydı. Cemal şen şakrak, nüktedan; bir gün kahve götürmek için Doğan Nadi’nin odasına girmiş, bakmış ki üç konuk oturuyor: Gazetenin yazarı Ömer Rıza, tiyatrocu Vasfi Rıza, ses sanatçısı Necmi Rıza. Kahveci Cemal durur mu:

— Oooo... demiş, burada bir Allah’ın rızası eksik.

Doğan Nadi anlatmıştı bu öyküyü...

Hasan Efendi, Zihni’den de, Cemal’den de daha ağır basıyordu. Şaka değil, Nadir Bey’in odacısı, üstelik Yunus Nadi’den anılar anlatıyor:

— Bir gece Gazi çağırmış, araba geldi, Dolmabahçe’ye gitti,

gece geç vakit geldi, ben bekliyordum, görünce yanağımı okşadı, “Hasan oğlum, niye yatmadın?” diye sordu...

Gençliğinde Anadolu’dan İstanbul’a gelmişti Hasan Efendi, bir ömür boyu memleketini kişiliğinde taşıdı; ‘sadakat’i yaşamının yasası, ölünceye kadar Nadir Bey’e sadık kaldı; ikisi arasındaki ilişki, ancak bir eski zaman zabitiyle emir eri arasındaki bağla ölçülebilir.

Peki, Nadir Bey öldükten sonra ne olacaktı? Hasan Efendi, Nadir Bey’in odasına sahip çıktı, anahtarı cebindeydi, içerde ne var ne yok o bilirdi. Kimbilir belki de ‘Beyefendi’nin sigaralarını bile yerli yerinde saklıyordu; ola ki Nadir Bey bir gün çıkagelir, seslenir:

— Hasan, bana sigaramı getir.

Başlangıçta güçlü kuvvetli bir Anadolu çocuğuydu Hasan, zamanla herkes gibi ihtiyarladı, son yıllarında yaşlı genç herkesi ‘delikanlı’ diye çağırmaya başladı. Doğrusu ‘delikanlı’ diye çağrılmak yaşlıların hoşuna gidiyordu; ama, Hasan Efendi Nadir Bey’i görmeye gelen bakanlara, milletvekillerine de yükleniyordu:

— Delikanlı bu işleri ne zaman düzelterceksin?

Hasan Efendi yaşlanıp çevresine ağır gelmeye başlayınca şikâyetler de çoğaldı:

— Ne yapacağız bu Hasan Efendi’yi?

Hasan Efendi olumsuz gelişmelerin farkında mıydı? Bir işe yaradığını anlatmak için, sıralı sırasız kapıyı açar, gözlerimin içine bakarak sorardı:

— Bir ihtiyacın var mı?

— Sağol Hasan Efendi yok...

— Kahve içer misin?

— Sağol Hasan Efendi şimdi içtim...

Bir gün yine kapıyı açmış gözlerimin içine bakarken ben onun gözlerine baktım. Görmüyor gibiydi. Bana değil, duvara dönüktü bakışları. Beş parmağımı açıp sordum:

— Hasan Efendi bu kaç?

Yaklaştı, sonra yanıtladı:

— Beş...

Hasan Efendi görmüyordu. Ne yapmalıydı? Hastaneye yatmak istemiyordu, ‘doktor’ dediğim zaman duymazlıktan geliyordu. Arkadaşlarla konuşuyorduk, herkes Hasan Efendi’nin birdenbire çöktüğünü görüyordu; o yine de geç vakitlere kadar gazetede kalıyor, giderken izin istiyordu:

— İzin verirsen ben gideyim...

— Güle güle Hasan Efendi...

Bir de yeni âdet çıkardı son günlerde, ayrılırken elimi sıkma-ya başladı:

— Ver elini, Allah’a emanet ol, ben gidiyorum, kızıma selam söyle. Allahaismarladık.

Son günlerinden bir gün elimi sıkarken Hasan Efendi’nin elini duyumsadım. O iri kemikli adamın eli, incecik, upuzun yumuşacıktı, şaşırdım. Belki de yüzü gibi eli de süzülmüştü; bende kalan son anısı elinin sıcaklığı oldu.

İnsan Duyarlılığı...

Arabanın motoru çalışırken çıkan sesi dinleyerek ‘arıza’yı yakalayan usta duyarlıdır.

Bir müzisyen, sıradan insanın duymadığı sesleri duyar; bir parça çalınırken yalnız yanlışların ayırdına varmakla kalmaz, yanlış olmayanların değerini inceden inceye tartabilir...

Hastanın nabzını tutarken ya da sırtını dinlerken hastalığı tanıyan hekim duyarlıdır...

Bir ressamın gözleri, bizim ayırımsamaktan yoksun kaldığımız renklerin tonlarını seçebilir...

Bir yazarın ya da şairin, sözcükleri yan yana dizerek yarattığı yapıtın enlemleri ve boylamları, her insanın dünyasına sığmayabilir, ancak derinliğine bir kültürün örgüsünde gelişen bir yaklaşımla duyumsanabilir.

Duyarlılığın türleri var.

Bir radarın duyarlılığıyla insan duyarlılığı arasındaki ayrımı fark etmek de bir duyarlılıktır.

Fransa’da içtiği şarabın lezzetini damağında duyumsadığı an, kaçınıcı yılın ürünü olduğunu bilecek kadar uzmanlaşan kişinin, Bosna’da, Güney Afrika’da, Ortadoğu’da olan bitenler karşısında katı

bir duvar gibi duyarsız kalması; uygarlığın karmaşık dokusundaki bir eksikliği yansıtmıyor mu?

Gezegenimizin yedi ikliminde birden yaşananları algılayan ‘insan duyarlığı’dır çağımızda geçerli olan...

21’inci yüzyıla yaklaşıyoruz.

Ama 21’inci yüzyılın eşiğinde değil de İsa’dan önce yaşasaydık, kimin yanında olurdun?

Efendilerin mi?

Kölelerin mi?

Varsayalım ki İÖ 1’inci yüzyılda Roma’da yaşıyorsun?

Spartaküs’ü mü desteklerdin?

Yoksa Sezar’ı mı?

Çoğu kişi büyük bir rahatlıkla bu soruya gerekli olan yanıtı verecektir:

— Elbette kölelerin yanında olurdum, Sezar’a karşı çıkardım, çünkü köleliğe karşıyım.

2000 yıl önce yaşanmış bir olayda bugün yan tutmanın hiçbir rizikosu yoktur. Köleliğe ilişkin tarihin yargısı da çoktan verildi, efendiler mahkûm edildi. Ancak unutmayalım ki, Roma çağında “uygarlık” efendilerden yanaydı; yalnız köleler değil, Romalı olmayan bütün halklar “barbar” sayılıyordu.

Bugün de “Zenginler kulübü”nün dışındaki insanlığa tepeden bakılmıyor mu?

“Yeni Dünya Düzeni”nde gezegenimize yol yordam gösterecek, yoksulları hizaya getirecek. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde kararları alacak olanlar, çağımızın güçlüleridir. Azgelişmişler, güçsüzler ve yoksullardan oluşan milyarlarca insana egemen olan-

ların üstünlükleri, çoğumuzca doğal karşılanıyor. 21'inci yüzyılın eşğinde, eşitsizlikleri, adaletsizlikleri, sömürü düzenlerini doğal karşılayan bir kişinin 2000 yıl önce Spartaküs'ün yanında, Sezar'ın karşısında olması ne değer taşır?

Kendi kendini avutmaktan başka bir anlam içermeyen bu tutum, duyarsızlığı vurgular.

Bir radarın duyarlılığı başka şey, bir insanın duyarlılığı ise bambaşka!... Şilili ünlü ozan Pablo Neruda'nın dizelerinde çağımızın duyarlılığı dile geliyor:

*Neden diyorsunuz şiirlerin
Söz açmaz düşen yapraktan;
Doğduğun yerin
Yüce volkanlarından?
Gel de gör
Caddeler kan-revan
Gel de gör
Caddeler kan-revan*

General Pinochet'nin Şilisi'nde yazılmış bir şiir bu; ama çağımızda iletişim devrimiyle dünyamızın bütün caddeleri, kentimizin caddeleri; bütün sokakları, mahallemizin sokakları oldu. Küreselleşme (globalleşme) dediğimiz budur; yalnız serbest ticaret yapmak için küreselleşmeyi savunmak, çağımızın insanına değil, barbarına yakışır.

“Yeni Dünya Düzeni”ne Yeni “Ortak Düşman”?..

Gömütlerine nur yağası atalarımız ne demişler: “Büyük başın derdi büyük olur.”

Batı’nın başı büyük.

Derdi de büyük.

Avrupa’nın, Amerika’nın zengini şimdi ne yapacağını bilemiyor; doluya koyuyor, almıyor; boşa koyuyor, dolmuyor; işler sarpa sarıyor, dallanıp budaklanıyor; tartışmalar alevleniyor, anlaşmazlıklar çözilemiyor; ıkıntı, tıkıntı, sıkıntı içinde soruya yanıt aranıyor...

Nedir o soru:

Düşman kim?

Yoksul için iş kolay...

Çulsuz musun?

Aç mısın?

Ohooo... dünya kadar düşmanın vardır.

Yoksulun düşmanı çok olur. Düşmandan yana zengindir yoksul, eğer düşmanını bilemezse, zengin yoksula düşmanını gösterir,

hem de dev aynası tutarak, büyüteçle abartarak, kör kör parmağını gözüne sokarak. Kimdir yoksulun düşmanı? Bir dindir ya da mezheptir. Olmadı mı? Soydur, aşirettir. O da mı olmadı? Bir milliyettir, halktır, kendisi gibi yoksul bir topluluktur.

Dişe diş...

Göze göz...

Kısasa kısas, yoksullukta düşmanlık esas. Yoksul yoksulla uğraşıp didişmeli, savaşıp çatışmalı, kan davalarına sarılıp gözlerini karartmalı...

Zenginin işi eskiden kolaydı, işaret parmağını doğrultup kızıl komünisti gösterirdi:

— İşte düşman!..

Herkes tir tir titrerdi. Çünkü komünist gelecek, karını, kızını elinden alacak, tarlana, evine el koyacak, minareyi yıkacak, çan kulesini alaşağı edecek, istavrozunu çiğneyecek, öteki dünyada düşlediğin cennetini kamulaştıracak, bayrağını yırtıp don yapacak; fabrikayı, bankayı, şirketini yağmalayacak; dükkânını, tezgâhını, ceketini, pantolonunu kurtaramayacaksın. Düşman tek sözcüktü:

— Komünist!..

Büyük Patron eskiden zenginelere ve yoksullara ortak düşmanı kolayca gösterebiliyordu; ama artık komünizmin kıymet-i harbiyesi kalmadı.

Günümüzde düşmanı yeniden saptamak gerekiyor.

Kurt olmazsa, çoban sürüyü çevresinde nasıl toparlayabilir? Nasıl güdebilir? Bir 'ortak düşman' saptanamazsa, NATO'nun sebep-i hikmeti kalır mı? Örgütün varlık nedeni yok olmaz mı?

Ya Avrupa?

Batı ile Doğu ve iki Almanya birleştikten sonra Avrupa'nın yeni düşmanı kim?

Bir 'ortak düşman' yaratmak için uygar Batı, büyük çabalar harcıyor; devlet adamları, hükümet adamları, ünlü politikacılar ve yüksek diplomatlar çalışıyorlar; ellerine paleti ve fırçayı almışlar; ama nasıl bir düşman kimliği çizecekler? Agel kefiyeli entarili Arap? Olmaz. Fesli, bıyıklı Türk? Yok, daha neler. Afrikalı zenci? İşlerine gelmez. Kara sarıklı ayetullah? Haydi canım sen de!.. Esmer toprak renginde bir Hintli, Endonezyalı, Filipinli? Çok ters kaçır. Yeni düşmanın kimliğini çizmekte Amerika zorlanıyor; Avrupa ne yapacağını bilemiyor; ama yeni bir 'ortak düşman' portresi gerekli değil mi?

Batı zor durumda...

İnsanlığın 'ortak düşman'ının toplumsal adaletsizlik, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının sömürüsü, yaşam koşullarının eşitsizliği, tek sözcükte 'emperyalizm' olduğunu Büyük Patron nasıl söyleyecek? Sömürülen toplumlara sömürüyü 'ortak düşman' diye göstermek, Batı'nın bindiği dalı kesmesi değil midir?

Merak ediyorum:

Komünizm havlu attıktan sonra Batı, mazlumların gözlerini boyamak için bakalım nasıl bir düşman yaratacak?

Denebilir ki:

İslam dünyasında göz boyamaya da gerek yok, Müslümanın düşmanı Müslümandır!..

Gerçekten mağribden maşrıka dek Müslümanla Müslüman bo-

ğazlaşıyor, Afganistan'dan Cezayir'e, Mısır'dan Anadolu'ya kadar
Ümmet-i Muhammet birbirine kıyıyor...

Kullanılan silahların markalarına bakarsanız, yüzde 99'u Hıris-
tiyan işi...

Bir Otuyum DiyeBilmek, Bu Toprağın...

Depremde, yangında, su taşkınında, toprak kaymasında sev-diklerini bir anda yitiren kişinin duygularını düşünürdüm. Anladım ki ölüm çoğullaştı mı, insan yüreği toplu gömüte dönüşüyor, han-gi birine yanacaksın?

Rıfat Ilgaz, Sivas katliamının zamanlamasında yaşama eyvallah deyince bir tuhaf oldum.

Şair sanki evinde ölmemişti, Sivas'taki yobazların elinde diri diri yakılmıştı.

Nereden kaynaklanıyordu bu sanı? Ilgaz'ın bir ömürboyu yo-bazlarla savaşımdan mı? Takvim yaprağının her gün 31 Mart'ı gös-termesinden mi? Şairini ve yazarını diri diri yakanların toplumun-dan yükselen yanık kokusunun genzime dolmasından mı? Ilgaz'ın kişiliğinde Pir Sultan Abdal'ın izdüşümünü duyumsamaktan mı?

Rıfat Ilgaz'la dostluğumuz 1955 yılında Beyazıt'taki Marmara Lokantası'nda, bir şişe kırmızı şarap eşliğindeki söyleşiyle başlamıştı; onu bir köşe yazısına değil, bir kitaba sığdıramam...

Ne güzel adamdı!

Güzelliği, yakışıklı oluşundan kaynaklanmıyordu; insandı, al-
çakgönüllüydü; kahvede, köftecide, sokakta, meydanda, evinde do-
laşır gibi rahattı; zenginle yoksulla, büyükle küçükle eş biçimde ko-
nuşur bir adamdı...

Kısaca halk adamıydı.

Kimi şair, romancı, yazar, gazeteci birazcık parladı mı seçkin-
lere katılmaya özenir; Rıfat Ilgaz'ın yapay değerlere boşvermişliği
az kişide rastlanır bir erdemdi. Sadelik, yaşam biçimine dönüşün-
ce soyluluk değeri kazanıyor, kişiye paha biçilmez bir kimlik sağ-
lıyor.

Yazıları ve şiirleri, Rıfat Ilgaz'ın kimliği gibiydi, gösteriştten uzak,
saydam ve duru...

Rıfat Ilgaz'ın tüm yaşamındaki içerik, şiirindeki altı dizeye
aşılanmıştı:

*Ulu çamlara köknarlara karşı
Yaşıyorum diyebilmek göğüs dolusu
Bir otuyum diyebilmek bu toprağın
Menekşe değil bir ardıc eğilmezliğinde
Özsuyunda üreme varolma tutkusu.
Ne kişiye boyun eğme ne kula kulluk.*

Rıfat Ilgaz, şair, yazar, mizahçı, romancı, öğretmen, ülkemizin
övüncü, 1911'de Cide'de doğdu...

İlk tutuklanması 1944...

Son tutuklanması 1982...

Arada yaklaşık kırk yıl var... Bu kırk yıl, İkinci Dünya Savaşı'ndan
sonraki demokrasi tarihimizin takvimidir. 20'nci yüzyılın ilk

yarısından son yarısına kadar Türkiye'nin nereden nereye geldiğini anlamak için al toplumu, vur Rıfat Ilgaz'ın ömrüne, ekle şairin zindanda yattığı günleri, çarp yargılanmalarının sayısıyla, sonra böl yaşamının yıllarına!..

Ilgaz, ilk kez 1944'te *Sınıf* adlı şiir kitabından ötürü tutuklanmıştı; o günden bugüne biz sınıfta kaldık...

Peki, Rıfat bu dünyadan nasıl geldi geçti:

Bu ayaklar benden hesap soracak

Bir düşüncenin peşinde dolaştırdım

Sokak sokak

Bu baş, bu eğilmez baş da öyle...

Bazı sarhoş, bazı yorgun,

Her zaman yastığa hasret.

Rıfat Ilgaz gibi yastığa hasret bir şairin başı, ancak musalla taşında dinlenebilir.

Ölüm bir dinlencedir...

Şu ayrılık olmasaydı.

Nesimi Çimen Niçin Diri Diri Yakıldı?..

Ozan Nesimi Çimen, Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenlikleri'nde yakıldı.

Neden?

Olayın nedenini anlamak için 15'inci yüzyıla doğru uzanmak gerekiyor; Nesimi Çimen'in diri diri yakılmasındaki sır, beş yüzyıl önce Halep'te diri diri derisi yüzülen Seyyid Nesimi'nin yaşamında gizlidir.

Nesimi'nin doğum yeri kesinlikle bilinmiyor. Diyarbakırlı, Bağdatlı, Tebrizli olduğu söylenir. Doğum yılı da saptanabilmiş değil; İsa'dan sonra 1404 olduğunu ileri sürenler ağırlıktadır. Gençliğinde çok dolaşmış; İran, Irak, Anadolu'yu gezmiş; Maraş'ta bir süre kalmış, bir ara Bursa'ya yerleşmiş, sonunda Suriye'de karar kılmış.

Nâzım Hikmet 20'nci yüzyıl Türkiye'si'nde düşünceleri bakımından sakıncalı görülüyordu...

Nesimi 15'inci yüzyılın sakıncalı şairlerindendi; insana inanıyor-du, insana dönüktü, insanı seviyordu, insanda görüyordu Tanrı'yı...

Şeriata karşıydı...

Seyyid Nesimi'ye göre insan sürekli sevgi eyleminde yoğrulmalı,

çevresindeki bütün nesnelerde Tanrı'yı görüp sezmeliydi, şiirlerinde bu sevgiyi uyum, coşku ve derinlikle işliyor, yobazları kızdırıyordu. Tanrı'yı sevmek için tapınma (ibadet) gerekli değildi, sevgi yeterliydi; insan namazını sonradan kılabilir, orucunu sonradan tutabilir, oysa sevgisiz geçen bir yaşam süresinin eksikliğini sonradan gidermek olanaksızdı.

Şiirlerine yansıyan düşünceleri şeriata aykırı görülünce, Memluk Sultanı Nasirüddin Berkukoğlu'nun buyruğu üzerine öldürüldü Nesimi...

Şairin diri diri derisi yüzüldü Halep'te...

Nesimi derisi yüzülünce üryan (çıplak) kalmıştı...

Şiirinde "Ey sevgili, senin yüzünde 'Tanrı yücedir' yazısı vardır, güzelliğine vurulmamın, seni sevmemin nedeni de budur," diyen şair, sözünün bedelini ödedi.

Halk arasındaki söylenceye göre Nesimi, yüzülen derisini hil'at (padişah kaftanı) gibi sırtına alıp Halep'in on iki kapısından birden çıkıp sırrolmuştur.

Bektaşilerin en yüce yedi şairinden biridir, unutulmamıştır anısı, şiirleri, yaşamı...

Arif Nihat Asya, Nesimi için bir rubai yazdı:

*Şîrin'i ya Şeyhî, ya Nevaî'ye verin,
Çöl lalesi Leylâ'yı Fuzulî'ye verin;
Lâkin kapanıp kabrine, dünyada bütün
Hil'atleri üryan Nesimî'ye verin.*

Nesimi'ye kefeni çok görenlere karşı, Arif Nihat, padişah kaftanını yakıştıyor şaire...

Günümüzde yaşanan çoğu olayın gizemi, tarihsel zamanın mantığında saklıdır...

15'inci yüzyıl geride kaldı...

İkinci binyılın sonuna geldik...

Ama, Seyyid Nesimi'nin adaşı, Alevi ozanı Nesimi Çimen de Sivas'ta diri diri yakıldı.

Neden?

Bilmem ki artık “neden” diye sormanın gereği var mı?

Beş yüzyıl arayla iki ozan da aynı nedenle öldürülmüştür; şeriat yobazının acımasızlığı bir kez daha damgalandı.

Her iki Nesimi de insanı sevdikleri için cezalandırıldılar; Batı'nın ve Doğu'nun karanlık tarihlerinde insanı sevmek, insana dönmek, insanı amaçlamak kolay olmamıştır; çünkü dinsel bağnazlık, insana katlanamaz, kulluk üzerine kuruludur.

Türk Düşmanlığına Yatırım...

Martin Luther iri yapılı, iri kemikli, kanlı canlı bir adammış, bol bira içer, eğlenceyi sever, şarkı söyler, bir de Papa'ya karşı yaman bir kavgaya girişir.

“Reform” deniyor bu olaya, 16'ncı yüzyılda yaşanıyor, tarih kitaplarına geçiyor.

Reform, “Rönesans”tan sonra...

Aydınlanma'dan önce...

İkisi arasında köprü...

O dönemde Papa, Roma'ya postu sermiş, Avrupa'yı sömürüyor, Almanya'da prenslerde hal kalmıyor, köylünün iliği kuruyor, adım atsan karşına kilise çıkıyor, din yaşamın her kesimine egemen kiliseye haraç ve papaza rüşvet vermeden soluk alınamıyor, tapınmak bile parayla...

Toplumun başını çekiyor Luther, başkaldırı yayılıyor, toprak sahibi prenslerle köylü birlikte ayaklanıyorlar, daha sonra birbirlerine düşeceklerdir, Hristiyanlıkta Reform böyle başlıyor, Papa ne yapacağını şaşıyor, Luther'i aforoz ediyor; ama, nafile!.. Kilise çatlamıştır, Avrupa'da Hristiyanlığın yeni mezhepleri doğuyor.

Rönesans bir aşamaydı, Reform bir adım daha atıyor, ortaçağ

karanlığında tan yeri ağarmıştır; Aydınlanma Devrimi'ne doğru yaklaşıyor insanlık; 1789'un eli kulağındadır.

Martin Luther'in bir yüzü bu...

Luther'in birçok yüzü var; önce Roma'ya başkaldırıyor, sonra ayaklanan köylülere ezmek için prenslerle işbirliğine giriyor, ortalık kan gölüne dönüşüyor...

Bir de Türklere dönük yüzü var Luther'in; bağnaz, düşman, hırslı!.. Hasan Pulur, Luther'in Türklere dönük bir sözünü anımsatıyor:

"Tanrım, Hristiyanları, şeytandan, şehvetten ve Türklerden koru!.."

Hristiyan Batı'nın, Türklere ve Müslümanlara dönük önyargısından söz açıyor Hasan Pulur; doğrudur, Türk düşmanlığı geçmişte Avrupalıyı koşullandırıyordu, bu mirası üstlenmiş çevreler, bugün de Batı'yı etkileyebiliyor; Müslüman-Hristiyan çelişkisi içinde Türklerin ayrı bir yeri var.

Çukurova Üniversitesi öğretim üyelerinden Onur Bilge Kula'nın *Alman Kültüründe Türk İmgesi* adlı bir incelemesi çıktı. Bu kitaptan yapacağımız birkaç alıntı, Martin Luther'in Türklere dönük yüzünü belirleyebilir.

Luther diyor ki:

"Muhammet'in kitabına, Kuran'a inanan Türklere insan bile denemez. Türkler, köpekler ve domuzlar gibi yaşamayı yeğlerler. Türk, yürüeyebilen her şeyi önüne katıp kovalar, hareket edemeyenleri genç yaşlı demeden hançerler. Türk'ün parası ve insanı boldur, 300-400 bin savaşıyı bir günde toplar. Türk'ün kendisine hiç zararı dokunmamış insanları, çocukları, genç ve yaşlıları boğazladığı, şişle-

diği, parçaladığı görölmektedir. Türk, bedene bürünmüş öfkeli şeytanın ta kendisidir. Türk, insanları nedensiz yere öldürüyor. Almanlara, Türklere karşı direnmekten başka çarelerinin olmadığını anlatmalı. Yoksa Türkler yakıp yıkacak, cana kıyacak, Almanları zorla alıp götürcektir. Türkiye’de tutsaklar, ana, baba, oğul, kadın, çocuk olduklarına bakılmaksızın bir hayvan, bir domuz gibi satılmaktadır.”

Lafı uzatmanın gereği var mı? Batı da Türk’e bakış, Hıristiyanlığın ipoteği altındaydı; Aydınlanma’dan sonra bir ölçüde değişebildi. Aydınlanma Devrimi bütün dünyaya yayıldıkça, inanç aşılacak, akıl, bakış açılarını etkileyebilecek...

Peki, biz Aydınlanmacı şair, yazar ve aydınlarımızı diri diri yakarsak kime ve neye hizmet etmiş olacağız?

Türk düşmanlığına yatırım değil mi Sivas katliamı?

Dokuzda Dokuz...

Oğuz Han halkına verdiği ‘toy’ için 900 at, 900 bin koyun kestirmiş, koyun derisinden 99 havuz yaptırmış, 9’una rakı, 90’ına da ağzına kadar kırmızı doldurtmuş.

“Neden 90’ına rakı, 9’una kırmızı doldurtmamış?” diye bir soru akla gelebilir; ama, söylencelerin kurgusuna ilişilmez; demek ki Oğuz Han kırmızı rakıdan çok seviyormuş ya da o dönemde Türkler “Tekel İdaresi”ni kuramamışlar...

Türklerin 9 sayısına eğilimleri var, atalarımız 9’u yeğliyorlar; 9’a tutkunluk Yaratılış öyküsünde de görülüyor: Bir zamanlar 9 tanrı varmış, bu 9 tanrı 9 dallı bir ağaç yaratmış, sonra bu dallardan 9 oymak üretmişler...

İşte biz Türkler, Hazreti Adem ile Havva’dan gelmedik, 9 dallı ağaçtan türedik...

At binen, ok atan, yiyeceği eti atın eyerinin altında saklayan, kurtlarla oynayıp “köpek Çinli”lerle savaşan, çadırda yaşayıp sudan kaçan atalarımızdan bir bölümü de 99 evren ve 99 tanrıya inanırlarmış...

Oymak beyinin çadırına giren Türk, hemen 9 kere yere diz vurup saygısını dile getirirmiş...

İnsan iskeletinin 9 ekten ya da 9 düğümünden oluştuğuna ina-

nırmış atalarımız: Baş, bel, diz, topuk, ayak bileği, omuz, el bileği, dirsek, avuç...

9 sayısıyla al takke ver külah yakınlığımız çok eskidir.

Peki, 9 nedir?

Yanıt: Sekiz artı bire 9 denir.

Sakin bu ne biçim yanıt, demeyin, sayıların ne olduğunu yanıtlamak çok güçtür. “Bir nedir?” diye sorulunca çoğumuz apışıp kalırız; nedir “1”? Bir, birdir canım...

9 tane bir 9 eder.

Türk’ün 9’a sevgisi, tutkusu diline vurmuştur; ne güzel deyimlerimiz var 9 üzerine...

9 körün bir değneği...

9 doğurmak...

9 babalı...

9 canlı...

9 yorgan eskitmiş karı...

9 ayın çarşambasını bir araya getiren herif...

Adı çıkmış 9’a, inmez 8’e...

Atalarımızın 9’a tutkusu, Göktürklerin 9’a bağlılığı, şimdi özel televizyonlara vurdu. Mini etekli, ince belli, silikon memeli, yeme de yanında yat, konuşma da ağzını şapırdat türünden sunucular, sabahın köründen gecenin zifiri karanlığına kadar ekrana çıkıp yine-liyorlar:

— 900 900 999’a bir telefon...

Gazeteyi açıyorsun, bir hatun:

— 900 900 909...

Atalarımız gibi 9 kez diz dövmek yerine, 9 kez başınızı dövse-
niz nafile...

Kimisi de 9'lu telefonlardan yakınmıyor; 900'lü numarayı dü-
şürdü mü, tamam...

Para mı, para...

Seks mi, seks...

At binen, ok atan, çifte su verilmiş kılıcını belinde taşıyan, kurt-
larla oynaşıp itlerle dalaşan atalarımızın 9'lu tutkusu; piyano, lotarya,
aşk, seks, köşe dönmece, kumar, bedavadan yaşamak üzerine ku-
rulu düzenimizde 9 ayın 9 çarşambasını bir araya getirdi; 9 babalılar,
9 kocalılar, 9 köyden kovulmuşlar, 9 yorgan eskitmişler toplumsal
yaşamın doruğunda göbek atıyorlar; günde kaç kez göbek atıyor-
lar diye sormayın, 900, 909, 999 ya da benzeri bir numaraya tele-
fon edin de başınız 9 kez göğşe ersin...

Patriot'un Gölgesi

Hep duyardım adını; ama, asıl adını değil, herkes “Patriot” diye bilirdi.

Patriot aşığı...

Patriot yukarı...

Meraklandım:

— Kim bu Patriot?..

Bilmeyişim sanki çok büyük bir eksiklik ya da cahillikmiş gibi tepki gösterdiler:

— Patriot’u tanımıyor musun?

Utanır gibi olmuşum...

Patriot lakabıyla maruf Hayati Tüzün 1952 tevkifatındandı; polisin gözünde kuşkulu, sakıncalı, tehlikeli, nam-ı diğer komünist; ama, ne tatlı bir kişiliği vardı.

Ne zaman tanıştık? Anımsamıyorum; ya meyhanede, ya cenazede olmalı. Az konuştuğundan hemen ilgimi çekti. Beride, geride, gölgede durmasını bilen biriydi, kendisini kanıtlamak ve öne çıkmak için ter ter tepinenlerden değildi.

Kimi insan vardır “merhaba”yı bastıktan sonra kırk yıllık tanış gibi olursun; artık bir yerde “Patriot” dediklerinde sanki hısım ak-

rabanın adı geçiyormuş gibi gülümsüyordum; kendisi aramızda olmasa da gölgesi üstümüze vururdu.

Gölgemle tanıştığım günü anımsıyorum.

Güneyin sıcak bir kasabasında, bir yaz ikindisi yolda zıplayıp hoplarken onu gördüm.

Çocuktum.

Birden ayırımsadım ki güneş ensemi yakıyor, gölgem önüme düşmüş benimle birlikte koşuyor.

Duruldum, gölgeme bakmaya başladım, ben olmasam onun da olmayacağını düşündüm; yere vurmadığı zamanda gölgeimin, benle birlikte olduğunu, bedenimde gizlendiğini duyumsadım.

Yüzümü güneşe döndüm...

Gölgem arkama düşmüştü.

Onu görmüyordum; ama, vardı.

Zaman geçtikçe kimi insanın toplumdaki varlığını gölgesiyle sürdürdüğünü anladım; Patriot onlardan biriydi, günlük yaşamın dağdağasında, güncelliğin gürültüsünde benliğini duyurmasa da, gölgesi hep üstümüze vuranlardandı. Sen nerede olursan ol, orada, uzakta, yakında, bir yerde Patriot vardı; değer yargılarıyla, düşünceleleriyle, kişiliğiyle durduğu noktada duruyordu.

Tarihin başladığı günden bu yana, adaletsiz düzenlerin haksızlığını vurgulayan kişiler yaşamıştır; kimisi ünlüdür, kimisi ünsüz; yenilgilerin ve yengilerin çetelesini hiç tutmadan yolunda yürüyen ve ayakta durmasını bilenlerin kütüğünde Patriot'un adı geçecek...

Patriot Hayati, 1917 ile 1923 arasında kalmış nice saygın devrimcimizden birisidir. Bir gemici “lodos”u bilir, “poyraz”ı, “kara-yel”i, “yıldız”ı tanır; ama, bütün rüzgârlar birden esmeye başlarsa, dümeni hangisine göre tutacak, yelkeni açmak için hangisini yeğleyecektir? Deniz dalgalı ve köpüklü, fırtına sert ve acımasızdır.

Patriot, insanlığın çağlar ötesinde kavuşabileceği bir düzeni bugünden benimseyen nice kişi gibi yaşamında hırpalandı; ama, her şeyi efendi gibi sineye çekti; öldüğü zaman bir “dönek” ya da “hamamböceği” değil, bir “eski tüfektir”...

Adam gibi yaşadı, adam gibi öldü.

Öldü; ama, gölgesi duruyor.

Patriot’un üstümüze vuran gölgesi, vicdanımızın yargııcı gibi bilincimizin kürsüsüne oturmuştur; yaşadığımız çağı ancak onun ölçüleriyle yargılayabiliriz.

Devlet Laik Olur da Kişi Olamaz mı?..

Son zamanlarda bir laf moda oldu...

Adam:

— Devlet laik olur, diyor, kişi olamaz. Ben laik değilim, Müslümanım...

Şeriatçı bunu söylüyor, mürteci yineliyor; ama, kimi zaman akli başında sandığımız bir politikacının ağzından aynı sözleri duyuyorsunuz.

Televizyondaki tartışmalarda bu propaganda kokan sözler sık sık duyuluyor.

Ülkemizde ansiklopedi furyası var; her evde bir ansiklopedi bulunması gerekir; ancak bir dostum, “bedava ansiklopedi” olayını kuşkuyla bir yaklaşımla değerlendirip:

— Ansiklopedi, dedi, roman gibi okunmaz; başvuru kitabıdır, eğer evde bir köşeye koyup seyrine bakacaksan hiçbir işe yaramaz...

Öyle görünüyor ki kitaplara başvurmak, tartışmak, önyargılı olmadan düşünebilmek, inançla akli birbirinden ayırabilmek için daha çok zamanımız var; yoksa kişi “Ben laik değilim, Müslümanım,” diye ortaya çıkar mı?..

Bir ansiklopediyi açalım, bakalım, laiklik karşılığında ne yazıyor:

“Siyasal ve toplumsal sistemin din ve devlet ayrılığı ilkesine bağlı olması; bunu savunan anlayış.”

Sözcüklerin zaman ve mekân içinde serüveni vardır; laik ve laiklik (laisizm) de dünden bugüne değışerek gelip çağımızdaki anlamlarını kazanmışlardır; Eski Yunan’da ‘laikos’ halktan olan anlamına geliyordu; sonra din kurumlarının yetkesinden bağımsız bir kurum için kullanıldı; Hıristiyanlıkta kilise dışı ya da din adamlarından olmayan kimseye laik denir.

Herkesin bildiğı gibi “Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlettir.” CHP’nin (Cumhuriyet Halk Partisi) altı okundan birisi de laiklik ilkesini vurgular. Bu ansiklopedik bilgilerden sonra birazcık düşünmeye çalışalım.

Laisizm (laiklik) sözcüğünün sonu ‘faşizm, sosyalizm, liberalizm, komünizm’ gibi ‘izm’le bitiyor, değil mi? İşte size bir ipucu!.. Faşist bir devlet yönetiminde yaşayan yurttaş, faşist olmayabilir ya da liberal demokrasiyi yaşam biçimi seçmiş bir anayasal düzende kişi faşist ya da komünist öğretileri benimsemiştir. Küba, sosyalizmi yeğlemiştir; ama, her Kübalının sosyalist olması gerekmez; kişinin bilincinde ya da yüreğinde taşıdığı ‘izm’i kim nereden bilecek?..

Laik bir devlette, (Türkiye Cumhuriyeti’nde) yaşayan her yurttaşın laik olması beklenemez.

Çünkü laik olmak, laisizmi özümsemek, açık deyişle siyasal ve toplumsal düzenin din devlet ayrılığı ilkesine bağlı olmasını istemek demektir. Eğer bir kimse şeriatçı ise elbette laik değildir ve laikliğe karşıdır.

Ancak bir Müslüman (ya da Hristiyan, Musevi, Katolik, Şii, Alevi, Yezidi, Protestan) aynı zamanda laikliği benimseyebilir.

“Devlet laik olur, kişi olamaz” sözü bir yanlışın vurgulanmasıdır.

Ancak bu ‘yanlış’ın ya da ‘yanılgı’nın bilerek sık sık yinelenmesi rastlantı değil...

Bilinçli bir propaganda!..

Şeriatçı politikacısı ‘laik’ ile ‘dinsiz’i özdeşleştirmek istiyor; “Laik devletin dini yoktur; ama, kişinin dini olur” anlamına gelecek bir propagandayı yaymaya çalışıyor. Oysa bu aldatmacanın akli başında bir insanı etkilemesi olanaksız. Türkiye’de yaşayan Sünni, Alevi, Musevi, Protestan, Katolik, Ortodoks yurttaşlar, hem inançlarını koruyup hem laisizmi ortaklaşa benimseyebilirler.

Kişi hem liberal, demokrat, sosyal demokrat; hem de Hristiyan ya da Müslüman oluyor da; hem laik olup neden Müslüman olmayacakmış? Şimdi Tacikistan’dan Cezayir’e kadar İslam dünyasında süregelen kavga, işte bunun için...

Banka Kredi Kartıyla Prezervatif...

Mövenpick Otelinde “AIDS’e Karşı Korunma Yolları Semineri”nde ortaya atılan yöntemleri gazetelerde okuduktan sonra bir kez daha anladım ki dünyamız çok değişti; eski camlar bardak, sürahiler tabak oldu.

Günümüzde insan metalaştı.

Meta; mal, para, sermaye demek; ama, sözcüğün ruhuna “değiş-tokuş, pazarlama, satış” sinmiş. Sözüm meclisten dışarı, bir kadını metalaştırmak, hatunu pazarlamaktır ki bunu yapanın inceden inceye kodoşluk sanatına eğilimi tomurcuklanır.

Son model ve de lüks arabaların sergilendiği galeride kızı soyup arabanın üstüne oturtun mu Havva’yı gaza getirip metalaştırmıyor musun? Hangisini satacaksın? Otomobili mi? Kadını mı?..

Günümüzde metalaşmayan ne var?..

Geçenlerde beş yıldızlı bir otelde yemeğe davetliydim; bir arayan masada bir adama gözüm ilişti. Herif cüzdanını açmış, içindeki banka kredi kartlarını düzenliyor. Ne de çok kartı varmış!.. Gör-güsüz kerata, kartları iskambil kâğıdı gibi masaya yaymış, tek tek alıp

cüzdanın ceplerine koyuyor; saymadım; ama, ben diyeyim on, siz de-
yin yirmi!..

Kredi kartından neden söz açtım?..

Çünkü Mövenpick Otelinde AIDS'e Karşı Korunma Yolları
Semineri'nde:

— Prezervatif, demişler, banka kartı gibi her erkeğin cüzdanında
bulunmalı...

Günümüzün erkeğinde cüzdan büyük olmalı!.. Bir yanında ban-
ka kredi kartları dizi dizi, öteki cebinde prezervatifler dizi dizi. Beş
yıldızlı otele orsa alabanda rampa eden erkek, önce otelin lokantasında
yemeğini yiyecek, banka kredi kartıyla hesabını ödeyecek, sonra
odasına çıkıp bir telekız çağırarak, cüzdanından prezervatifini çıkarıp
işini görecektir. Kimbilir, belki günümüzün orospusu banka kredi
kartını da kabul eder; çünkü liboşizm çağ atladı.

Mövenpick Otelindeki seminerde AIDS'e karşı korunma yön-
temleri arasında kadınlara da öğüt verilmiş:

— Kocanıza ilişkin en küçük bir şüphenez varsa, onunla yat-
madan önce önleminizi alın!..

Eski çağların “kutsal evlilik kurumu” günümüzde ne hale düş-
tü!.. Artık 21'inci yüzyılın dünyasında evli çiftler prezervatifle se-
vişecekler.

Kadın gün geçtikçe özgürleşiyor mu?

Yoksa metalaşılıyor mu?

Liboşizm her şeyi metalaştırıyor, havada uçan kuştan, sudaki
balığa kadar...

Bizim millet eskiden ne ticaret bilirdi, ne zenaat; ne de iş ya-
şamından haberimiz vardı. Anadolu'da Hıristiyan takımından

Rum, Ermeni, Levanten, alım-satım, pazarlama, sermayecilik, ithalat ve ihracatı yapar, bize de seyrine bakmak düşerdi. Sonra hepsini tepeledik, iş hayatının dümenini elimize aldık ve boynuz kulağı geçti; bir başladık, pir başladık; öylesine piştik ki neredeyse kendi kendimizi kazıklayacağız.

Artık alın terinin çırcır suyu kadar değeri yok...

Emek mi?

O da ne?..

Kapitalizmi aştık, liboşizmde karar kıldık..

Hepimizin cebinde birer cüzdan...

Cüzdanın bir cebinde banka kredi kartları...

Öteki cebinde prezervatifler..

Krediyle iş görüp prezervatifle ilişkiye geçerek yaşamının yollarını bulduk...

Aşk mı?.. Sakın ha!.. Kadın mı?.. Güvenmeyeceksin!.. Para mı?.. Taşımayacaksın!.. Araya kredi kartıyla prezervatifi sokmadan zinhar insani ilişkiye geçmeyeceksin!..

Immanuel Kant’la Rıza Tevfik

Bizde felsefeci yetişir mi?

Karpuz yetişir, kavun yetişir, fındık fıstık yetişir, felsefeci yetişmez...

Peki, “Filozof Rıza Tevfik” ne oluyor?

Rıza Tevfik “nam-ı diğer” filozoftu...

Felsefeci değil...

Şair..

Uçun kuşlar uçun doğduğum yere!

Şimdi dağlarında mor sümbül vardır;

Ormanlar koynunda bir serin dere,

Dikenler içinde sarı gül vardır.

Rıza Tevfik’in filozofluğu kendinden menkuldü, şairliği de vardı; sonunda Osmanlı Devleti temsilcisi olarak padişah adına Sevr Antlaşması’nı imzaladı.

İyi de etti.

Çünkü Anadolu’da Sevr’e karşı tepki Milli Kurtuluş Savaşı’nın

ateşini yalazlandırdı; yükselen alevler “Aydınlanma Devrimi”nin yollarını ısıtacaktı.

Peki, “Aydınlanma” ne demek?

İşte dönüp dolaşıp yine felsefeye geliyoruz. Felsefe insanlıktan, yaşamdan, tarihten kopuk bir şey değil... Konuyu sadeleştirmek için diyebiliriz ki Batı’da felsefe –kökü Eski Yunan’a dayanmakla birlikte– Aydınlanma’nın ürünüdür, “aklın inançtan, bilimin dinden bağımsızlaşması” sürecinde öncüdür.

İslam dünyası bu gelişmenin dışında yaşadığından, bizde felsefecî yetişemedi.

Ne var ki gezegenimizde hiçbir toplum ötekinden habersiz yaşamıyor; Osmanlı, Avrupa’nın burnunun dibinde, “Aydınlanma Devrimi”nden payını almadan durabilir miydi?.. İnsan hakları, özgürlükler, laiklik kavramlarının kökenindeki felsefe “Osmanlı münevverleri”ni sarıyordu. Batı, Rönesans ile Reform’u kan revan içinde yaşayıp “aydınlanma”yı “laiklik” ile toplum ve devlet yaşamına geçirmişti.

Biz bu işi ancak emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı sürecinde, Cumhuriyet devrimiyle gerçekleştirebildik; uygarlık tarihinde 1923 devriminin yeri budur.

Bir siyasi tarih var...

Bir de uygarlık tarihi...

İkisi zamansal açıdan birbirinin içinde sarmallaşmakla birlikte, siyasi tarih yüzeyde kalır. 1923 devrimini felsefe içeriğinde yerli yerine koyamayan bir tarih anlayışı yeterince değerlendirme ya-

pamaz, eksik kalır; Atatürk dönemini ele alırken, ister istemez sığlaşır, yanılığa düşer.

2000 yılına doğru Tacikistan'dan Cezayir'e kadar süregelen laiklik ve şeriatçılık savaşımı, Batı tarihinde yüzlerce yıl önce yaşanmış olanın anlamında açıklanabilir, Atatürk devrimini de güncelleştirir. 18'inci yüzyıl filozofu Immanuel Kant'ı tanımadan Tacikistan'daki olayları kavramanın olanağı yoktur, Cezayir'de öldürülen Muhammed Buhobza ile Sivas'ta yakılan Asım Bezirci arasındaki anlamdaşlığı, ancak uygarlık tarihinde felsefenin dönüşümünü izleyerek açıklayabiliriz.

Türkiye, demokrasiyi yalnız seçim sandığı sanan sığlığın boğuntusunda kırk yılını yitirdi. Bu yüzeysel yaklaşım 1923 devrimini anlayabilecek ölçüden yoksundur. Ülkemizde cumhuriyet tarihini yazmaya kalkışan bir tarihçinin, kesinlikle uygarlığın felsefe tarihiyle tanışması gerekiyor.

1923 devrimini uygarlık tarihinden kopartarak değerlendiremeyiz. Böyle bir soyutlama, bir tarihçi için bağışlanamaz suç olur.

Tarihçinin politikacıdan farkı, olayları siyasal yüzeysellikten kaçınarak ele almasından kaynaklanır. Tarih bu işlevi üstlenmeseydi, ne uygarlığın geçmişini anlayabilirdik ne de insanlığın bugününü değerlendirmek olanaklarına kavuşurduk.

